

นวัตกรรมการทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

วศิน ประดิษฐศิลป์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการ
คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2556

นวัตกรรมการทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

วศิน ประดิษฐศิลป์

คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ

อาจารย์.....ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ดร. วิเชียร ลัทธพิวงค์พันธ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ)

รองศาสตราจารย์.....ประธานกรรมการ

(อุบลวรรณ เปรมศรีรัตน์)

อาจารย์.....กรรมการ

(ดร. วิเชียร ลัทธพิวงค์พันธ์)

รองศาสตราจารย์.....กรรมการ

(ดร. กาญจนา แก้วเทพ)

รองศาสตราจารย์.....คณบดี

(ดร. จิตราภรณ์ สุทธิวรเศรษฐ์)

สิงหาคม 2557

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	นวัตกรรมทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล
ชื่อผู้เขียน	นายวศิน ประดิษฐ์ศิลป์
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (นิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการสื่อสาร)
ปีการศึกษา	2556

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา นวัตกรรม การสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล และ 2) วิเคราะห์ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฏิกิริยา ที่มีผลต่อรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ทำการศึกษาผ่านการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) เป็นเครื่องมือในการวิจัย

ผลการศึกษาส่วนที่ 1 พบว่า พระไพศาล วิสาโล ใช้ “นวัตกรรมสื่อ” ได้แก่ 1) สื่อดั้งเดิม “ธรรมยาตรา” 2) สื่อสมัยใหม่ ได้แก่ สื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม สื่อใหม่ และ 3) สื่ออื่นๆ ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารและผลงานวิชาการ โดยสื่อสารผ่าน “นวัตกรรมสาร” ประกอบด้วย การเล่าเรื่อง การผสมผสานเรื่องทางโลกและทางธรรม การอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ อารมณ์ขัน การตั้งอารมณ์ การร้อยตอนความหมาย ความใกล้ชิด ภาษาที่สะท้อนความถ่อมตัว และการใช้สารภาษาอังกฤษ ทำให้เกิดนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีความเหมาะสมกับกลุ่มผู้มีการศึกษาและบริบทสังคมไทยปัจจุบัน ประกอบกับผลการศึกษาในส่วนที่ 2 พบว่า พระไพศาล วิสาโล ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ต่างๆ เช่น วิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ ศาสนาและจิตวิญญาณ ฯลฯ เข้ากับระบบความคิดทางโลก (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) และทางธรรม โดยใช้ “การคิดสร้างสรรค์” ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาในรูปแบบต่างๆ และใช้ “ระบบคิดทางธรรม” และ “การคิดวิพากษ์” ในการพิจารณาเลือกใช้นวัตกรรมตามความเหมาะสมของบริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น สืบสานพระพุทธศาสนา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการแก้ไขปัญหาเชิงสันติวิธี และแนวทางเรื่องความตายอย่างสงบ ซึ่งสามารถสรุปนำหน้าของระบบ

(4)

ความคิดที่ใช้ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาได้ว่า พระไพศาล วิสาโล ใช้การคิดแบบ
วิพากษ์มากกว่าการคิดแบบสร้างสรรค์

ABSTRACT

Title of Thesis	The Strategic Thinking System for Innovative Religious Communication of Phra Paisal Visalo
Author	Mister Wasin Praditsilp
Degree	Master of Arts (Communication Arts and Innovation)
Year	2013

The objectives of this study are 1) to investigate the model of innovative religious communication utilized by Phra Paisal Visalo and 2) to explore and analyze the impact of mental thinking systems (critical and creative thinking) used by Phra Paisal Visalo for religious communication purposes. Documentary research and in-depth interview were employed in this qualitative research. The study shows that Phra Paisal Visalo used “innovative media,” consisting of 1) Buddhist traditional media: Dharma Yatra 2) modern contemporary media: television, printing media, special event, and new media and 3) miscellaneous media: communication network and academic papers. Then, he centered secular and sacred issues as the focal point. In order to get this message across to the target audience, he employed various communication techniques such as communicating through storytelling style, creating emotional effects in order to draw attention, engaging with audience through everyday life topics, his sense of humor, and simple language, including acknowledging research papers. He also communicated in English written format. This combination of communication techniques is distinctive and appropriate in Thai contemporary society. It therefore is considered to be the concept of “innovative messages” heavily facilitated through critical thinking and sacred thinking. The result also reveals that the way of Phra Paisal Visalo’s thinking system was functioned

(6)

depending upon variable situations in his primary four religious communication contexts: maintaining the ideology of Buddhism, conserving the natural environment, promoting nonviolence, and guiding the notion of “rest in peace” for the conclusive moment of lives before death.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง นวัตกรรมทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล สำเร็จ ลุล่วงได้อย่างราบรื่น เนื่องจากได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ได้แก่ พระไพศาล วิสาโล กรณีสึกษาหนึ่งเดียวของวิทยานิพนธ์ ที่เมตตาให้คำแนะนำ และช่วยผู้วิจัยตอบคำถามอย่างรวดเร็วทุกครั้ง

รศ. อุบลวรรณ เปรมศรีรัตน์ ในฐานะครูที่วางพื้นฐานทฤษฎีนิเทศศาสตร์ ตลอดจนถึงแนะ แนวทางการศึกษาในสายพัฒนาให้กับผู้วิจัย และในฐานะประธานกรรมการ ที่ได้กรุณาพิจารณา และตรวจสอบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รศ.ดร. กาญจนา แก้วเทพ ครูที่เป็นแรงบันดาลใจสำคัญอีกท่านหนึ่ง คำแนะนำ แนวคิด ความรู้ ฯลฯ ความอ่อนโยน ตลอดจนแบบอย่างที่ดีจาก คุณครู ช่วยให้ผู้วิจัยมีความมุ่งมั่นที่จะประสบความสำเร็จในสายพัฒนาในอนาคต และในฐานะ กรรมการ ที่สละเวลาให้คำแนะนำเพื่อพัฒนาวิทยานิพนธ์ไปในทางที่เหมาะสม

ดร. วิเชียร ลัทธิพงศ์พันธ์ ในฐานะที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ นอกจากความทุ่มเทและความ ละเอียดรอบครอบที่ได้แนะนำ/ตรวจแก้วิทยานิพนธ์ในทุกขั้นตอนตั้งแต่วันแรกจนถึงวันปิดเล่ม คำแนะนำในการตีพิมพ์งานวิจัย การอธิบายแนวคิดที่ซับซ้อน การประสานงานต่างๆ เพื่อช่วยเหลือ ผู้วิจัยในเรื่องการศึกษา ฯลฯ ครูยังเสียสละเวลาให้คำปรึกษาและให้แนวทางในการใช้ชีวิตกับ ผู้วิจัย ประสบการณ์ เกียรติความรู้ กำลังใจ แรงผลักดัน และวิถีชีวิตที่เป็นแบบอย่างของครู มีความสำคัญต่อชีวิตนักศึกษาและชีวิตก้าวต่อไป ของผู้วิจัยอย่างมาก

รศ.ดร. กำจร หลุยยะพงศ์ ครูสายพัฒนาอีกท่านหนึ่งที่สอนให้ผู้วิจัยมองสังคมหลายๆ ด้าน ตลอดจนถึงฝึกมองสิ่งรอบตัวในแบบที่ไม่คุ้นเคย ทำให้ผู้วิจัยเป็นผู้ฟังที่ดีและเป็นนักพัฒนาที่ พยายามเข้าถึงแก่นของชุมชน คุณณฤชญา สง่าเมือง ครูทางธรรมของผู้วิจัย คุณธนพล ประดิษฐ์ ศิลป์ คุณนกกพรธรณ ศรีสด คุณกุลสิรา อิมบุญ คุณสายอรุณ กิจประยูร คุณวิฑูรย์ สวัสดิ์ติผล และ คุณชลเดช ธีบุญศิริ ผู้เป็นต้นแบบครูที่ไม่เคยทอดทิ้งผู้วิจัย และสนับสนุนผู้วิจัยในทุกๆ ด้าน

ความสำเร็จทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบให้ด้วยความขอบคุณ

วศิน ประดิษฐ์ศิลป์

มิถุนายน 2557

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 ปัญหานำวิจัย	12
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	12
1.4 ขอบเขตการวิจัย	13
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	13
1.6 นิยามศัพท์	14
บทที่ 2 กรอบแนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม	16
2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง “พระสงฆ์กับวิธีการสื่อสารศาสนา”	17
2.2 ทฤษฎีและแนวคิดทางการสื่อสาร	24
2.2.1 นวัตกรรมสื่อและสาร	24
2.2.2 วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม “โยนิโสมนสิการ”	32
2.2.3 จิตวิทยาการสื่อสาร “การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์”	38

บทที่ 3 วิธีการวิจัย	54
3.1 ระเบียบวิธีวิจัย	54
3.2 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	56
3.3 การดำเนินการวิจัย	57
3.4 การทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือการวิจัย	58
3.5 การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล	59
บทที่ 4 นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล	62
4.1 การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล	63
4.2 “นวัตกรรมสื่อ” ของพระไพศาล วิสาโล	66
4.3 “นวัตกรรมสาร” ของพระไพศาล วิสาโล	80
บทที่ 5 ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล	94
5.1 “องค์ความรู้เฉพาะ” ของพระไพศาล วิสาโล	95
5.2 วิธีคิดทางธรรม: โยนิโสมนสิการ	101
5.3 วิธีคิดทางโลก: แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์	109
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	122
6.1 สรุปผลการวิจัย	122
6.2 อภิปรายผล	134
6.3 ข้อเสนอแนะ	140
บรรณานุกรม	142
ภาคผนวก	150
ภาคผนวก ก ประวัติและผลงานของพระไพศาล วิสาโล	151
ภาคผนวก ข ตัวอย่างการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail)	156
ประวัติผู้เขียน	158

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1.1 นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ที่พบในงานวิจัย	7
2.1 สรุปรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์แต่ละรูป	21
2.2 การประยุกต์ใช้แนวคิดหัวใจนักปราชญ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล	26
2.3 ความแตกต่างระหว่างการคิดแนวตั้งและการคิดแนวข้าง	42
2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์การวิจัยกับแนวคิดต่างๆ	53
4.1 รูปแบบการใช้สื่อหนังสือพิมพ์ของพระไพศาล วิสาโล	70
4.2 รูปแบบการใช้สื่อนิตยสารของพระไพศาล วิสาโล	72
5.1 ตัวอย่างการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์	102
5.2 การเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล กับวิธีคิดแนวข้าง	112

สารบัญญภาพ

ภาพที่	หน้า
1.1 กระบวนการกลายเป็นโลกฆราวาส (Secularization) ของ Berger	2
1.2 การปรับตัวของสถาบันศาสนาในประเทศไทย	3
2.1 คุณลักษณะของนวัตกรรม (Attribute of Innovation)	27
2.2 รูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ที่ดี	49
2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	52
4.1 อิทธิพลในการเลือกประเด็นการสื่อสารศาสนาตามแนวทาง “สุจริต”	65
4.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเด็น สื่อ และกลุ่มเป้าหมาย	80
4.3 รูปแบบการสื่อสารศาสนาที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างนวัตกรรมสื่อและนวัตกรรมสารในบริบทของพระไพศาล วิสาโล	92
5.1 นวัตกรรมทางความรู้เพื่อการสื่อสารศาสนา: ต้นตอและความสัมพันธ์ของทักษะ ประสบการณ์ และการผสมผสานองค์ความรู้	100
5.2 เหตุปัจจัยในการเกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมน้ำลำปะทาว	101
5.3 การคิดแบบสามัญลักษณะของพระไพศาล วิสาโล	103
5.4 การคิดแบบอริยสัจจ์เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความตายของพระไพศาล วิสาโล	104
5.5 วิธีคิดทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล ในการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร	108
5.6 ความเกี่ยวพันระหว่างวิธีคิดทางโลกและทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล	109
5.7 ลักษณะความโน้มเอียงทางความคิดของพระไพศาล วิสาโล	114
5.8 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้เฉพาะ วิธีคิดทางธรรมและวิธีคิดทางโลก	121
6.1 ระบบความคิดทั้งหมดของพระไพศาล วิสาโล	126
6.2 การแบ่งระบบความคิดทางโลกของพระไพศาล วิสาโล	126
6.3 สรุปลักษณะระหว่างความคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์	127
6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผลการวิจัยในบทที่ 4 และบทที่ 5	130
6.5 การกำหนดตำแหน่งของนักสื่อสารศาสนาตามรูปแบบและเนื้อหา	137

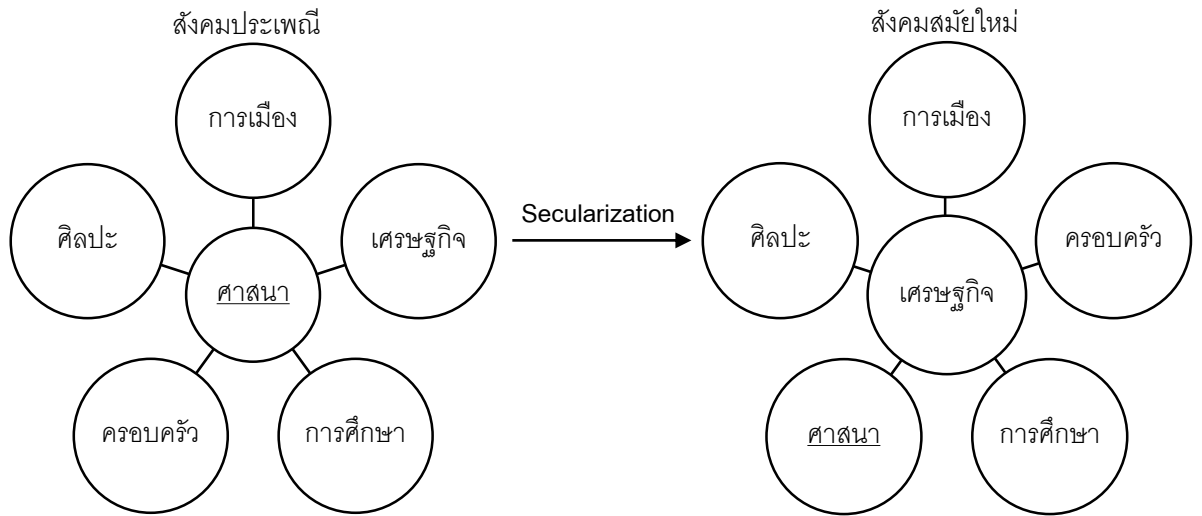
บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยถูกลดบทบาทลงในอดีตที่ผ่านมา ความห่างเหินจากหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนิกชนที่แปรเปลี่ยนไปตามรูปแบบสังคมแบบ “พุทธพาณิชย์” (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) เป็นปรากฏการณ์ที่ปรากฏชัดเจเนยิ่งขึ้นในสังคมไทย คล้ายกับ “กระบวนการกลายเป็นโลกฆราวาส” หรือ Secularization (Chernus, 2013) และ Berger (1967) ที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตกในอดีต โดยอธิบายว่าสังคมเปรียบเสมือนงล้อที่มีสถาบันทางสังคมต่างๆ ร่วมกันขับเคลื่อน และมีสถาบันสำคัญอย่าง “สถาบันศาสนา” เป็นสถาบันศูนย์กลางคอยเชื่อมโยงและควบคุมดูแลสถาบันอื่นๆ มีอิทธิพลในการกำหนดทิศทางการดำเนินกิจกรรมของสถาบันเหล่านั้น ทำให้สังคมในภาพรวมสามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ ในขณะที่ยุคหลังๆ สถาบันศาสนาในสังคมตะวันตกกลับค่อยๆ ถูกลดบทบาทลง และมีสถาบันทางสังคมอื่นๆ เข้ามาแทนที่ในตำแหน่งศูนย์กลางของงล้อ เช่น สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง ฯลฯ ส่งผลให้อำนาจของสถาบันศาสนาเกิดความสั่นคลอนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เนื่องจากถูกลดหน้าที่และความสำคัญที่มีต่อสังคมแต่เดิมลง ดังภาพที่ 1.1

แม้ว่ากระบวนการกลายเป็นโลกฆราวาสจะมีได้ปรากฏชัดเจนนักในบริบทของสังคมไทย แต่กึ่งล้อของ Berger ก็ยังสามารถนำมาใช้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมต่างๆ ของไทยได้ เช่น อิทธิพลของสถาบันศาสนาในฐานะศูนย์กลางของสังคมไทย ที่ส่งผลให้นักปกครองในอดีตบริหารบ้านเมืองแบบทศพิธราชธรรม (สถาบันการเมือง) หรือการทำมาหาเลี้ยงชีพแบบ “สมถะ” ของคนไทยที่ถูกสั่งสอนผ่านพระพุทธศาสนา (สถาบันเศรษฐกิจ) ซึ่งนักปกครองในยุคหนึ่งเคยมองว่าขัดต่อหลักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2555) ในขณะที่ปัจจุบัน สถาบันทางสังคมอื่นๆ เช่น สถาบันเศรษฐกิจ เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อ การขับเคลื่อนสังคมไทย และมีอิทธิพลต่อสถาบันอื่นๆ รวมถึงสถาบันศาสนา ดังตัวอย่างที่ กาญจนา แก้วเทพ (2554) เคยให้ทัศนะไว้ว่า องค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่าง “วัด” ที่เคยเป็น

ภาพที่ 1.1 กระบวนการกลายเป็นโลกฆราวาส (Secularization) ของ Berger (1967)

แหล่งที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2554: 57.

ศูนย์กลางของชุมชนไทยในอดีต กลับถูกแปรเปลี่ยนไปเป็น “ศูนย์กลางการค้า” ที่เน้นการปลูกเสกเข้าบูชาในปัจจุบัน ฯลฯ สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของสถาบันเศรษฐกิจที่ขึ้นมาเมื่ออิทธิพลเหนือสถาบันศาสนา

พระพุทธศาสนาในสังคมไทยถูกลดบทบาทจนหมดสิ้นหรือไม่ หากพิจารณาถึงสถานการณ์และบริบทของสังคมไทยในปัจจุบัน พระพุทธศาสนากลับยังคงมีบทบาทไม่น้อยไปกว่าสถาบันอื่นๆ ในสังคมไทย (กาญจนา แก้วเทพ, 2556) เห็นได้ชัดจากพื้นที่ของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย ที่ยังคงปรากฏชัดเจนในสถาบันต่างๆ ทางสังคม เช่น สถาบันสื่อ อาทิ การปรากฏตัวของพระสงฆ์ในสื่อมวลชนชนิดต่างๆ ทั้งรายการโทรทัศน์ วิทยุ การนำเสนอธรรมะผ่านหนังสือ ซึ่งมีพื้นที่เฉพาะในร้านหนังสือ หรือมียอดขายในระดับหนังสือขายดีอยู่บ่อยครั้ง ไปจนถึงการเผยแพร่ธรรมะในโลกออนไลน์ ฯลฯ ทำให้เห็นว่า ในยุคที่อิทธิพลของสถาบันศาสนาถูกทำลาย “พระพุทธศาสนา” กลับมีกลวิธีในการสร้างบทบาทเพื่อให้สถาบันยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย และที่พระพุทธศาสนาเข้าไปมีบทบาทช่วยเหลือสถาบันทางโลก เช่น ปัญหาปากท้องของประชาชน การอบรมบ่มเพาะเยาวชน การสนับสนุนการศึกษา ฯลฯ ล้วนแล้วแต่มีส่วนสนับสนุนให้พระพุทธศาสนายังคงมีบทบาท และดำรงความสำคัญอยู่ได้ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

งานวิจัย (สาขานิเทศศาสตร์) จำนวนมากในประเทศไทย ได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของ ศาสตร์ “การสื่อสาร” ที่มีต่อการพัฒนา “สถาบันศาสนา” (กาญจนา แก้วเทพ, 2555) ดังต่อไปนี้

- 1) การสื่อสารช่วยป้อนข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆ ให้แก่บุคลากรในสถาบัน ศาสนา โดยเน้นบทบาทของการสื่อสารขาเข้า (Input) ซึ่งบุคลากรในสถาบันศาสนา จำเป็นต้อง เปิดรับข้อมูลความรู้ใหม่ๆ เพื่อปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่
- 2) การสื่อสารช่วยถ่ายทอดเผยแผ่หลักธรรมคำสอน โดยเน้นบทบาทของการ สื่อสารขาออก (Output) ซึ่งใช้การสื่อสารรูปแบบต่างๆ เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา
- 3) การสื่อสารศาสนาช่วยยกระดับจิตใจของประชาชน นอกจากเป้าหมายของ ศาสนาที่ต้องการให้เกิดการกระทำดีแล้ว ศาสนายังต้องการให้ประชาชนยกระดับจิตใจและความ เป็นมนุษย์ของตนเองให้สูงขึ้น
- 4) การสื่อสารศาสนาช่วยธำรงรักษาความศรัทธาของประชาชน
- 5) การสื่อสารศาสนาช่วยขยายกลุ่มผู้ศรัทธากลุ่มใหม่
- 6) การสื่อสารภายในองค์กรศาสนา ช่วยพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างบุคลากร หน่วยงานต่างๆ ในสถาบันศาสนา เพื่อให้องค์กรศาสนابرลุเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้
- 7) การสื่อสารศาสนาช่วยเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารขององค์กรศาสนา และสามารถ ช่วยให้เกิดการระดมทรัพยากรได้
- 8) การสื่อสารช่วยทำความเข้าใจ เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงในสถาบันศาสนา
- 9) การสื่อสารช่วยพัฒนาสถาบันศาสนาให้ทำหน้าที่ได้หลากหลายยิ่งขึ้น
- 10) การสื่อสาร (ของสถาบันสื่อ) ช่วยตรวจสอบสถาบันศาสนา ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า “การสื่อสาร” มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพระพุทธศาสนา อาทิ การขยาย ช่องทางการสื่อสาร ทำให้พระพุทธศาสนาสามารถเข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้อย่างทั่วถึง สถาบันสื่อ ให้พื้นที่การสื่อสารกับสถาบันศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนายังคงปรากฏในสังคมไทย ในฐานะที่ สถาบันสื่อกำหนดวาระให้พระพุทธศาสนายังคงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ เป็นต้น ความเกี่ยว กอด สัมพันธ์กันระหว่างสถาบันศาสนาและการสื่อสาร เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมไทย และทำให้นักวิชาการในสายนิเทศศาสตร์ให้ ความสนใจศึกษาการสื่อสารและศาสนาควบคู่กัน

องค์ประกอบของศาสนาตามมุมมองทางนิเทศศาสตร์ ประกอบไปด้วย ตัวบุคคล พิธีกรรม คำสอน สถานที่ วัตถุมงคล มิติเศรษฐกิจของศาสนา มิติอำนาจการเมืองในศาสนา ความเชื่อ วิธีการเผยแผ่ศาสนา และบทบาทหน้าที่ของศาสนา รวมทั้งสิ้น 10 องค์ประกอบ (กาญจนา แก้ว

เทพ, 2554) พระพุทธศาสนามี “วัด” เป็นศาสนสถานและสื่อดั้งเดิมที่เป็นทั้งสถานศึกษา สถานสงเคราะห์ และเป็นศูนย์รวมของชุมชน (บ้านจอมยุทธ, 2556) พุทธศาสนิกชนใช้วัดเป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนา พักผ่อนกายและจิตใจ ปฏิบัติธรรม ไปจนถึงเป็นแหล่งรวบรวมเครื่องรางของขลังต่างๆ โดยมีสื่อบุคคลทางพระพุทธศาสนา คือ “พระสงฆ์” เป็นศูนย์กลางและศูนย์รวมจิตใจ มีบทบาทสำคัญในการบริหาร ประกอบกิจกรรม ทำการสื่อสาร และธำรงรักษาพระพุทธศาสนาในฐานะผู้รักษาและสืบทอดพระธรรม

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อพระสงฆ์มีฐานะเป็นสมณทูต (ธรรมะไทย, 2556) เดินทางเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ ด้วยการเดินเท้า ก่อนจะพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่อยมาตามการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย เช่น การเดินทางโดยอาศัยพาหนะ ฯลฯ ปัจจุบัน บทบาทในการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น และมีความเกี่ยวพันไปถึงความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ ค่านิยม และวัฒนธรรม (ฉวีวรรณ สุวรรณภา, 2556) ซึ่งกลายเป็นบทบาทสำคัญที่สังคมมีความคาดหวังต่อศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ จึงเป็นผู้สอนทั้งเรื่องธรรมะและการใช้ชีวิต โดยเข้าไปสอนในสถานศึกษาและหน่วยงานของรัฐและเอกชนใช้ (สื่อสมัยใหม่) ทั้งการบรรยาย ปาฐกถา ตลอดจนการเขียนหนังสือเพื่ออธิบายหลักธรรมต่างๆ ฯลฯ บทบาทการเป็นนักพัฒนาเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาสังคม บทบาทการเป็นนักปฏิบัติจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ไปจนถึงบทบาทการเป็นนักจิตวิทยา และศูนย์รวมทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน (บ้านจอมยุทธ, 2556) ฯลฯ

การสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ในประเทศไทย มีพัฒนาการ ความหลากหลายปรับเปลี่ยนไปตามประเภทและบริบทของสื่อต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2554, 2555) ในอดีตพระสงฆ์เผยแผ่ศาสนาด้วยปากเปล่า (มุขปาฐะ) เป็นหลัก เช่น การเทศนาสั่งสอนในวันพระ ซึ่งทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะต้องอยู่ต่อหน้าในเวลาและสถานที่เดียวกัน นับเป็นการสื่อสารรูปแบบดั้งเดิมที่ใช้สืบต่อกันมายาวนานกว่าสองพันปี (ธรรมะไทย, 2556) และเมื่อ “สถาบันสื่อ” ถือกำเนิดขึ้น พระสงฆ์จึงค่อยๆ หันมาปรับใช้สื่อมวลชน เพื่อเป็นเครื่องมือในการช่วยสนับสนุนการเผยแผ่ศาสนา (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) อาทิ การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ผ่านงานเขียนรูปแบบต่างๆ การใช้สื่อโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงผ่านรายการธรรมะ ฯลฯ สื่อต่างๆ เหล่านี้ มีส่วนช่วยให้พระสงฆ์สามารถสื่อสารแบบเข้าถึงพุทธศาสนิกชนพร้อมกันเป็นจำนวนมาก นับเป็นการก้าวข้ามและเอาชนะเรื่องของเวลา สถานที่ และรูปแบบทางการสื่อสาร (Sasiphan Bilmanoch, 2007) ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตยังไม่สามารถทำได้

การสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบันไม่ได้หยุดอยู่ที่สื่อมวลชนเท่านั้น เทคโนโลยีการสื่อสารที่มีคอมพิวเตอร์เป็นสื่อกลาง (Computer-mediated Communication) (boyd & Ellison, 2008) อันได้แก่ อินเทอร์เน็ต และ เครือข่ายสังคมออนไลน์ เข้ามาเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางสื่อสารยุคใหม่ เช่น การมีปฏิสัมพันธ์ได้ง่ายด้วยการสื่อสารสองทาง สามารถเชื่อมต่อกันได้ง่าย/ไร้พรมแดน และมีความเป็นดิจิทัล (Digitalization) ทำให้มีความหลากหลาย ถูกต้องแม่นยำ และรวดเร็ว (กาญจนา แก้วเทพ และนิคม ชัยขุนพล, 2555) และด้วยคุณสมบัติของสื่อใหม่ที่หลอมรวมเอาสื่อต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ส่งผลให้ประชาชนหันมาบริโภคสื่อใหม่มากขึ้น พระสงฆ์ซึ่งเข้าใจความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงพัฒนาปรับเปลี่ยนการใช้สื่อเช่นเดียวกับประชาชน

พระสงฆ์ใช้ “กระบวนการสื่อสาร” เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารกับพุทธศาสนิกชน โดยงานวิจัยทางนิเทศศาสตร์หลายชิ้นที่ศึกษาพระสงฆ์ในยุคสมัยใหม่ แสดงให้เห็นวิธีการสื่อสารของพระสงฆ์ที่มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัย อิงตามกระแสของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (จิราพร เนติธาดา, 2542; ปุณยนุช ชูติมา, 2543; ทศนีญ์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2549; ชลธิชา ชูชาติ, 2552; ฉวีมณฑท์ สุขไพบลูย์, 2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; อรปรียา วสุมหันต์, 2553) เช่น งานวิจัยของ จิราพร เนติธาดา (2542) เรื่อง “วิธีการถ่ายทอดธรรมะของหลวงพ่อบุชชา สุภัทโท” สะท้อนให้เห็นกลวิธีการสื่อสารของหลวงพ่อบุชชา ที่แสดงธรรมต่อพระลูกศิษย์ใกล้ชิดโดยใช้การเล่าเรื่องที่สั้นและเรียบง่าย ตรงตามจริตของผู้รับสารแต่ละคน มาจนถึงท่านพุทธทาส พระพยอม กัลยาโณ พระมหาสมปอง ตาลปุตโต และท่าน ว. วัชรเมธี ที่พัฒนากลวิธีการสื่อสารให้หลากหลายขึ้น การตั้งกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ การใช้สื่อสมัยใหม่ คือ สื่อมวลชนเป็นต้นมา ไปจนถึงการใช้ความรู้ทางโลก เช่น การวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน (SWOT) การตลาดเพื่อสังคม (Social Marketing) (ฉวีมณฑท์ สุขไพบลูย์, 2553) และการจับประเด็นทางสังคม ฯลฯ มาเป็นกลวิธีใหม่ๆ ในการสื่อสารศาสนา ซึ่งล้วนแต่มีส่วนสนับสนุนให้พระพุทธศาสนายังคง “อยู่ในกระแส” ท่ามกลางข้อมูลข่าวสารมากมายในยุคปัจจุบัน

งานวิจัยเกี่ยวกับ “สื่อบุคคล” ในประเทศไทยยังยกย่องให้พระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) โดยยกลักษณะสำคัญ 3 ประการที่มีอยู่ในพระสงฆ์ ได้แก่ ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) และทักษะทางการสื่อสาร (Communication Skill) กอปรกับการปรับตัวของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ทางการสื่อสารจากเชิงรับในอดีตมาเป็นเชิงรุก (Active Buddhism) (ฉวีมณฑท์ สุขไพบลูย์, 2553) ดังตัวอย่างในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ที่พบในงานวิจัย

งานวิจัย	กระบวนการสื่อสาร	เนื้อหา และแง่มุม
1. หลวงพ่อชา สุภัทโท จิราพร เนติธาดา (2542)	การรู้จักจิตของลูกศิษย์ การสอนธรรมะโดย “การเล่าเรื่อง” อย่างสั้นๆ ง่ายๆ	ธรรม
2. พุทธทาสภิกขุ ปุ่นยง ชูติมา (2543)	“ธรรมะในชีวิตประจำวัน” ผ่านภาษาคน ภาษาธรรม	โลก + ธรรม
3. พระพยอม กัลยาโณ ทัศนีย์ เจนวิถีสุข (2549)	เอาคน แก้ไขปัญหาสังคม ขยายฐานการพัฒนา	โลก + ธรรม
4. พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ชลธิชา ชูชาติ (2552)	“เจาะตลาด” ผ่านสื่อมวลชน (โทรทัศน์) โดยเน้นความบันเทิง ทั้งรูปแบบรายการและอารมณ์ขันของพระ	โลก + ธรรม
5. พระไพศาล วิสาโล อรปริยา วสุมหันต์ (2553)	การจัดการความขัดแย้ง (ผสมผสานหลักพระพุทธศาสนาดั้งเดิม + แนวคิดตะวันตกสมัยใหม่ + ศาสนาเพื่อสังคม)	โลก + ธรรม
6. ว. วชิรเมธี 1 สิริลักษณ์ ศรีจินดา (2553)	พระพุทธศาสนาเชิงรุก (Active Buddhism)	โลก + ธรรม
7. ว. วชิรเมธี 2 ฉวีมณฑล สุขไพบุญย์ (2553)	เข้าใจ เข้าใจ เข้าถึง และ การวิเคราะห์ตลาด	

เนื้อหาและแง่มุมของการสื่อสารแบบ “Hybrid” คือ วิธีการสื่อสารที่ผสมผสานความเป็นทางโลก (Secular World) และทางธรรม (Sacred World) (Chernus, 2013; ทัศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2549; กาญจนา แก้วเทพ, 2554) เข้าไว้ด้วยกัน เป็นกุญแจสำคัญยิ่งในการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ยุคใหม่ แต่ความใหม่ที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นดาบสองคมเล่มใหญ่ในสถาบันศาสนา ตัวอย่างเช่น ผลการวิจัยของ ชลธิชา ชูชาติ (2552) เรื่อง “กระบวนการสร้างสารของพระ

มหาสมปอง ตาลปุตโต ในรายการธรรมะเดลิเวอรี่” และสิริลักษณ์ ศรีจินดา (2553) เรื่อง “การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาภูมิจัย วชิรเมธีผ่านสื่อมวลชน” แสดงให้เห็นว่า ยังคงมีกลุ่มผู้รับสารส่วนหนึ่งทั้งในยุคใหม่และยุคดั้งเดิม ที่ไม่พอใจกับการสื่อสารศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมองของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อความเป็น “สงฆ์” ว่าจะต้องมีจริยาสงบเรียบร้อย พุดหรือแสดงออกอย่างระมัดระวัง ใช้ภาษาที่อ่อนโยน ไปจนถึงไม่มาเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น พระสงฆ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันทางโลก มักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในทางลบจากสังคม ไปจนถึงถูกตำหนิหรือถูกเพ่งเล็งอย่างเข้มงวดจากมหาเถรสมาคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2556) ซึ่งยังคงเป็นประเด็นถกเถียงที่ไม่ได้ข้อสรุปชัดเจนในสังคมไทยปัจจุบัน “พระไพศาล วิสาโล” เป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นทางโลกในฐานะพระนักปฏิบัติ ผู้นำมูลนิธิ/องค์กรทางสังคมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคม ไปจนถึงดูแลกรณีปัญหาต่างๆ ของพระสงฆ์และฆราวาสที่ทำให้ศาสนาเสื่อมเสีย (วิสาโล, 2556) และเมื่อมีเหตุการณ์รุนแรงต่างๆ เกิดขึ้นในสังคมไทย เช่น ความขัดแย้งทางการเมือง ฯลฯ สื่อมวลชนมักจะเปิดพื้นที่ให้พระไพศาล วิสาโล ได้แสดงทัศนะและแนะนำทางออกแบบพุทธสันติวิธีอยู่เสมอ (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกรณีของ สมณะโพธิรักษ์ (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 2554) แห่งสันติอโศก หรือพระสงฆ์รูปอื่นๆ (เช่นในในงานวิจัย 2 ชิ้นที่ได้กล่าวไป) พระไพศาล วิสาโล กลับไม่ถูกกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลบแต่อย่างใด จึงเกิดคำถามว่า ท่านมีรูปแบบของการสื่อสารอย่างไร ที่ทำให้การสื่อสารศาสนาในประเด็นความขัดแย้งดังกล่าว ไม่ถูกโจมตีจากสังคม/สถาบันสงฆ์เช่นพระสงฆ์รูปอื่นๆ

พระไพศาล วิสาโล เดิมชื่อ ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ (วิสาโล, 2556) เกิดปี พ.ศ. 2500 ที่กรุงเทพฯ และสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 แผนกศิลป์ โรงเรียนอัสสัมชัญ ก่อนเข้าศึกษาต่อและสำเร็จการศึกษาระดับเกียรตินิยม (รางวัลภูมิพล) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) โดยในระหว่างศึกษา ได้ดำรงตำแหน่งสาราณียกรปาจารย์สาร และทำกิจกรรมเป็นเจ้าหน้าที่กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม มีบทบาทร่วมในแนวทางอหิงสาต่อเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จนถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำนาน 3 วัน หลังสำเร็จการศึกษา จึงเข้าอุปสมบท ณ วัดทองนพคุณ กรุงเทพฯ และเริ่มจำพรรษาแรก ณ วัดป่าสุคะโต อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ก่อนจะอยู่จำพรรษาเรื่อยมา จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเช่นในปัจจุบัน (วิสาโล, 2556)

นอกจากวัตรปฏิบัติตามหลักสงฆ์แล้ว พระไพศาล วิสาโล ยังมีงานอบรมในสายพระนักปฏิบัติธรรมและนักพัฒนาจริยธรรม โดยเป็นประธานเครือข่ายพุทธิกา (องค์กรประสานงานภาคประชาชน เคลื่อนไหว/ผลักดันให้มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา) กรรมการมูลนิธิโกมลคีมทอง (ส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาชุมชน) กรรมการมูลนิธิสุขภาพไทย กรรมการมูลนิธิสันติวิธี กรรมการสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น กรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น กรรมการสภาสถาบันอาศรมศิลป์ นอกจากนี้ ยังเคยดำรงตำแหน่งกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ และกรรมการปฏิรูป ฯลฯ (วิสาโล, 2556) นับจนถึงปัจจุบันกว่า 30 พรรษา

งานเผยแผ่ศาสนาที่โดดเด่นของพระไพศาล วิสาโล ได้แก่ การถ่ายทอดธรรมะผ่านงานเขียน ทั้งหนังสือเล่มและบทความออนไลน์ การเป็นวิทยากรรับเชิญในการบรรยายธรรมะในรายการต่างๆ ทางโทรทัศน์ทั้งแบบฟรีและเคเบิลทีวี ริเริ่มให้จัดตั้งเว็บไซต์ต่างๆ อาทิ “เว็บไซต์วิสาโล” (www.visalo.org) เพื่อรวบรวมประวัติและผลงานต่างๆ “เครือข่ายพุทธิกา” (www.budnet.org) เป็นเว็บไซต์ที่รวบรวมหนังสือธรรมะในหลากหลายมิติ เน้นการนำเสนอเนื้อหาโดยสะท้อนแง่มุมต่างๆ ในสังคม การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์อย่าง Facebook และ Twitter ผ่านหน้า Fanpage ชื่อ “พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo” เป็นต้น

พระไพศาล วิสาโล เป็นพระสงฆ์นักวิชาการที่มีความรู้ลึกซึ้งทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นนักปฏิบัติและนักพัฒนา ที่มีผลงานในสื่อประเภทต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนชนิดต่างๆ ที่มีมากกว่า 180 เล่ม (วิสาโล, 2556) เป็นผู้นำทางความคิด และผู้นำในการพัฒนาสังคมในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะองค์กรภาคประชาชนในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) ไปจนถึงการสื่อสารศาสนายุคใหม่ที่ใช้สื่ออย่างหลากหลาย

ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล มีความโดดเด่นทางการสื่อสาร แตกต่างไปจากพระนักสื่อสารรูปอื่นๆ คือ ต้นทุนทางสังคม อาทิ เคยใช้ชีวิตทางโลก (กว่า 20 ปี) อยู่ในวงการวิชาการ มีประสบการณ์ในการเป็นนักกิจกรรมขับเคลื่อนประเด็นสังคมต่างๆ มีวิชาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา (จิราพร เนติธาดา, 2542; ปุณยนุช ชูติมา, 2543; ทศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2549; ชลธิชา ชูชาติ, 2552; ฌวีเมณฑ์ สุขไพบูลย์, 2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; อรปรียา วสุมหันต์, 2553) การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

จึงเป็นการสื่อสารที่ได้รับอิทธิพลทั้งจากประสบการณ์สมัยยังเป็นฆราวาส (ในฐานะนักศึกษาและนักกิจกรรม) ร่วมกับความรู้ในทางธรรมอีกกว่า 30 พรรษา ในขณะที่พระสงฆ์รูปอื่นๆ (ในงานวิจัย) ล้วนแล้วแต่เริ่มชีวิตทางธรรมตั้งแต่วัยเด็ก และไม่ค่อยได้รับโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนในสายสามัญ

การยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลกถูกมองว่าไม่ใช่ “กิจของสงฆ์” (กาญจนา แก้วเทพ, 2556) แต่พระสงฆ์ยุคใหม่ต่างต้องผสมผสานความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมเพื่อให้ศาสนายังคงใช้ได้จริงในสังคมไทย ในขณะที่พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ใช้ตนเองเป็นเครื่องมือในการสื่อสารศาสนาผ่านการแสดงออกแบบตลกขบขัน (ชลธิชา ชูชาติ, 2552) พระไพศาล วิสาโล กลับเน้นไปที่การนำเสนอความรู้ที่มาจากทางโลกและทางธรรมประกอบกัน ผ่านวิธีการสื่อสารที่เรียบง่ายนุ่มนวลตามแบบฉบับพระ (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) ทำให้เห็นความแตกต่างของการเกี่ยวข้องกับทางโลก ที่พระมหาสมปอง ตาลปุตโต เน้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ “ความเป็นพระ” (จากสุขุมเป็นขบขัน) ในขณะที่พระไพศาล วิสาโล กลับเน้นการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาให้ทันสมัยและมีน้ำหนัก

ความโดดเด่นต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล อาทิ ความรู้ลึกซึ้งในทางโลกและทางธรรม การทำกิจกรรมทางโลกในฐานะนักวิชาการและพระนักปฏิบัติ การใช้สื่อสมัยใหม่ และการเลือกใช้สารในการนำเสนอกับสื่อประเภทต่างๆ ฯลฯ มีผลให้กระแสการต่อต้านจากสังคมไม่รุนแรงเท่ากับพระสงฆ์รูปอื่นๆ ส่งผลให้เกิดคำถามสำคัญประการหนึ่งว่า “นวัตกรรมการสื่อสาร หรือ วิธีการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล มีรูปแบบอย่างไร ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันที่พระพุทธศาสนากลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง?”

และนอกจากผลงานที่มีลักษณะโดดเด่นแล้ว พระไพศาล วิสาโล ยังมีระบบความคิดในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่มีความแตกต่างอย่างชัดเจนจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นวัตกรรมทางวิธีคิด” ที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ระบบความคิดทางโลกและระบบความคิดทางธรรมร่วมกัน วิธีการมองสังคม (ปัญหาสังคม พฤติกรรมของผู้คน ฯลฯ) ของท่านมาจากพื้นฐานความคิดแบบฆราวาสและแบบสงฆ์ร่วมกัน เช่น การพิจารณาผู้ที่กระทำผิดกฎหมาย โดยมองถึงวิธีคิด เหตุผล และปัจจัยบีบบังคับทางสังคมที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจนั้นๆ ตามรูปแบบที่ฆราวาสพึงคิด และมองถึงคุณธรรมภายใน อันได้แก่ระดับศีลธรรม ความละเอียดรอบาป ผลและวิธีแก้ไขในทางพระพุทธศาสนา อันเป็นแบบฉบับวิธีคิดของพระสงฆ์ เพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งรอบด้าน จึงจะพัฒนาวิธีการแก้ไขปัญหาในภายหลัง

กระบวนการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ มาจากทั้งระบบคิดทางธรรมร่วมกับระบบคิดแบบปฤถุชน (แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) โดยที่พระไพศาล วิสาโล มีลักษณะเด่นที่ช่วยสนับสนุนระบบความคิดดังกล่าว ได้แก่ 1) ท่านเป็นพระที่มีความโน้มเอียงทางโลกสูง เห็นได้จากวิธีการแก้ไขปัญหาที่ประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางโลกในหลายๆ สาขา ร่วมกับองค์ความรู้ทางธรรม 2) ท่านมีความเป็นฆราวาสสูง เพราะรูปแบบวิถีคิดและการมองปัญหาของท่านยังอยู่บนพื้นฐานของความคิดแบบฆราวาส ทำให้เข้าใจความต้องการของคนธรรมดาสามัญได้ลึกซึ้ง 3) ท่านมีความเป็นสื่อมวลชนสูง เพราะมีความสามารถในการวิเคราะห์และจำแนกกลุ่มผู้รับสาร ตลอดจนสามารถสร้างนวัตกรรมสารที่เหมาะสมและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันได้ 4) ท่านมีความเป็นตะวันตก แนวคิดในการแก้ไขปัญหา วิธีการตอบคำถาม และองค์ความรู้ส่วนใหญ่ ประยุกต์มาจากองค์ความรู้ในโลกตะวันตก เช่น มุมมองในการทำวิจัย ความเป็นหนึ่งเดียวของวิทยาศาสตร์และจิตวิญญาณ การใช้สารภาษาอังกฤษ ฯลฯ 5) ท่านมีความเป็นวิชาการ โดยนำเอาความรู้พื้นฐานที่ได้รับมาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนประสบการณ์ตรงในการทำงาน มาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารศาสนาโดยการใช้ข้อมูลทางวิชาการที่พิสูจน์ได้จริง มาใช้ในการอธิบายหลักธรรมที่คนโดยทั่วไปมองว่าจับต้องได้ยาก และ 6) เป็นพระสงฆ์ที่มีความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งขัดกับระบบคิดโดยพื้นฐานของพระสงฆ์ซึ่งอยู่ในสถาบันที่มีความเป็นอนุรักษ์นิยม โดยผลงานการสื่อสารศาสนาต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดใหม่ๆ ในการสร้างสรรค์การสื่อสารศาสนาให้มีความใหม่ สามารถดึงดูดความสนใจ และเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายคนรุ่นใหม่และผู้ที่มีการศึกษาได้

จากความโดดเด่นในเรื่องของความเป็น “นักคิดที่อิงความรู้ทางโลก” ในตัวพระไพศาล วิสาโล นี้เอง ที่ทำให้ท่านมีความน่าสนใจในมุมมองทางนิเทศศาสตร์ ในฐานะที่ท่านเป็นพระสงฆ์ที่มีระบบความคิดแตกต่างจากพระสงฆ์โดยทั่วไป โดยการประยุกต์ในระบบความคิดทางโลก (ที่เคยใช้มาก่อนในสมัยยังเป็นฆราวาสในการทำงานเพื่อสังคม) มาเป็นระบบความคิดหลักร่วมกับระบบความคิดทางธรรมในการแก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมไทยยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ “การสื่อสาร” ประกอบไปด้วยการสื่อสารขาเข้าและขาออก (กาญจนา แก้วเทพ, 2551) การสื่อสารขาออกของพระไพศาล วิสาโล เป็นการสื่อสารธรรมะผ่านสื่อต่างๆ ออกไปยังพุทธศาสนิกชน (บรรยายธรรม ให้คติธรรม เขียนหนังสือ เป็นต้น) สารต่างๆ ที่นำเสนอออกไป ย่อมเกิดมาจาก “องค์ความรู้” ต่างๆ ที่พระไพศาล วิสาโล ได้รับมาจากการสื่อสารขาเข้าเป็นพื้นฐาน (การศึกษาเล่าเรียน การเปิดรับข่าวสาร การคิดวิเคราะห์ การกรองข้อมูล ประสบการณ์ต่างๆ ฯลฯ) พระไพศาล วิสาโล มีความรู้ทางโลกอันเป็นความรู้พื้นฐานก่อนเข้าสู่ทางธรรม แตกต่างไปจาก

พระสงฆ์รูปอื่นๆ อย่างเด่นชัด กระบวนการและวิถีคิดของพระไพศาล วิสาโล การพิจารณาเหตุการณ์ทางสังคม ตลอดจนการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร น่าจะมีความโดดเด่นแตกต่างไปจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ ด้วย จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดคำถามในข้อที่ 2 ว่า “ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปุถุชน มีอยู่ในพระไพศาล วิสาโล หรือไม่ ถ้ามี ระบบความคิดดังกล่าว ส่งผลถึงรูปแบบการสื่อสารที่ท่านสร้างขึ้นอย่างไร?”

การศึกษาพระพุทธศาสนาในมิติด้านการสื่อสาร เป็นมิติทางการศึกษาที่มีความสำคัญและมีพลังในการสร้างความศรัทธา ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการศึกษาศาสนาในแง่มุมอื่นๆ ในฐานะที่การสื่อสาร มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในทุกระดับตั้งแต่เกิดจนตาย (เช่นเดียวกับพระ) เป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมและกระบวนการทัศน์ทางสังคม ตลอดจนมนุษย์ใช้การสื่อสาร เป็นกุญแจสำคัญในการเรียนรู้ ศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น การศึกษาพระพุทธศาสนาในมิติทางนิเทศศาสตร์ จึงมีส่วนสำคัญที่จะช่วยพัฒนาการสื่อสารศาสนาในหลายแง่มุมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล สัมกับวัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน ที่ต้องการจะธำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงอยู่ต่อไป

1.2 ปัญหำนำวิจัย

- 1) พระไพศาล วิสาโล มีนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาเป็นอย่างไร?
- 2) ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปุถุชน มีอยู่ในพระไพศาล วิสาโล หรือไม่ ถ้ามี ระบบความคิดดังกล่าว ส่งผลถึงรูปแบบการสื่อสารที่ท่านสร้างขึ้นอย่างไร?

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล
- 2) เพื่อวิเคราะห์หาระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปุถุชน ที่มีผลต่อรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

1.4 ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาใน 2 มิติ โดยมิติแรก คือ นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา มองการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระสงฆ์ยุคใหม่ที่ต้องปรับวิธีการสื่อสารมาข้องเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลก และมิติที่สอง คือ ระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล โดยใช้มุมมองเชิงจิตวิทยา 2 ด้าน ได้แก่ การคิดแบบวิพากษ์ (Critical Thinking) และแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004) ในฐานะที่พระสงฆ์ใช้นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาภายใต้สถาบันสงฆ์ ซึ่งมีความเป็นอนุรักษ์นิยมและมีความคิดแบบเป็นเหตุเป็นผล (คิดเชิงวิพากษ์) สูง โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย คือ การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำการเก็บข้อมูลจากผลงานของพระไพศาล วิสาโล ผ่านข้อมูลประเภทเอกสาร ข้อมูลประเภทสื่อดิจิทัล และการสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ผ่านทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) ในกรณีที่ข้อสรุปที่หาได้จากข้อมูลทุติยภูมิ (ผลงานต่างๆ) ยังไม่ชัดเจนเพียงพอ

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) ผลการวิจัยนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา จะเป็นประโยชน์ต่อพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระนักสื่อสาร โดยช่วยให้ท่านเห็นภาพรวมทางการสื่อสารที่ชัดเจนขึ้น รู้ถึงจุดเด่นที่มี และจุดด้อยที่ควรปรับปรุงพัฒนา เพื่อให้การสื่อสารศาสนามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
- 2) ผลการวิจัยกระบวนการและวิธีคิด จะเป็นประโยชน์ต่อพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระนักสื่อสารศาสนา โดยทำให้ท่านรู้ถึงรูปแบบวิธีคิด (วิพากษ์หรือสร้างสรรค์) ที่ตนเองมักใช้ในการสื่อสาร ทำให้เห็นแนวทางในการการพัฒนาวิธีคิดนั้นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
- 3) ผลการวิจัยโดยภาพรวม จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาการสื่อสารศาสนาในอนาคต โดยเฉพาะ การศึกษาวิจัยพระสงฆ์ในมุมมองของ “สื่อบุคคล” โดยการประยุกต์ใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสารของพระไพศาล วิสาโล ที่ประสบความสำเร็จ เป็นต้นแบบในการพัฒนาการสื่อสารต่อไป

1.6 นิยามศัพท์

1) พระไพศาล วิสาโล หมายถึง พระไพศาล วิสาโล (วงศ์วรวิสิทธิ์) เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ พระสงฆ์นักสื่อสารศาสนา นักพัฒนาสังคม นักวิชาการ นักคิด/นักเขียนพระพุทธศาสนายุคใหม่ นักปฏิบัติธรรมและนักบรรยายธรรม ที่สร้างสรรค์ผลงานออกสู่สื่อต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ (อรปริยา วสุมพันธ์, 2553) มีฐานะเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้

2) นวัตกรรมสื่อสารศาสนา หมายถึง รูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ที่แตกต่าง/แปลกใหม่ไปจากการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะ “นวัตกรรมสื่อ” (Innovative Media) คือ การประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่ให้เข้ากับบริบททางการสื่อสารต่างๆ และ “นวัตกรรมสาร” (Innovative Message) คือ การเลือกใช้สารได้เหมาะสมกับสื่อและประเด็นที่ต้องการสื่อสาร ฯลฯ นวัตกรรมสื่อสารศาสนา เป็นรูปแบบการสื่อสารศาสนาที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล มีเอกลักษณ์แตกต่างจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ

3) สื่อดั้งเดิม และ สื่อสมัยใหม่ หมายถึง เกณฑ์การแบ่งประเภทสื่อในการศึกษาวิจัย โดย “สื่อดั้งเดิม” หมายถึง สื่อประเพณีทางพระพุทธศาสนา (Buddhist Traditional Media) อันได้แก่ สื่อบุคคล สื่อพิธีกรรม สื่อสถานที่ สื่อวัตถุ การเทศน์ ฯลฯ และ “สื่อสมัยใหม่” (Modern Contemporary Media) หมายถึง สื่อที่เกิดขึ้นภายหลังสื่อประเพณี นับตั้งแต่สื่อมวลชนเป็นต้นมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2554)

4) การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ หมายถึง แนวคิดทางการสื่อสารที่มีลักษณะตรงกันข้าม โดยการคิดแบบวิพากษ์ (Critical Thinking) เป็นวิธีคิดที่มีระบบระเบียบชัดเจน ความคิดที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของความถูกต้อง และมีคำตอบเพียงหนึ่งเดียว ในขณะที่ความคิดแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) เป็นวิธีคิดที่เป็นอิสระ ไม่ต้องเดินตามระบบชัดเจน ความคิดที่เกิดขึ้นเป็นความคิดที่หลากหลายและแปลกใหม่ ฯลฯ (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004)

5) กระบวนและวิธีการคิด หมายถึง วิธีคิดแบบวิพากษ์หรือแบบสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล โดยเป็นระบบความคิดเชิงจิตวิทยาที่อยู่เบื้องหลัง (การสื่อสารภายใน) และมีอิทธิพลต่อการออกแบบ ปรับปรุงและพัฒนาารูปแบบการสื่อสาร โดยส่งผลให้เกิดเป็นกลยุทธ์ทางการสื่อสารและนวัตกรรมสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ในรูปแบบต่างๆ

6) องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง (Kilgour, 2004) หมายถึง ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่บุคคลหนึ่งๆ สะสมตลอดช่วงชีวิตของตนเอง ผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบหรือการเรียนรู้ด้วย

ตนเอง องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจงของพระไพศาล วิสาโล เป็นความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทั้งในทางโลกและทางธรรม ที่เป็นพื้นฐานทางความรู้ให้เกิดนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา

7) ธรรมเนียมตรา หมายถึง วิธีการปฏิบัติธรรมประเภทหนึ่งทางพระพุทธศาสนา อาศัยการเดินในการเจริญสติและสมาธิเพื่อเจริญปัญญา โดยธรรมเนียมตราของพระไพศาล วิสาโล (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เป็นธรรมเนียมตราแบบประยุกต์ โดยการผูกวิธีการสื่อสารเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นองค์ความรู้ทางโลกเข้าไปในวิธีการสื่อสารทางธรรม

8) โยนิโสมนสิการ หมายถึง วิธีคิดที่ถูกตั้งอยู่ในทางพระพุทธศาสนา (ป. อ. ปยุตโต, 2542) โดยใช้การคิดวิเคราะห์ และการคิดอย่างเป็นระบบเรื่องของความถูกต้อง มีทั้งสิ้น 10 วิธี ได้แก่ 1) สืบสาวเหตุปัจจัย 2) แยกแยะส่วนประกอบ 3) สามัญลักษณ์ 4) อริยสัจจ์ 5) อรรถธรรมสัมพันธ์ 6) คุณโทษและทางออก 7) คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม 8) อุบายปลุกเร้าคุณธรรม 9) เป็นอยู่ในปัจจุบัน 10) วิถีชวาท ซึ่งนำมาใช้ในการวิเคราะห์ระบบความคิดสายหลักของพระไพศาล วิสาโล

บทที่ 2

กรอบแนวคิด ทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษา “นวัตกรรมทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” ได้นำแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นกรอบในการศึกษา ดังนี้

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง “พระสงฆ์กับรูปแบบการสื่อสารศาสนา”

2.2 แนวคิดและทฤษฎี “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา”

2.2.1 นวัตกรรมสื่อและสาร

2.2.1.1 แนวคิดหัวใจนักปราชญ์ (สุจิตฺต)

2.2.1.2 นวัตกรรมทางการสื่อสาร

2.2.2 วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม “โยนิโสมนสิการ”

2.2.3 แนวคิดเชิงจิตวิทยาการสื่อสาร

2.2.3.1 แนวคิดการประดิษฐ์และนวัตกรรม

2.2.3.2 การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์

2.2.3.3 องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง

2.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง “พระสงฆ์กับวิธีการสื่อสารศาสนา”

ในการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ใช้เกณฑ์ “พระสงฆ์” และ “วิธีการเผยแผ่ศาสนา” เป็นคำสำคัญ (Keyword) ในการเลือกงานวิจัยที่ศึกษา โดยเลือกงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 7 ชิ้น และสรุปความสำคัญของงานวิจัยชิ้นต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

จิราพร เนติธาดา (2542) เรื่อง “วิธีการถ่ายทอดธรรมะของหลวงพ่อบุชา สุภทโท” พบว่าใช้วิธีการสื่อสารศาสนา 3 ลำดับ คือ 1) เล่าเรื่องให้ฟัง โดยใช้เรื่องที่ไม่ซับซ้อนมีตัวละครเพียง 1-2 ตัว เหตุการณ์ที่เล่ามีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลตามหลักธรรมชาติ 2) ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง (เป็นอวัจนภาษาและสัญลักษณ์ของการปฏิบัติธรรม) แล้วจึง 3) ให้ผู้ฟังปฏิบัติตาม

การถ่ายทอดจะใช้คำพูดสั้นๆ ง่ายๆ ไม่ใช้ศัพท์พระพุทธศาสนา (คำบาลี) แต่เมื่อต้องใช้ก็จะมีกรออธิบายตัวอย่างประกอบ (จิราพร เนติธาดา, 2542) การยกตัวอย่างใช้วิธีอุปมาอุปมัย โดยอธิบายหลักธรรมที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมผ่านตัวอย่างที่อยู่รอบๆ ตัว ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ฟังล้วนแต่มีประสบการณ์มาก่อนจึงทำให้นึกภาพตามได้ง่าย แม้ว่าการสื่อสารศาสนาของหลวงพ่อบุชา สุภทโท จะมีได้เป็นการสื่อสารในวงกว้าง ที่ผ่านสื่อสมัยใหม่ต่างๆ เหมือนพระสงฆ์ในยุคหลังๆ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงวิธีการถ่ายทอดธรรมะ ซึ่งเป็นกลยุทธ์การสื่อสารศาสนาที่สำคัญ โดยสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติเด่นของสื่อบุคคล คือ การปฏิบัติได้อย่างที่พูด อันมีส่วนสำคัญในการโน้มน้าวใจและสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้รับสาร แม้ผู้วิจัยจะศึกษาการสื่อสารในกลุ่มพระลูกศิษย์จำนวนไม่กี่รูป แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสารที่ต้องเริ่มจากวงเล็กๆ แล้วขยายออกไปสู่วงใหญ่

สรุปได้ว่า หลวงพ่อบุชา สุภทโท ใช้ “สื่อบุคคล” คือ ตัวหลวงพ่อบุชาเองเป็นสื่อในการถ่ายทอดธรรมะ ผ่านการบรรยายธรรมแบบต่อหน้า ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบการสื่อสารแบบดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา มีกลยุทธ์ทางการสื่อสารที่สำคัญ ได้แก่ กลยุทธ์การเล่าเรื่อง การอุปมาอุปมัย และ ความสอดคล้องระหว่างสิ่งที่พูดและสิ่งที่ปฏิบัติซึ่งอยู่ในมุมมองทางธรรมล้วนๆ

ปริญญช ชูติมา (2543) เรื่อง “ปรัชญาการสื่อสารในธรรมสารของพุทธทาสภิกขุ” พบว่าท่านพุทธทาส มองความจริงใน 2 ลักษณะ คือ ความจริงแท้ หมายถึงธรรมะซึ่งเป็นสากลและความจริงสมมติ อันหมายถึงความจริงที่สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน การสื่อสารของท่านจึงมี 2 ระดับ คือ 1) ระดับมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับตนเอง ซึ่งใช้ภาษาธรรมในการสื่อสาร 2) ระดับมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสังคม ใช้ภาษาคนในการสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย คือ

ศีลธรรมและสันติภาพ ท่านพุทธทาสจึงใช้การสื่อสารในระดับที่สองในการสื่อสารกับพุทธศาสนิกชน โดยเน้นการสื่อสารที่เป็นประโยชน์ และส่งธรรมสารผ่านสื่อที่หลากหลาย เพื่อมุ่งให้เกิดความรู้ที่นำไปสู่หนทางปฏิบัติ

ท่านพุทธทาสใช้นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาผ่าน “นวัตกรรมสาร” คือ มีความรู้ (การสื่อสารขาเข้า) ในแนวทางประจักษ์นิยมแบบเฉพาะตนซึ่งเป็นองค์ความรู้ทางโลก โดยเฉพาะการยอมรับข้อมูลเชิงประจักษ์ต่างๆ ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ไปจนถึงการรับความคิดและอารมณ์ผ่านประสานสัมผัสทางธรรม คือ ใจ การสื่อสารขาออกจึงเกี่ยวข้องกับทำความเข้าใจของมนุษย์ระหว่างภายในตนเองและภายนอก เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธานุชา ได้แก่ ความจริงแท้ ธรรมะ และนิพพาน และ “นวัตกรรมสื่อ” ได้แก่ การใช้สื่อบุคคล (ผ่านการบรรยายธรรม) สื่อสถานที่ สื่อมวลชน สื่อดิจิทัล สื่อระคน ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ และสื่อกิจกรรมต่างๆ นับว่าเป็นพระสงฆ์ยุคใหม่ที่เข้าถึงคำว่านวัตกรรมทางการสื่อสารศาสนา

ทัศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ (2549) เรื่อง “ความสามารถด้านการสื่อสารของพระพิศาลธรรมพาที (พระพยอม กัลยาโณ) กับการระดมพลังการพัฒนาชุมชน” พบว่าพระพยอม กัลยาโณ แบ่งการทำงานออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงหอมดอกพยอม น้อมจิตช่วยคนยาก และขยายรากฐานการพัฒนา โดยเริ่มจากการสร้างชื่อเสียงให้ตนเองผ่านการเทศน์ที่แปลกใหม่เป็นที่ชื่นชอบของวัยรุ่น ก่อนจะตั้งมูลนิธิสวณแก้วเพื่อช่วยเหลือผู้ยากไร้ด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากตระหนักดีว่าการสื่อสารธรรมะจะเข้าไม่ถึงกลุ่มเป้าหมายที่ยังไม่มีความพร้อมในชีวิตทางโลก จากนั้นจึงใช้การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการทำงานช่วงสุดท้าย โดยสอนให้กลุ่มเป้าหมายเข้าใจวิถีชีวิตชุมชนและการประกอบอาชีพแบบพึ่งพาตนเอง

ท่านใช้ “นวัตกรรมสื่อ” ได้แก่ สื่อบุคคล ผ่านการเทศน์รูปแบบใหม่ที่เข้าถึงอารมณ์ของผู้ฟัง สื่อสถานที่ สื่อกิจกรรม สื่อวัตถุ และสื่อมวลชนโดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ โดยการใช้การสื่อสารในระดับศีลธรรมและโลกียธรรม ในส่วน “นวัตกรรมสาร” นำเสนอผ่านกลยุทธ์การใช้อารมณ์ขัน การเล่าเรื่อง การร้อยถ้อยความหมาย การตลาดเพื่อสังคม และกลยุทธ์การผสมผสาน (Hybridization) (ทัศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2549) ได้แก่ แนวคิดทางธรรมผสมผสานแนวคิดทางโลก และการเชื่อมต่อระหว่างสื่อเก่ากับสื่อใหม่

ชลธิชา ชูชาติ (2552) เรื่อง “กระบวนการสร้างสรรค์ของพระมหาสมปอง ตาลปุตโต ในรายการธรรมะเดลิเวอรี่” พบว่าพระมหาสมปอง ตาลปุตโต สื่อสารศาสนาผ่านรายการธรรมะเดลิเวอรี่ โดยใช้วิธีการสื่อสาร 2 รูปแบบ คือ 1) สื่อสารเชิงวัจนะ ผ่านการตั้งคำถาม ใช้คำศัพท์

แปลกใหม่ ศัพท์ต่างประเทศและศัพท์วัยรุ่น ผสมผสานกับการใช้สัมผัสทางภาษา คำอุปมาอุปมัย คำคล้องจอง เป็นต้น 2) การใช้ภาพและเสียงร่วมกับอวัจนภาษา คือการแสดงสีหน้ายิ้มแย้มและปรับเปลี่ยนอารมณ์ไปตามเหตุการณ์ที่เล่า พูดเสียงดังฟังชัด/นำฟัง โดยมักเลียนแบบสำเนียงของวัยรุ่นและศิลปินตลก ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้รับสารรุ่นใหม่มีทัศนคติเชิงบวกต่อรายการธรรมะของท่าน ในขณะที่ผู้รับสารรุ่นเก่ามีทัศนคติทั้งเชิงบวกและลบ

พระมหาสมปอง ตาลปุตโต มี “นวัตกรรมสื่อ” ได้แก่ สื่อบุคคล โดยใช้ตัวท่านเองเป็นสื่อในฐานะนักพูด และสื่อมวลชนผ่านรายการธรรมะเดลิเวอรี่ มี “กลยุทธ์สาร” ได้แก่ กลยุทธ์การใช้ อารมณ์ขัน การเลียนแบบ การเล่าเรื่อง การอุปมาอุปมัยและวาทศิลป์ทางภาษาต่างๆ

สิริลักษณ์ ศรีจินดา (2553) เรื่อง “การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธีผ่านสื่อมวลชน” และฉวีมณฑิ์ สุขไพบุญย์ (2553) ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์แนวความคิดการตลาดเพื่อสังคมในการเผยแผ่ธรรมะ กรณีศึกษา: พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี” พบว่าท่าน ว. วชิรเมธี มี “นวัตกรรมสื่อ” ได้แก่ สื่อมวลชน (สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อวิทยุ) และสื่อใหม่ (สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553) โดยการจับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ผ่านการกำหนดวาระและการให้พื้นที่ของสื่อมวลชน และมี “นวัตกรรมสาร” ได้แก่ กลยุทธ์การออกแบบสารโดยคำนึงถึงผู้รับสาร ธรรมชาติของสื่อ ช่วงเวลา และสถานที่ในการสื่อสาร ธรรมะในชีวิตประจำวัน วาทศิลป์ทางภาษา เช่น ใช้สัมผัส คำซ้ำ คำซ้อนและภาษาต่างประเทศ คำถามเชิงวรรณศิลป์ การเปรียบเทียบ ฯลฯ และกลยุทธ์การใช้อารมณ์ขัน

ในขณะที่หลักคิดในการเผยแผ่ศาสนา เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก (Active Buddhism) โดยมียุทธศาสตร์ว่า “เข้าใกล้ เข้าใจ เข้าถึง” (ฉวีมณฑิ์ สุขไพบุญย์, 2553) อันประกอบด้วยกลวิธีในการดำเนินงาน 3 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาให้ทันสมัย (การนำศาสนามาเชื่อมโยงกับทางโลก) 2) นำเสนอหลักธรรมที่เข้าใจง่าย และ 3) การแปรทฤษฎีสู่การปฏิบัติในชีวิตจริงโดยใช้หลักการตลาดเพื่อสังคม โดยผลการวิจัยพบว่า ผู้รับสารมีความคิดเห็นต่อสารของท่าน ว. วชิรเมธี ทั้งในเชิงบวกและลบ

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ อรปรียา วสุมหันต์ (2553) เรื่อง “พุทธวิถีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล” ซึ่งทำการศึกษาวิธีการจัดการความขัดแย้งใน 2 ส่วน คือ 1) ส่วนของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และ 2) วิถีจัดการความขัดแย้งวิถีพุทธของพระไพศาล วิสาโล พบว่าพระไพศาล วิสาโล มีการประยุกต์ใช้แนวคิดและวิถีจัดการความขัดแย้ง โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาทั้งเชิงรับและเชิงรุก กระบวนการพุทธสันติวิถีของ

ท่านผสมผสานระหว่างหลักการของพระพุทธศาสนาดั้งเดิม แนวคิดตะวันตกสมัยใหม่ และหลักการของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม โดยจัดการความขัดแย้งด้วยความเมตตาและใช้สติปัญญากำกับอย่างระมัดระวัง (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) ทั้งนี้พระไพศาล วิสาโล มีความเชื่อว่า**โลกกับธรรมแยกออกจากกันไม่ได้** การทำงานเพื่อสังคมจึงเป็นการปฏิบัติธรรมไปพร้อมกัน

งานวิจัยของอรปรียา วสุมหันต์ แสดงให้เห็นถึงบทบาทความเป็นนักสื่อสารศาสนาคู่มือใหม่ของพระไพศาล วิสาโล ที่สนใจและประยุกต์ใช้แนวคิดทั้งทางโลกและทางธรรมร่วมกัน เพื่อให้การจัดการความขัดแย้งเกิดขึ้นโดยสันติวิธี

งานวิจัยทั้ง 7 ชิ้น (ดังตารางที่ 2.1) สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการในการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในประเทศไทยหลายรูป การสื่อสารศาสนาในอดีต (งานวิจัยหลวงพ่อบุชา สุภทโท) แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการสื่อสารของพระสงฆ์ ในการสั่งสอนธรรมะแก่พุทธศาสนิกชน โดยหลวงพ่อบุชา สามารถอ่านสถานการณ์และจริตของผู้รับสารที่มีความแตกต่างกัน ทำให้ท่านสามารถสอนธรรมะลูกศิษย์แต่ละคนได้อย่างลึกซึ้งและเข้าใจง่าย การสื่อสารที่ใช้ก็อยู่ในรูปแบบของสื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเหมาะสมกับบริบททางการสื่อสารที่มีกลุ่มผู้รับสารเล็กๆ และแต่ละคนมีความใกล้ชิดกัน

การสื่อสารศาสนาในยุคต่อมา เริ่มปรากฏความเป็น “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา” ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เริ่มตั้งแต่การทำงานทางธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ที่นำเอาปรัชญาทางโลกมาผนวกเข้ากับความรู้ทางธรรมเพื่อใช้เป็นแบบแผนในการเผยแผ่ศาสนา ทั้งแนวคิดและรูปแบบการสื่อสารของท่าน จึงปรากฏชัดเจนถึงความเป็นนวัตกรรม เช่น การใช้สื่อสมัยใหม่ (สื่อมวลชน สื่อดิจิทัล ฯลฯ) เป็นช่องทางสำคัญในการสื่อสารกับชนชั้นกลางและปัญญาชน

พระสงฆ์ในยุคหลังๆ มีแนวทางในการเผยแผ่ศาสนาที่ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา ที่ประยุกต์เอาความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมมาใช้ร่วมกัน ทั้งในส่วนของ “สาร” คือ องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่างๆ ร่วมกับพระธรรม และ “สื่อ” คือ การใช้สื่อสมัยใหม่ ทั้งสื่อมวลชนและสื่อใหม่ในการสื่อสารศาสนาร่วมกับสื่อดั้งเดิม โดยการพัฒนาทั้งในส่วนของ “รูปแบบ” เช่น วิธีการสื่อสารจากเทคโนโลยีแบบดั้งเดิม มาสู่เทคโนโลยีแบบพหุการจนถึงการบรรยายธรรม และการพัฒนา “เนื้อหา” คือการพัฒนาสารให้เหมาะสมกับบริบททางการสื่อสาร

ตารางที่ 2.1 สรุปรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์แต่ละรูป

งานวิจัย (เรียงตามปี)	รูปแบบการสื่อสาร		เนื้อหา และแง่มุม	ทัศนคติ ผู้รับสาร
	นวัตกรรมสื่อ	นวัตกรรมสาร		
1. หลวงพ่อชา สุภทฺโท จิราพร เหนือธาดา (2542)	สื่อบุคคล (สื่อสารต่อหน้า)	เล่าเรื่อง อุปมาอุปมัย ความสอดคล้องระหว่างสิ่ง ที่พูดและสิ่งที่ปฏิบัติ	ทางธรรม เท่านั้น	เชิงบวก
2. พุทธทาสภิกขุ บุญยงษ์ ชุตินา (2543)	สื่อบุคคล สื่อสถานที่ สื่อมวลชน สื่อดิจิทัล สื่อระคน สื่อกิจกรรม	สอนแนวประจักษ์นิยม โดยให้นักปฏิบัติธรรม รู้ความจริงด้วยตนเอง	ทางโลก ทางธรรม	-
3. พระพยอม กัลยาโณ ทัศนีย์ เจริญสุข (2549)	สื่อบุคคล สื่อสถานที่ สื่อกิจกรรม สื่อวัตถุ สื่อมวลชน (โทรทัศน์)	อารมณ์ขัน เล่าเรื่อง การรื้อถอนความหมาย การตลาดเพื่อสังคม การผสมผสาน	ทางโลก ทางธรรม	เชิงบวก
4. พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ชลธิชา ชูชาติ (2552)	สื่อบุคคล สื่อมวลชน (รายการธรรมะเดลิเวอรี่)	อารมณ์ขัน การเลียนแบบ เล่าเรื่อง อุปมาอุปมัย วาทศิลป์ทางภาษา	ทางโลก ทางธรรม	ทั้งบวก และลบ
5. ว. วชิรเมธี 1 สิริลักษณ์ ศรีจินดา (2553)	สื่อบุคคล	การออกแบบสาร ธรรมะในชีวิตประจำวัน	ทางโลก	ทั้งบวก
6. ว. วชิรเมธี 2 ฉวีมนต์ สุขไพบูรณ์ (2553)	สื่อมวลชน สื่อใหม่	วาทศิลป์ทางภาษา อารมณ์ขัน	ทางธรรม	และลบ
7. พระไพศาล วิสาโล อรปรียา วสุมนันต์ (2553)	สื่อบุคคล	นำพุทธศาสนาดั้งเดิม แนวคิดตะวันตก และ ศาสนาเพื่อสังคมมาใช้	ทางโลก ทางธรรม	-

ผลการวิจัยของพระสงฆ์ยุคใหม่ อย่างพระมหาสมปอง ตาลปุตโต และท่าน ว. วชิรเมธี มีการศึกษาทัศนคติของผู้รับสาร (ทั้งในรุ่นเก่าและรุ่นใหม่) ที่มีต่อนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไป พบประเด็นที่น่าสนใจว่า การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสารของพระสงฆ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกยังไม่เป็นที่ยอมรับมากนักในหมู่ผู้รับสาร โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ “ความเป็นสงฆ์” ที่ผู้รับสารมองว่าพระสงฆ์ต้องเป็นผู้ที่สุขุมเรียบง่าย วัตรวัณวัณกิจวัณ วาจา และไม่เข้าไปข้องเกี่ยวกับประเด็นที่ไม่ใช่กิจของสงฆ์ เช่นเดียวกับพระพยอม กัลยาโณ ที่แม้จะเป็นที่ชื่นชอบในหมู่วัยรุ่นและคนยากจน แต่ก็ถูกเพ่งเล็งอยากหนักจากมหาเถรสมาคม ที่ไม่ต้องการให้พระสงฆ์ทำลายกรอบประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การเทศน์

หากเปรียบเทียบงานวิจัยต่างๆ ข้างต้นกับกรณีของ “พระไพศาล วิสาโล” จะพบประเด็นที่แตกต่างและน่าสนใจซึ่งสมควรแก่การศึกษา เช่น พระไพศาล วิสาโล มีนวัตกรรมสื่อและสารที่หลากหลายเช่นเดียวกับพระสงฆ์รูปอื่นๆ (อรปริยา วสุมหันต์, 2553; ครอบครวัณเดียวกัน, 2554; Thawsivdo, 2555; สถาบันวิทยุ ม.อ. หาดใหญ่, 2556; วิสาโล, 2556) ครอบคลุมทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อใหม่ โดยเฉพาะการใช้สื่อบุคคล ในการบรรยายธรรมและตอบปัญหาธรรมะตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งมีกิจกรรมเป็นจำนวนมากและมีต่อเนื่องตลอดทั้งปี ร่วมกับการเขียนทั้งบทความออนไลน์และหนังสือ ซึ่งมีอยู่มากกว่า 180 ชิ้น นอกจากนี้ ยังใช้กลยุทธ์ทางการสื่อสาร อย่างการเล่าเรื่อง การใช้อารมณ์ขัน ฯลฯ ในการสื่อสารธรรมะไปยังพุทธศาสนิกชน การใช้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม (อรปริยา วสุมหันต์, 2553) โดยเฉพาะการอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการที่ทันสมัย เป็นลักษณะโดดเด่นประการหนึ่งที่ไม่พบในการสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์รูปอื่นๆ

การศึกษาผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ในครั้งนี้ จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การวิเคราะห์นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา (รูปแบบการสื่อสารศาสนา) ทั้งในส่วนของสื่อและสาร ตลอดจนระบบความคิดของท่านในการกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสาร อันมีความโดดเด่นแตกต่างจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ ซึ่งจะนำมาใช้เป็นกุญแจสำคัญ ในการตอบคำถามว่าทำไมพระไพศาล วิสาโล จึงสามารถนำเอาธรรมะเข้ามาเกี่ยวข้องกับประเด็นทางโลก (สิ่งแวดล้อม สันติภาพ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมของสังคม) โดยที่ไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสังคมในแง่ลบ เหมือนกับกรณีศึกษาอื่นๆ ที่พบในงานวิจัยและสื่อต่างๆ (ชลธิชา ชูชาติ, 2552; ฉวีมณัฏฐ์ สุขไพบูลย์, 2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, 2554)

อีกประเด็นหนึ่งที่พบจากการทบทวนวรรณกรรม คือ ชีวประวัติของพระสงฆ์แต่ละรูปที่มีความแตกต่างกันในเรื่องของต้นทุนทางสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ “การสื่อสารเข้า” เช่น

1) ภูมิลาเนา หลวงพ่อชา ท่านพุทธทาส พระพยอม พระมหาสมปอง ท่าน ว. วัชรเมธี ทั้ง 5 รูป ล้วนแต่มีภูมิลาเนาเดิมอยู่ในต่างจังหวัด ในขณะที่พระไพศาล วิสาโล เป็นคนกรุงเทพฯ เรียนในโรงเรียนคริสต์ที่มีชื่อเสียง แต่กลับเลือกดำรงจริยวัตรทางพระพุทธศาสนาในต่างจังหวัด 2) ฐานะทางเศรษฐกิจในขณะที่ยังเป็นฆราวาส พระสงฆ์หลายรูปมีฐานะครอบครัวในวัยเด็กที่ยากจน ในขณะที่ท่านพุทธทาส และพระไพศาล วิสาโล มีชีวิตวัยเด็กอยู่ในครอบครัวชนชั้นกลางซึ่งเป็นตระกูลพ่อค้าเชื้อสายจีน ฯลฯ ในขณะเดียวกัน ชีวิตประวัติบางอย่างกลับมีความคล้ายคลึงกัน เช่น การเลือกตั้งแบบของชีวิต อาทิ ท่านพุทธทาส พระพยอม ท่าน ว. วัชรเมธี และพระไพศาล วิสาโล ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาจากฝั่งมารดาที่มีความเคร่งครัดศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ในขณะที่ฝั่งบิดามักเป็นตัวอย่างไม่ดี (ดื่มเหล้า เล่นการพนัน ไม่รับผิดชอบครอบครัว มีภรรยาบ่อย ฯลฯ) ซึ่งกลายมาเป็นบทเรียนสำคัญที่สอนเรื่องการเลือกใช้ชีวิตให้กับพระแต่ละรูป เป็นต้น

ทั้งนี้ สามารถสรุปประเด็นสำคัญที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ดังต่อไปนี้

1) การศึกษาสี่บุคคล คือ การพยายามหาคุณสมบัติร่วมของสี่บุคคล (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) อันเป็นคุณสมบัติที่ทำให้สี่บุคคลทุกคนประสบความสำเร็จทางการสื่อสาร นอกเหนือจากความสามารถเฉพาะบุคคลที่ไม่สามารถลอกเลียนกันได้

2) การศึกษาภูมิหลัง ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจลึกซึ้งถึงการสะสมต้นทุนทางสังคมของกรณีศึกษา ซึ่งจะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์ผลการวิจัย

3) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบ 2 จุดยืน คือ ผู้วิจัยศึกษากรณีศึกษาในฐานะที่เป็นทั้งคนในและคนนอก เพื่อให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงลึก (คนใน) และลดความอคติที่อาจเกิดขึ้นจากความชื่นชอบ (คนนอก) ไปพร้อมๆ กัน อันจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเห็น “จุดเด่น” และ “จุดด้อย” ของกรณีศึกษา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อหาทางพัฒนาต่อไป

2.1 ทฤษฎีและแนวคิดทางการสื่อสาร

2.1.1 นวัตกรรมสื่อและสาร

ทำการศึกษา “นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” โดยแบ่งนวัตกรรมที่ศึกษาออกเป็น 1) นวัตกรรมสื่อ (วิธีการใช้สื่อต่างๆ ในการสื่อสาร) และ 2) นวัตกรรมสาร (วิธีการนำเสนอสารในรูปแบบต่างๆ) โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร ศึกษาผลงานของพระไพศาล วิสาโล ที่เป็นเอกสารและสื่อดิจิทัล โดยมีแนวคิดทาง “หัวใจนักปราชญ์” (วิภา ตัณฑุลพงษ์, 2554; อุปกิตติศิลปสาร, พระยา, 2546) และแนวคิด “นวัตกรรมการสื่อสาร” (ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2545; กาญจนา แก้วเทพ, 2556ก, 2556ข) เป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

2.1.1.1 แนวคิดหัวใจนักปราชญ์ “สุจิตฺติ”

หัวใจนักปราชญ์ หรือ สุจิตฺติ (อุปกิตติศิลปสาร, พระยา, 2546) เป็นหลักการสำคัญ 4 ประการ สำหรับการแสวงหาความรู้ มีรายละเอียดดังนี้

1) “สุ” (สุต) หมายถึง การฟัง เนื่องจากการแสวงหาความรู้และการศึกษา จำเป็นต้องอาศัยหลักการฟังเป็นพื้นฐาน ประกอบกับสังคมไทยในอดีตที่หนังสือยังไม่เป็นที่แพร่หลาย การฟังเรื่องราวต่างๆ จึงเป็นช่องทางหลักในการรับข้อมูลข่าวสาร ก่อนที่จะนำไปพิจารณาให้เกิดความรู้ นักปราชญ์ในสมัยก่อนจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ฟังมาก หรือ พหูสูต

ทั้งนี้ หากเปรียบเทียบวิธีการรับความรู้ของสังคมไทยปัจจุบัน สุ ในความหมายของพระยาอุปกิตติศิลปสาร น่าจะมีความหมายรวมถึง การฟัง การดู และการอ่าน ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ผ่านสื่อบุคคล สื่อมวลชน (โทรทัศน์ หนังสือ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ) และสื่อใหม่ต่างๆ

2) “จิ” (จินตนะ) หมายถึง ความคิด หรือ การใช้ความคิด ซึ่งเป็นขั้นตอนต่อเนื่องมาจากการฟัง เพราะการรับฟังข้อมูลข่าวสารต่างๆ จำเป็นจะต้องคอยคิดติดตามไปด้วย เมื่อพบหรือได้ยินข้อมูลที่เป็นที่สงสัย ก็จะสามารถคิดตรึงตรองจดจำไว้ เพื่อนำไปหาคำตอบหรือถามได้ในภายหลัง การใช้ความคิดจึงเป็นการพิจารณาและติดตามเรื่องราวที่รับฟังอยู่อย่างตั้งใจ

3) “ปุ” (ปุจฉา) หมายถึง การถาม เป็นขั้นตอนสำคัญที่ต่อเนื่องมากจากการฟังและการคิด โดยจำเป็นต้องฝึกฝนและแสวงหาความรู้จากการถาม โดยนำเรื่องราวที่ยัง

สงสัยไปค้นคว้าหาคำตอบเพิ่มเติม หรือสอบถามจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ โดยไม่
 อายที่จะถาม อันจะช่วยลดความตระหนงตนว่าเป็นผู้มีความรู้มากหรือไปดูถูกผู้อื่นว่ามีความรู้น้อย
 การถาม ยังมีความเกี่ยวข้องไปถึง การพูด ซึ่งมีหลักโดยพื้นฐานว่า ให้
 พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบก่อนการพูด การถามหรือการพูดจึงเป็นการแสดงออกถึงความรู้ของผู้
 ผู้พูด ว่ามีความเข้าใจในประเด็นต่างๆ มากน้อยเพียงใด ผู้ที่รู้จักถามจึงเป็นพื้นฐานของผู้รู้และการ
 ใฝ่รู้

4) “ลี” (ลิขิต) หมายถึง การเขียน คือการบันทึกความรู้ความคิดต่างๆ
 ตามความเข้าใจ โดยเลือกบันทึกเฉพาะข้อมูลที่ควรรู้ควรจำ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง
 ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการรับข้อมูลข่าวสาร การใช้ความคิด และการตั้งคำถาม การจด
 บันทึกที่ถูกจัดให้อยู่ในขั้นตอนสุดท้าย เพราะถือเป็นขั้นตอนสำคัญและลึกซึ้งของการเป็นนักปราชญ์
 ในสมัยโบราณที่อัตรการรู้หนังสือ (การอ่านออกเขียนได้) ยังมีอยู่น้อย ความรู้ที่ถูกบันทึกไว้ใน
 อดีตและส่งต่อมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีความสำคัญและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างมาก

กล่าวโดยสรุป หัวใจนักปราชญ์ทั้ง 4 ประการข้างต้น หมายถึง ความสามารถในการ
 การอ่าน (ฟัง ดู) การคิดวิเคราะห์ และการเขียน (วิภา ตันมกุลพงษ์, 2554) โดยเฉพาะความสามารถ
 ในการเขียน (ลิขิต) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สะท้อนให้เห็นผลของการอ่าน การใช้ความคิด
 และการตั้งคำถาม ความสามารถในการอ่าน (ฟัง ดู) การคิดวิเคราะห์ จึงสามารถดูได้จากผลงาน
 การเขียน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้และความมีปัญญา

ในส่วนของกรวิจัย “สุฉิปุลิ” เป็นหลักการแสวงหาความรู้ของนักปราชญ์ ผลงาน
 ต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงสะท้อนถึงประสิทธิภาพในการรับข้อมูลข่าวสาร การพิจารณาไตร่ตรองข้อมูล
 และการจัดการกับข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นระบบ ในการศึกษาผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล
 นอกจากจะใช้วิธีวิจัยเอกสาร (อ่านเพิ่มเติมในบทที่ 3) เป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว ยัง
 สามารถนำเอา “สุฉิปุลิ” มาใช้เป็นกรอบในการวัดการสื่อสารเข้าของพระไพศาล วิสาโล ว่ามี
 ลักษณะอย่างไร และส่งผลต่อกระบวนการ/วิธีคิดในการกำหนดนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการ
 สื่อสาร) ศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้และการตัดสินใจอย่างไร ดังตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 การประยุกต์ใช้แนวคิดหัวใจนักปราชญ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล

หัวใจนักปราชญ์	พระไพศาล วิสาโล
สุ	การสื่อสารเข้า
จิ	การสื่อสารภายใน
ปุ	การพิจารณาความรู้
ลิ	การสื่อสารออก (ผลงาน การตัดสินใจ)

2.1.1.2 นวัตกรรมทางการสื่อสาร

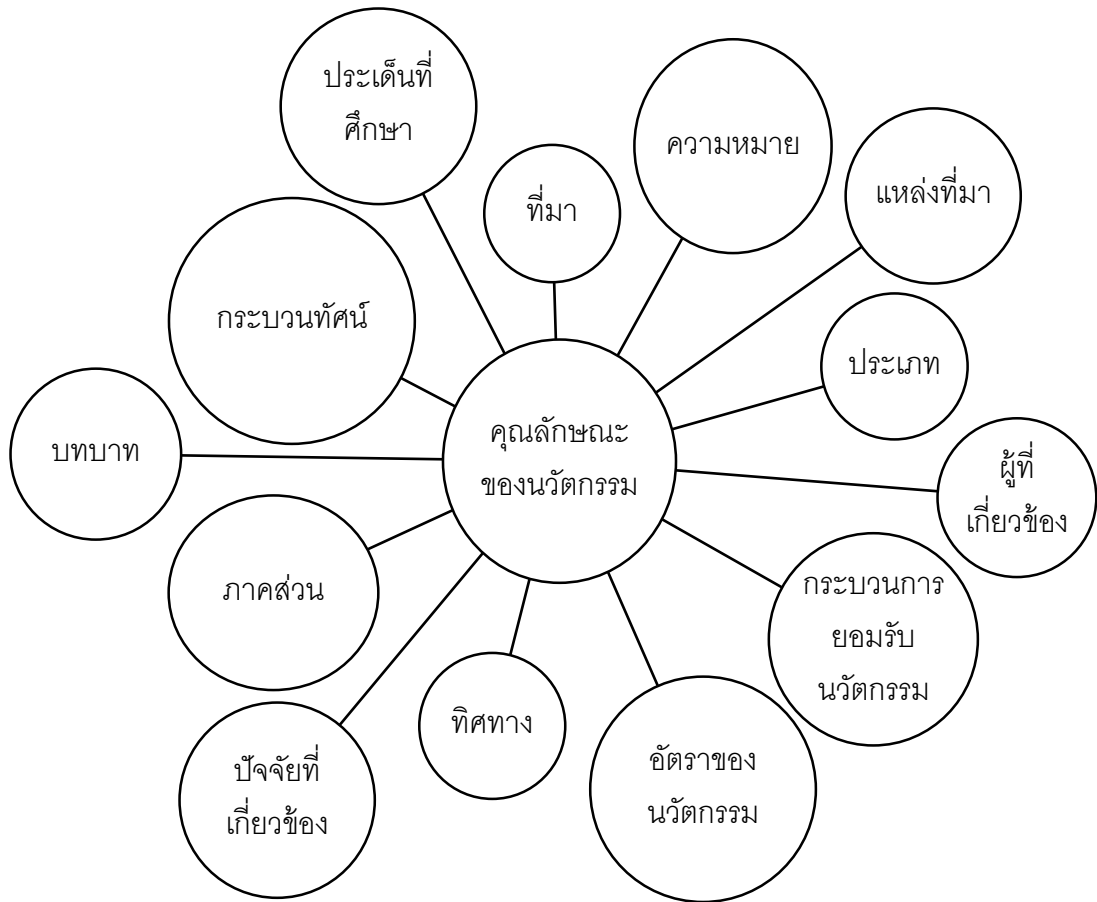
กาญจนา แก้วเทพ (2556ข) กล่าวถึงคุณลักษณะของนวัตกรรม (Attribute of Innovation) ไว้ทั้งสิ้น 13 ลักษณะ ดังภาพที่ 2.1 มีคุณลักษณะที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับการวิจัยดังต่อไปนี้

1) นวัตกรรมคืออะไร

ความเป็นนวัตกรรมปรากฏได้ 3 รูปแบบ คือ 1) ความใหม่ของวัตถุ 2) ความใหม่ของกระบวนการ และ 3) ความใหม่ของการคิดต่างๆ ทั้งนี้ แบบแผนในการยอมรับนวัตกรรมมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งตัวนวัตกรรมอาจถูกรับไว้เพียงบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้ และนวัตกรรมบางอย่าง อาจถูกพัฒนาจากวัตถุ กระบวนการ หรือความคิดเดิมๆ ดังตัวอย่างของความเชื่อเรื่อง “แม่ย่านางเรือ” ที่แพร่กระจายมาเป็นแม่ย่านางรถ จนมาถึงเครื่องบินในปัจจุบัน (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ก)

2) ประเภทของนวัตกรรม

นวัตกรรมสามารถแบ่งตามวิทยาการต่างๆ ได้หลายประเภท เช่น นวัตกรรมทางเทคโนโลยี เช่น จดหมาย โทรเลข โทรศัพท์ จนถึงโทรศัพท์มือถือ นวัตกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น อุปนิสัยการออม ดังตัวอย่างการออมในประเทศไทย ที่พยายามเปลี่ยนแนวคิดของ

ภาพที่ 2.1 คุณลักษณะของนวัตกรรม (Attribute of Innovation)

แหล่งที่มา: กาญจนา แก้วเทพ, 2556ก: 1.

ประชาชน จาก “รายได้-รายจ่าย=เงินออม” เป็น “รายได้-เงินออม=รายจ่าย” ฯลฯ นวัตกรรมทางการแพทย์ เช่น วิธีการต่อกระดูกของแพทย์แผนโบราณและแพทย์สมัยใหม่ ไปจนถึงนวัตกรรมทางการศึกษา หรือนวัตกรรมทางการสื่อสาร เป็นต้น โดยนวัตกรรมแต่ละประเภทเกิดการยอมรับได้ยากง่ายต่างกัน ขึ้นอยู่กับประเภทของนวัตกรรม เช่น โทรศัพท์รุ่นใหม่ ๆ (ซึ่งเป็นวัตถุ) จะยอมรับได้ง่ายกว่าการเปลี่ยนวิธีการออมซึ่งเป็นทั้งการปฏิบัติและแนวคิดของประชาชน

3) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม

ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมมี 2 กลุ่ม คือ 1) **Change Agent** และ 2) **Adopter** ในฐานะ “ผู้นำการเปลี่ยนแปลง” และ “ผู้รับนวัตกรรม” ทั้งนี้กลุ่ม Change Agent ประกอบด้วยผู้นำความคิดจากภายนอก (Change Agent) และภายใน (Opinion Leader) โดย

Change Agent เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญในนวัตกรรม แต่จะมีปัญหาเรื่องการสื่อสารเนื่องจากไม่เข้าใจบริบทของสังคม/ชุมชนนั้นๆ ในขณะที่ Opinion Leader มีความเชี่ยวชาญและอำนาจในการสื่อสารในฐานะคนในที่น่าไว้ใจ แต่จะมีปัญหาเรื่องความรู้ความสามารถในเรื่องนวัตกรรม ซึ่งจะมีไม่เท่ากับ Change Agent โดยเราสามารถพิจารณาองค์ประกอบของผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้หลายองค์ประกอบ ดังนี้

(1) Homophily และ Heterophily บทบาทในฐานะ Change Agent หรือ Opinion Leader มีผลต่อความใกล้ชิดหรือความห่างของผู้แพร่กระจายนวัตกรรมต่อผู้รับนวัตกรรม โดยบุคคลากรภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ตัวแทนองค์กร นักวิชาการ ฯลฯ จะมีความห่างมากกว่าผู้นำในชุมชน ซึ่งมีความใกล้ชิดและส่งผลกระทบต่อความรู้สึกว่าเป็น “พวกเดียวกัน” จากกลุ่มผู้รับนวัตกรรม

(2) Likability ความชอบของผู้รับนวัตกรรมต่อตัวผู้แพร่กระจายนวัตกรรม

(3) Trustworthiness ความน่าไว้ใจ เป็นความสัมพันธ์ที่พิสูจน์ด้วยเวลา และการแสดงออกถึงความจริงใจที่มีต่อผู้รับนวัตกรรม ซึ่งมีอยู่มากใน Opinion Leader

(4) Credibility ความน่าเชื่อถือ เกิดจากความรู้ความสามารถของผู้แพร่กระจายนวัตกรรมในประเด็นที่ตนเองสื่อสาร

(5) Expertise ความเชี่ยวชาญของผู้กระจายนวัตกรรมในประเด็นนวัตกรรมต่างๆ ซึ่งมีไม่เท่ากัน โดย Change agent จะมีความเชี่ยวชาญมากกว่า Opinion Leader

(6) Position/Status ตำแหน่งหรือสถานะของผู้กระจายนวัตกรรม โดยตำแหน่งเป็นตัวกำหนดความคาดหวัง ว่าผู้แพร่กระจายนวัตกรรมควรจะปฏิบัติตนอย่างไร และสถานะที่ผูกอยู่กับตำแหน่งดังกล่าว เช่น ความเป็นพระ แสดงถึงอำนาจทางการสื่อสารที่มากกว่าสถานะอื่นๆ

(7) Attractiveness ความดึงดูดใจซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะแต่ละบุคคล

(8) Effort ความพยายามของผู้แพร่กระจายนวัตกรรม ในการสื่อสารนวัตกรรมตามกระบวนการยอมรับนวัตกรรมในแต่ละขั้นตอนอย่างทุ่มเทและรอบคอบ

4) แบบแผนในการยอมรับนวัตกรรม

(1) แบบ Substitute (A --> B) หมายถึง การแทนที่นวัตกรรมที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันด้วยนวัตกรรมใหม่ เช่น การใช้ “เครื่องบิน” ปั่นเครื่องเทศแทนการตำด้วย “ครก”

(2) แบบ Addition (A + B) หมายถึง การเพิ่มนวัตกรรมใหม่ๆ เข้าไปใช้ร่วมกับนวัตกรรมเดิมที่มีกันอยู่ เช่น การใช้ทั้ง “เครื่องบิน” และ “ครก” ในการปั่นเครื่องเทศร่วมกัน

(3) แบบ Hybridization หรือ Articulation หมายถึง การประยุกต์ใช้นวัตกรรมทั้งรูปแบบเก่าและใหม่ร่วมกัน โดยคำนึงถึงคุณประโยชน์และหน้าที่ๆ สำคัญของนวัตกรรมแต่ละชนิด ว่ามีคุณสมบัติโดดเด่นเหมาะที่จะนำมาใช้ในบริบทใด เช่น การนำ “เครื่องบิน” มาใช้ทำอาหารในกรณีที่ต้องการความสะดวกรวดเร็ว และการใช้ “ครก” ในกรณีที่ต้องการความประณีตหรือความหอมจากเครื่องเทศแบบดั้งเดิม

5) ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ปาริชาติ สถาปิตานนท์ (2545) ได้สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมตามแนวคิดของ Rogers ไว้ 5 ปัจจัย ได้แก่

(1) องค์ประกอบต่างๆ ของนวัตกรรมตามมุมมองของผู้รับนวัตกรรม ได้แก่ ประโยชน์เชิงเปรียบเทียบเมื่อพิจารณาเทียบกับข้อเสนออื่นๆ ทั้งสถานภาพ ความง่ายและราคา ความเข้ากันได้ คือ ความเหมาะสมกับสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี ความไม่ซับซ้อน โอกาสในการทดลองใช้ และโอกาสในการสังเกตเห็นได้โดยการมองประโยชน์ที่เกิดกับบุคคลอื่นๆ

(2) ลักษณะการตัดสินใจ ประกอบด้วย การตัดสินใจด้วยตนเอง การตัดสินใจของกลุ่ม และการตัดสินใจโดยผู้มีอำนาจ (รัฐ) ทั้งนี้ การยอมรับจะเกิดขึ้นเร็วหากมาจากการตัดสินใจของผู้มีอำนาจ โดยสั่งการให้สมาชิกในสังคมยอมรับ ร่วมกับการผ่านกฎหมายต่างๆ เพื่อบังคับใช้ และการยอมรับที่รวดเร็วรองลงมา คือ การตัดสินใจและผลักดันโดยกลุ่มที่บุคคลสังกัดอยู่

(3) ช่องทางการสื่อสาร การยอมรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับปริมาณและความหลากหลายของช่องทางการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชน การสื่อสารระหว่างบุคคล หรือสื่อใหม่

(4) ลักษณะทางสังคม เช่น ค่านิยมและความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม มีผลต่อการยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ โดยสังคมสมัยใหม่ที่เปิดกว้าง จะมีโอกาสยอมรับนวัตกรรมมากกว่าสังคมแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะถ้านวัตกรรมไม่สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมต่างๆ

(5) ความพยายามของผู้แพร่กระจายนวัตกรรม หาก Change Agent เป็นผู้ที่มีความพยายามและความอดทนสูงในการแพร่กระจายนวัตกรรม โดยพยายามแสดงให้เห็นประโยชน์ของนวัตกรรม และความสอดคล้องของนวัตกรรมกับความต้องการอื่น จะทำให้โอกาสในการยอมรับนวัตกรรมสูงขึ้น ซึ่ง Change Agent สามารถแสดงบทบาททั้งการชี้ให้เห็นถึงความจำเป็น การใช้ความสนิทสนม หรือการใช้เครือข่ายบุคคลให้ช่วยกันเปลี่ยนแปลง หรือการใช้ตัวแทนที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย (Opinion Leader) ช่วยทำหน้าที่แทน ฯลฯ

6) กระบวนทัศน์การพัฒนากับความเป็นนวัตกรรม

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา จากกระบวนทัศน์ที่เน้นความทันสมัย (Modernized) มาสู่กระบวนทัศน์แบบทางเลือก (Alternative) ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อการสื่อสารเพื่อการแพร่กระจายนวัตกรรมในหลายประเด็น (ปารีชาติ สถาปิตานนท์, 2545; กาญจนาก แก้วเทพ, 2556ก, 2556ข) คือ

(1) การให้ความสำคัญกับการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ซึ่งสนใจการสื่อสารแนวระนาบ (Horizontal) ที่เน้นการมีส่วนร่วมจากทุกๆ ฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน โดยเปลี่ยนมุมมองจากผู้ส่งสาร/รับสารมาเป็น “คู่สื่อสาร”

(2) การสื่อสารให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระ และการสื่อสารในการแลกเปลี่ยนความหมาย เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจร่วม (Mutual Understanding)

(3) การให้ความสำคัญกับสมาชิกในสังคมระดับรากหญ้า (Grass Roots) ให้ตระหนักถึงการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะการรักษาสิทธิและหน้าที่ต่อการพัฒนาชุมชน ซึ่งใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกัน

(4) ขั้นตอนการแพร่กระจายนวัตกรรมในกระบวนทัศน์ทางเลือก จะเป็นลักษณะของการแพร่ผ่านเครือข่ายเพื่อนฝูง (Peer Network) ไปสู่ผู้รับนวัตกรรม และผู้รับนวัตกรรมทำหน้าที่กระจายนวัตกรรมต่อไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม

“นวัตกรรม” และ “การสื่อสาร” สามารถแบ่งความสัมพันธ์ได้เป็น 2 ลักษณะ (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ข) ได้แก่ 1) **การสื่อสารนวัตกรรม** คือ การใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือให้เกิดการยอมรับนวัตกรรมใหม่ๆ ทั้งวัตถุ แนวคิด และพฤติกรรม (เช่น ทฤษฎี Diffusion of Innovation) และ 2) **นวัตกรรมทางการสื่อสาร** อันเป็นนวัตกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นกับตัวสื่อหรือช่องทางการสื่อสารเอง และเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งของการศึกษาทางนิเทศศาสตร์ เช่น การเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์ของพระสงฆ์ จากการนั่งเทศน์บนธรรมาสน์มาสู่การยืนเทศน์ หรือการเทศน์แบบทอล์คโชว์ ซึ่งเป็นนวัตกรรมการสื่อสารของพระสงฆ์ที่ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทั้งนี้ “นวัตกรรมทางการสื่อสาร” สามารถเกิดขึ้นได้ในหลายลักษณะ (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ข) ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

- 1) การเปลี่ยนที่ตัวสื่อ (Media) เช่น พัฒนาการของจดหมายมาสู่อีเมล
- 2) การเปลี่ยนวิธีการใช้สื่อ (Media Use) หรือ Channel เช่นรูปแบบของเว็บไซต์ ที่พัฒนาจากยุคธุรกิจมาสู่ยุคแห่งความบันเทิง
- 3) การเปลี่ยนเนื้อหา ทั้ง Content, Message และ Meaning เช่น การพิจารณาเปลี่ยนกฎหมายให้ “ใบกระท่อม” กลายเป็นพืชถูกกฎหมาย ช่วยเปลี่ยนความหมายของใบกระท่อมที่เคยเป็นลบ ให้มีลักษณะเป็นบวกมากยิ่งขึ้น
- 4) การเปลี่ยนสัมพันธ์บท (Intertextuality) คือ การนำเอาเรื่องเก่ามาเล่าใหม่ เช่น การเปลี่ยนจากนวนิยายซึ่งเป็นสื่อดั้งเดิม มาสู่บทละครวิทยุ บทภาพยนตร์ และหนังสือการ์ตูน ฯลฯ
- 5) การหลอมรวมสื่อ (Mixing Media หรือ Convergence) เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ในปัจจุบันที่สื่อมวลชน สื่อชุมชน สื่อพื้นบ้าน สื่อกิจกรรม สื่อบุคคล ฯลฯ มารวมกันอยู่ในสื่อใหม่
- 6) การสร้างรูปแบบการสื่อสารใหม่ๆ เช่น เวทีเสวนา การสาธิต พื้นที่สาธารณะ
- 7) การเปลี่ยนแบบจำลองทางการสื่อสาร จาก Transmission Model (อำนาจจากบนลงล่าง) ไปสู่ Ritualistic Model (สื่อสารแบบเท่าเทียมระหว่างกัน)
- 8) การเปลี่ยน Unit ทางการสื่อสาร เช่น การรณรงค์จากระดับชาติสู่ระดับท้องถิ่น การเปลี่ยนจากสื่อส่วนตัวเป็นสื่อสาธารณะ (ไดอารี่ ไปเป็น Blog) หรือ การเปลี่ยนระดับการสื่อสารจากระดับปัจเจกบุคคลไปสู่ระดับกลุ่ม องค์กร และชุมชน เช่น การรีวิวร้านอาหารในอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

9) การเปลี่ยนและเชื่อมโยงภาคส่วน (Sector) เช่น การรวมกลุ่มของประชาชนเป็นเครือข่ายการเรียนรู้โดยไม่ต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หรือการจับมือระหว่างรัฐและเอกชนในลักษณะพันธมิตร

10) การเปลี่ยนหรือเพิ่มหน้าที่ (Function) ของสื่อ เช่น การใช้สื่อเพื่อเผยแพร่ข้อมูล ไปสู่สื่อเพื่อสร้างความสามัคคี สร้างยอดขาย หรือสร้างความศรัทธา

11) เปลี่ยนทิศทาง (Direction) หรือลักษณะดั้งเดิม (Orientation) ทางการสื่อสาร เช่น เปลี่ยนจากผู้ส่งสารเป็นศูนย์กลาง มาสู่กลุ่มผู้รับสารเป็นศูนย์กลาง

12) การเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการสื่อสาร

นอกจากนวัตกรรมทางการสื่อสารใน 12 ลักษณะนี้ ยังมีนวัตกรรมทางการสื่อสารอื่นๆ อีกมากมาย ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางการสื่อสาร และบริบททางการสื่อสารต่างๆ

แนวคิด “นวัตกรรมการสื่อสาร” เป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญที่ช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความเป็นนวัตกรรม และลักษณะความเป็นนวัตกรรมทางการสื่อสาร ทำให้เห็นรูปแบบ และวิธีพัฒนานวัตกรรมทางการสื่อสารรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะนวัตกรรมในส่วนของสื่อและสาร ซึ่งเป็นส่วนที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยสามารถนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ผลงานการสื่อสารศาสนาประเภทต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะที่ท่านผู้สื่อสารนวัตกรรมทางพระพุทธศาสนาไปยังพุทธศาสนิกชน โดยเปรียบเทียบ “สาร” ที่ปรากฏในผลงาน “สื่อ” ประเภทต่างๆ ของท่าน ได้แก่ 1) สื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา 2) สื่อสมัยใหม่ อาทิ สื่อมวลชน สื่อใหม่ และ 3) สื่ออื่นๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของพระไพศาล วิสาโล ว่ามีเอกลักษณ์และความแปลกใหม่ ในบริบทของนวัตกรรมการสื่อสารหรือไม่ อย่างไร

2.2.2 วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม “โยนิโสมนสิการ”

โยนิโสมนสิการ (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542) เป็นแนวคิดสำคัญ ที่ใช้ในการวิเคราะห์ระบบความคิดทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะที่ท่านเป็นนักสื่อสารศาสนาที่สังกัดฝ่ายทางธรรม อันมีรูปแบบ หลักการ และกระบวนการคิดที่เป็นแบบฉบับเฉพาะที่ใช้สืบต่อกันมาหลายพันปี การวิเคราะห์ระบบความคิดทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล จึงช่วยอธิบายถึง มูลเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านตัดสินใจพัฒนานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2542) กล่าวถึงวิธีการแห่งปัญญา หรือ “โยนิโส

มนสิการ” ไว้ในหนังสือพุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ โดยให้ความหมายว่า หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การฝึกใช้ความคิด การคิดอย่างมีระเบียบ การรู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างผิวเผิน เป็นขั้นตอนสำคัญของ การสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่า **“คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดมีเหตุผล คิดเร้ากุศล”**

วิธีคิดแบบ โยนิโสมนสิการ ที่นำมาใช้ในทางปฏิบัติ สามารถประมวลและแบ่งออกเป็นรูปแบบใหญ่ๆ ได้ 10 วิธี (ป.อ. ปยุตโต, 2542) ดังต่อไปนี้

1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย

หมายถึง การพิจารณาปัญหาเพื่อหาหนทางแก้ไขด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลสัมพันธ์กันมาเป็นทอดๆ (การคิดแบบปัจจุสมุปบาท) จัดเป็นวิธีคิดทางพระพุทธศาสนาโดยพื้นฐาน มีอยู่ 2 แนวทางย่อยๆ คือ 1) การคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ คือ สิ่งหนึ่งๆ เกิดขึ้นได้ด้วยปัจจัยอื่นๆ ที่เกิดขึ้นก่อน และ 2) การคิดแบบสอบสวน คือการตั้งคำถามต่อสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น ว่ามีสิ่งใดเป็นปัจจัยให้เกิด

2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ

หมายถึง การพิจารณาแบบกระจายเนื้อหา ในทางพระพุทธศาสนามุ่งการพิจารณาส่วนประกอบของสิ่งต่างๆ ว่าไม่มีแก่นสาร เช่น คนหนึ่งคนเกิดขึ้นจากการมาประชุมกันขององค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่าขันธ์ 5 และขันธ์ 5 ก็เกิดจากการมาประชุมกันขององค์ประกอบย่อยต่างๆ ต่อไปอีก ฯลฯ ทำให้เห็นว่าทุกสรรพสิ่งมีการเกิดดับตลอดเวลา ไม่คงที่ และไม่ยั่งยืน ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ให้ความหมายของวิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบไว้ว่าเป็น “วิธีคิดแบบวิเคราะห์” โดยพิจารณาสิ่งต่างๆ ว่ามีส่วนประกอบอะไรบ้าง ซึ่งโดยพื้นฐานจะประกอบด้วยส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

3) วิธีคิดแบบสามัญญลักษณะ

หมายถึง วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือการมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ในฐานะที่สิ่งต่างๆ เกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประจุแต่ง (ประชุม) ขึ้น ก็จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้นๆ ด้วย พระพุทธศาสนาใช้วิธีคิดเช่นนี้พิจารณาปัจจัยภายในและภายนอกของสิ่งต่างๆ ว่ามีความเกิด-ดับเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยสะท้อนให้เห็นว่าสรรพสิ่งต่างๆ ไม่สามารถเปลี่ยนได้ตามใจปรารถนา ไม่สามารถบังคับครอบครองได้จริง ขึ้นอยู่กับธรรมชาติแต่เดิมของสิ่งนั้นๆ โดยมีวิธีคิด 2 ขั้นตอนคือ 1) รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เช่น ความทุกข์ความไม่สบายใจเกิดขึ้นตามธรรมดาตามเหตุปัจจัยของมัน เมื่อคิดได้จะเกิดการปลงตก

ถอนตัวจากความทุกข์นั้นๆ ได้ การคิดในขั้นนี้จึงฝึกพิจารณาตามความเป็นจริงมากกว่าความ
 ออยากของมนุษย์ที่จะให้เป็นไป 2) การแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย หมายถึง การพิจารณาจน
 รู้ธรรมชาติว่าสิ่งหนึ่งๆ จะเกิดขึ้นได้ หากประกอบด้วยปัจจัยใดบ้าง หากเราเตรียมปัจจัยต่างๆ ให้
 พร้อมต่อการเกิดสิ่งนั้น ไม่ว่าจะอยากหรือไม่อยากให้เกิด สิ่งนั้นๆ จะต้องเกิดขึ้นแน่นอน

4) วิธีคิดแบบอริยสัจจ์

หมายถึง การคิดแบบแก้ปัญหา ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง วิธีแห่งความดับ
 ทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดหลักเพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมถึงวิธีคิดอื่นๆ ได้ทั้งหมด มีลักษณะ 2
 ประการ คือ 1) เป็นวิธีคิดตามเหตุและผล โดย ป.อ. ปยุตโต (2542) ให้ความหมายในลักษณะของ
 “Cause and Effect” ไม่ใช่ “Reason” ได้แก่ ทุกข์ คือ ความไม่ปรารถนาต่างๆ เป็นผล สมุทัย คือ
 ที่มาของปัญหาเป็นเหตุ และ นิโรธ คือ ภาวะสิ้นไปของปัญหาเป็นผล มรรค คือ วิธีการดับทุกข์/
 ปัญหานั้นๆ เป็นเหตุ 2) เป็นวิธีคิดที่ตรงจุดหรือตรงไปตรงมา มุ่งตรงไปที่ปัญหา ใช้แก้ปัญหา ไม่
 ฟุ้งซ่านออกไปยังเรื่องอื่นๆ เพื่อสนองความต้องการ (ค้นหา มานะ ทิฏฐิ) ของตน ซึ่งไม่เกี่ยวข้อง
 กับการแก้ไขปัญหา สาระสำคัญของวิธีคิดแบบอริยสัจจ์ คือ การเริ่มต้นจากปัญหา (ความทุกข์) ที่
 ประสบ ทำความเข้าใจกับปัญหาให้ชัดเจน หาสาเหตุของปัญหาเพื่อเตรียมแก้ไขโดยกำหนด
 เป้าหมายให้ชัด วางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาให้สอดคล้องกับเป้าหมาย โดยใช้
 อริยสัจจ์ 4 ประการเป็นกรอบ คือ

(1) ทุกข์ หมายถึง สภาพของปัญหาที่ได้ประสบ มนุษย์มีหน้าที่กำหนดรู้ทุกข์
 ทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตให้ชัด เช่น แพทย์กำหนด (ตรวจ) จนรู้ว่าคนไข้เป็นโรคอะไร โดย
 ไม่มีหน้าที่เอาทุกข์นั้นๆ มาแบกไว้

(2) สมุทัย หมายถึง สาเหตุของปัญหา ได้แก่ ปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์/
 ขัดแย้ง แล้วส่งผลให้เกิดเป็นสภาพ “บีบคั้น กดดัน คับข้อง ติดขัด อึดอัด บกพร่อง ในรูปต่างๆ
 แปลกๆ กันไป” (ป.อ. ปยุตโต, 2542: 683) เพื่อจะนำมากำจัดหรือละทิ้ง

(3) นิโรธ หมายถึง ภาวะไร้ปัญหา ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ต้องการในการแก้ปัญหา
 โดยมนุษย์มีหน้าที่ทำต่อเนื่องให้สำเร็จ โดยตอบคำถามว่า จุดหมายคืออะไร ปฏิบัติเพื่ออะไร
 เป็นไปได้หรือไม่ มีหลักในการไปถึงอย่างไร มีจุดหมายรองหรือไม่

(4) มรรค หมายถึง วิธีแก้ไขปัญหา ได้แก่วิธีการและรายละเอียดในสิ่งที่มนุษย์
 จะปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา มีหน้าที่คือการลงมือทำ โดยสิ่งที่ทำในขั้นตอนของความคิด คือ การ
 กำหนดวิธีการ แผนการ และรายการที่จะต้องทำเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่วางไว้

5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

หมายถึง การคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย โดยการพิจารณาให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “หลักการ” (ธรรม) และ “ความมุ่งหมาย” (อรรถ) เป็นความคิดสำคัญทางพระพุทธศาสนาในการลงมือปฏิบัติตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อไม่ให้เกิดความคลาดเคลื่อนหรือมغال โดย “หลักการ” คือ หลักธรรมคำสอน และหลักปฏิบัติที่ดีงาม และ “ความมุ่งหมาย” คือ จุดหมาย ประโยชน์หรือสาระที่พึงประสงค์ แสดงว่า ก่อนการปฏิบัติ (ตาม) สิ่งใดๆ จะต้องเข้าใจความหมายและความมุ่งหมายของหลักการนั้นๆ ก่อน ความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อหลักการนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง หรือ ธรรมานุธรรมปฏิบัติ โดยไม่ผิดพลาด เลื่อนลอย ไร้ผล ไปจนถึงเกิดเป็นโทษต่างๆ ซึ่งวิธีการนี้จะสามารถลดความสำคัญลงได้ หากมนุษย์ผู้นั้นมีผู้คอยแนะนำหรือผู้ให้คำปรึกษาที่ดี เช่น ครูบาอาจารย์

6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก

หมายถึง วิธีการมองตามความเป็นจริงอีกรูปแบบหนึ่ง โดยการยอมรับความจริงของสิ่งต่างๆ ในทุกๆ แง่ ทั้งด้านดีและด้านเสีย โดยนำวิธีคิดแบบนี้มาใช้ต่อเนื่องกับการปฏิบัติต่างๆ เช่น จะแก้ปัญหาอะไร จำเป็นต้องรู้และเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน เห็นถึงข้อดีข้อเสียที่จะเกิดขึ้นจากการละทิ้งปัญหานั้นๆ การทิ้งสิ่งเดิมเพื่อไปหาสิ่งใหม่จะต้องเกิดขึ้นอย่างรอบคอบและดีจริง โดยการพิจารณา 1) ส่วนดีหรือคุณค่า 2) ส่วนเสียหรือข้อบกพร่อง และ 3) ทางออกหรือการหลุดพ้นจากปัญหา คือการตัดได้ทั้งข้อดีข้อเสียของสิ่งนั้นๆ การไม่ติดหรือขึ้นอยู่กับข้อดีข้อเสียที่เป็นอยู่ ซึ่งมีกรอบในการพิจารณา 2 ประการ

(1) การมองเห็นตามจริง จะต้องมองด้านดีและด้านเสีย เห็นทั้งคุณและโทษของสิ่งนั้นๆ ไม่ใช่มองแต่เพียงด้านดีอย่างเดียวหรือเพ่งเล็งแต่ด้านเสียอย่างเดียว

(2) เมื่อจะดำเนินตามวิธีปฏิบัติเพื่อออกจากความทุกข์ หรือความไม่พึงประสงค์ต่างๆ นั้น จะรู้แต่เพียงข้อดีข้อเสียอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องรู้ด้วยว่าเป้าหมายของการทำอย่างนั้นคืออะไร การละจากสิ่งที่เป็นอยู่ดีกว่าเดิมจริงหรือไม่ เกิดขึ้นได้จริงหรือไม่

7) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม

หมายถึง การพิจารณาเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุซึ่งเกิดขึ้นจากการใช้หรือบริโภคสิ่งต่างๆ เพื่อไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจและชักนำให้เกิดพฤติกรรมต่างๆ วิธีคิดรูปแบบนี้เป็นวิธีคิดที่พระพุทธศาสนานำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับกรบริโภคปัจจัย 4 และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ โดย ป.อ. ปยุตโต (2542) อธิบายหลักการพื้นฐานว่า ที่มนุษย์เข้าไป

เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ เป็นเพราะมีความต้องการ และมองเห็นว่าสิ่งนั้นๆ สามารถสนองความต้องการของตนได้ สิ่งใดสนองความต้องการได้สิ่งนั้นมีคุณค่ามาก หรือที่เรียกกันทั่วๆ ไปว่า “มีประโยชน์” ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาให้ลึกกลงไปถึงคุณค่า 2 ประการ คือ

(1) คุณค่าแท้ หมายถึง ประโยชน์ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือมนุษย์นำมาใช้เพื่อความดีงามในการดำรงชีวิต หรือเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น การพิจารณาคุณค่าแท้จำเป็นต้องอาศัยปัญญาเป็นพื้นฐานในการวัดราคา เช่น อาหาร มีคุณค่าในการดำรงชีวิต หล่อเลี้ยงร่างกาย และเกื้อกูลในการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ เป็นต้น

(2) คุณค่าเทียม หมายถึง ประโยชน์ที่มนุษย์เพิ่มเติมให้กับสิ่งต่างๆ เอง เพื่อสนองต่อความต้องการ และเสริมราคา/ความยิ่งใหญ่ให้กับผู้บริโภค การพิจารณาคุณค่าเทียมจึงต้องใช้ค้นหาเป็นตัววัดราคา เช่น อาหารยิ่งอร่อยยิ่งมีคุณค่า เป็นการสนองตัณหามากกว่าความดีงามและความเป็นมนุษย์

8) วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม (ปลูกเร้ากุศล)

หมายถึง วิธีการคิดเพื่อขัดเกลาหรือสกัดกั้นตัณหา เป็นการคิดในระดับต้นเพื่อส่งเสริมความเจริญของงามแห่งกุศลธรรมและสัมมาทิฐิ (การคิดอย่างถูกต้อง) ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกต่างๆ หลักการทั่วไปของการคิดรูปแบบนี้ คือ เมื่อมนุษย์ได้เจอประสบการณ์เดียวกัน มนุษย์แต่ละคนอาจมองเห็นหรือคิดปรุงแต่งไปคนละอย่าง ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและความเคยชินที่มนุษย์แต่ละคนสั่งสมไว้ มนุษย์จึงมองเหตุการณ์ต่างๆ ไปในทางดีงามเป็นประโยชน์ หรือมองเป็นสิ่งไม่ดีเป็นโทษก็ได้ การฝึกคิดตั้งต้นให้ความคิดต่างๆ เกิดขึ้นในทางดีงามเป็นกุศลธรรม จึงเป็นสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น ในเรื่องของความตาย จึงมีคนที่มีความรู้สึกสลดหดหู่ เหี่ยวแห้งหวาดหวั่น และคนที่รู้สึกตื่นตัว ไม่ประมาท และเร่งทำความดี ฯลฯ

9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน

หมายถึง การคิดโดยเอาปัจจุบันเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ไม่ยึดติดอยู่กับอดีตหรือเลื่อนลอยไปถึงอนาคต ทั้งนี้ การคิดเป็นปัจจุบันธรรม มิได้หมายถึง การคิดแต่เฉพาะสิ่งที่อยู่ตรงหน้า โดยลืมพิจารณาเกี่ยวกับอดีตหรืออนาคต เพราะโดยแท้จริงแล้วพระพุทธศาสนาสอนให้คิดเตรียมการหรือวางแผนเพื่ออนาคตข้างหน้าโดยใช้อดีตเป็นบทเรียน แต่ไม่ให้นำมาเป็นอารมณ์ในปัจจุบันขณะ เช่น โหยหาอาลัย ฟุ้งซ่านฝันเพ้อ ฯลฯ พุดง่าย ๆ ว่า ไม่ตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ เช่น ในขณะที่ปฏิบัติเพื่อฝึกจิต เมื่อจิตรับรู้สิ่งต่างๆ แล้วเกิดความชอบใจ/ไม่ชอบใจ หากจิตหลงคิดถึงสิ่งที่ชอบใจ/ไม่ชอบใจนั้นในปัจจุบันขณะ ถือว่าหลงออกจากปัจจุบัน

ธรรมแล้ว เพราะไปมัวหลงอยู่กับอดีตที่เพิ่งผ่านพ้นไป เช่นเดียวกับการหลงพุ่งไปถึงสิ่งที่กำลังจะพบในอนาคต ฯลฯ การคิดแบบเอาปัจจุบันเป็นอารมณ์จึงหมายถึง พิจารณาเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นๆ เป็นสำคัญ เพื่อไม่ให้อารมณ์ความฟุ้งซ่านมารบกวนการคิดพิจารณาต่างๆ

10) วิธีคิดแบบวิเศษชาวาท

หมายถึง การคิดแยกแยะหรือแจกแจง (แบบวิเคราะห์) การคิดแบบวิเศษชาวาท ไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือวิธีการแสดงหลักการแบบหนึ่ง แต่ที่ ป.อ. ปยุตฺโต นำมารวมไว้ในวิธีคิด 10 วิธี นั้นเป็นเพราะว่า การคิดและการพูดเป็นการกระทำที่อยู่ใกล้ชิดกัน สิ่งที่พูดล้วนแต่สำเร็จมาจากกระบวนการคิด วิเศษชาวาท จึงเป็นคำสำคัญที่นำมาแสดง “ระบบความคิด” ที่เป็นแบบพระพุทธศาสนา มีหลักสำคัญ คือ การมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะให้เห็นแต่ละด้านจนครบทุกด้าน ไม่หยิบมาเพียงส่วนเดียว

ในส่วนของกรวิจัย “โยนิโสมนสิการ” สามารถนำมาใช้วัด ระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล ในส่วนของระบบความคิดทางธรรม ที่เป็นกระบวนการเบื้องหลังให้เกิดการพัฒนา “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา” (ตามวัตถุประสงค์ข้อ 1) อันจะทำให้เข้าใจความคิดพื้นฐานของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะที่ท่านเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่มีวัตรปฏิบัติ (รวมถึงวิธีคิด) ตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ การดำเนินตามสิ่งที่บัญญัติไว้ในพระธรรม โดยนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่า การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาดังกล่าว มีระบบความคิดเช่นใดอยู่เบื้องหลัง และระบบคิดนั้นๆ มีกระบวนการอย่างไร

2.2.3 แนวคิดเชิงจิตวิทยาการสื่อสาร “การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์”

ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาการสื่อสารในส่วนที่ 3 นี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการวิเคราะห์กระบวนการและวิธีคิดของพระไพศาล วิสาโล แบบปुरुชน ที่มีต่อการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา โดยมีเนื้อหาในภาพรวมเกี่ยวข้องกับ “การประดิษฐ์และนวัตกรรม” (Enos, 1962; Rogers, 1983; Peek & Heinrich, 1995; Shove & Pantzar, 2005; Lander, 2012) “การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์” (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004) และ “องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง” (Domain Specific Knowledge) (Kilgour, 2006) ดังต่อไปนี้

2.2.3.1 แนวคิดการประดิษฐ์และนวัตกรรม

Enos (1962) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง การประดิษฐ์และนวัตกรรม ไว้ว่า “การประดิษฐ์” (Invention) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกโดยนักประดิษฐ์ (Inventor) เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาบางอย่าง แต่เมื่อสิ่งประดิษฐ์เกิดขึ้นแล้ว จำเป็นที่จะต้องใช้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และระยะเวลาในการทดสอบ/ทดลอง เพื่อให้สิ่งประดิษฐ์ได้รับการยอมรับในวงกว้าง (Enos, 1962) โดย Enos เรียกกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นต่อการประดิษฐ์ว่า “นวัตกรรม” (Innovation) อันเป็นความพยายามของบุคคลากรที่เกี่ยวข้อง (Innovator) ที่จะพัฒนาปรับปรุงสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น และสามารถนำไปใช้อย่างแพร่หลายต่อไป

นวัตกรรม ตามความหมายของ Enos จึงหมายถึง กิจกรรม กระบวนการ และผลงานต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อพัฒนาปรับปรุง สิ่งประดิษฐ์ ให้ดีขึ้นในมิติต่างๆ เพื่อให้เกิดการยอมรับ และนำไปใช้อย่างแพร่หลาย

Rogers (1983) ให้ความหมายของ “นวัตกรรม” ว่าหมายถึง วัตถุ แนวคิด หรือพฤติกรรมที่มีความใหม่ในสายตาของบุคคลในสังคมหนึ่งๆ หมายความว่า สิ่งใดก็ตามที่สังคมหนึ่งๆ ยอมรับให้เป็นนวัตกรรมในสังคมของตน อาจจะไม่เป็นนวัตกรรมในสังคมอื่นๆ หากสมาชิกในสังคมอื่นๆ ไม่มองว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นเรื่องใหม่

นวัตกรรม จะถูกสื่อสารผ่านสื่อประเภทต่างๆ ไปยังสมาชิกในสังคม ภายใต้อายุระยะเวลาช่วงหนึ่งที่นวัตกรรมยังคงความใหม่ในฐานะนวัตกรรมในสังคมนั้นๆ (Rogers, 1983) เช่น ช่วงหนึ่ง โทรศัพท์มือถือ อาจเคยเป็นนวัตกรรมหรือสิ่งใหม่ในหมู่บ้านห่างไกลตามต่างจังหวัด ขณะที่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมืองกลับมองว่าเป็นอุปกรณ์การสื่อสารธรรมดา และหากมี

การแพร่กระจายโทรศัพท์มือถือลงไปยังหมู่บ้านดงกล้าว สมาชิกในหมู่บ้านก็จะเริ่มเกิดกระบวนการยอมรับนวัตกรรม และจะมองว่าโทรศัพท์มือถือเป็นอุปกรณ์สื่อสารอีกชนิดหนึ่งในที่สุด

Peek & Heinrich (1995) อ้างถึงหนังสือ “The Fifth Discipline” ของ Peter Senge ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง แนวคิด (Idea) การประดิษฐ์ (Invention) และนวัตกรรม (Innovation) ไว้ว่า “แนวคิด” เป็นสิ่งที่น่าจะมีคุณค่าและน่าจะเกิดได้จริง “การประดิษฐ์” เป็นการทำให้แนวคิดบางอย่างปรากฏขึ้นจริงเป็นรูปร่าง และ “นวัตกรรม” คือการทำงานซ้ำแล้วซ้ำอีกเพื่อเพิ่มความหมายของงาน และทำให้งานเกิดความเหมาะสมทางการเงินอย่างที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้ โดยยกตัวอย่างของ Senge ปี 1990 ซึ่งแสดง “แนวคิด” ภาพวาดพาหนะคล้ายเครื่องบินในสมุดบันทึกของ Da Vinci “การประดิษฐ์” เครื่องบินชนิด Biplane ของพี่น้องตระกูล Wright (ลอยได้แต่ยังบินไม่ได้จริง) มาสู่ “นวัตกรรม” ทางการบิน โดยการพัฒนาเครื่องบิน DC-3 ของ McDonnell Douglas (Peek & Heinrich, 1995)

Senge ให้ความสำคัญกับ “นวัตกรรม” ในฐานะเครื่องมือสำคัญ ที่ทำให้ แนวคิด และการประดิษฐ์ กลายมาเป็นที่ใช้งานได้จริง และกลายเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) ของผู้คน

Shove & Pantzar (2005) อธิบายถึง การประดิษฐ์ (Invention) และการประดิษฐ์ใหม่ (Reinvention) โดยให้ความหมายว่า การประดิษฐ์ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในขณะที่การประดิษฐ์ใหม่ เป็นการนำเอาองค์ประกอบเดิมมาปรับปรุงร่วมกับองค์ประกอบใหม่ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและสถานที่ โดยอธิบายถึง “Nordic Walking” หรืออุปกรณ์ค้ำยันที่ช่วยพยุงแขนทั้ง 2 ข้างเวลาเดิน ซึ่งมีการประดิษฐ์ใหม่ (เปลี่ยนรูปลักษณะและเพิ่มหน้าที่) ในประเทศต่างๆ การประดิษฐ์ใหม่ เกี่ยวข้องกับกระบวนการแพร่กระจาย (Process of Diffusion) (Shove & Pantzar, 2005) ซึ่งโดยความหมาย ก็คือลักษณะของ “นวัตกรรม” นั่นเอง

Lander (2012) กล่าวถึงนิยามของ การประดิษฐ์ (Invention) ในเชิงพาณิชย์ว่า หมายถึง แนวคิดที่ถูกยอมรับว่าเป็นต้นฉบับของทรัพย์สินทางปัญญา (Original Intellectual Properties) แม้ว่าจะยังไม่ได้รับการรับรองด้วยสิทธิบัตร ไปจนถึงสิ่งใดก็ตามที่ได้รับการรับรองด้วยสิทธิบัตรเป็นครั้งแรก ทั้งนี้ มีข้อเท็จจริงอยู่ว่า สิ่งประดิษฐ์แทบทั้งหมดที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ล้วนแต่เป็นการรวบรวมศิลปะที่มีมาก่อน ซึ่ง Lander มองว่าควรจะเรียกว่า นวัตกรรม (Innovation) น่าจะเหมาะสมกว่า

Lander ตั้งข้อสังเกตถึง การนิยาม “การประดิษฐ์” ในเชิงพาณิชย์ (Commercialized) ที่ยกวัตถุหรือแนวคิดต่างๆ ที่ได้รับการจดสิทธิบัตรเป็นครั้งแรกว่าเป็น

สิ่งประดิษฐ์ ทั้งที่ในความเป็นจริงสิ่งประดิษฐ์บางอย่าง ควรจะถูกกำหนดเป็น “นวัตกรรม” ในฐานะที่สิ่งเหล่านั้นได้รับแนวคิดมาจากสิ่งที่มีอยู่ก่อน ไม่ใช่การคิดขึ้นใหม่เองทั้งหมด

จากแนวคิดและคำนิยามเกี่ยวกับ “การประดิษฐ์และนวัตกรรม” ข้างต้น ทำให้เห็นคุณลักษณะร่วมของ การประดิษฐ์ (Invention) และ นวัตกรรม (Innovation) ดังต่อไปนี้

1) **การประดิษฐ์** (Invention) หมายถึง “ความใหม่” ที่เกิดจากการคิดค้น วัตถุ แนวคิด และพฤติกรรมขึ้นได้เป็นครั้งแรก การประดิษฐ์ จึงมีคุณค่าในฐานะการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ เพื่อแก้ไขปัญหา หรือตอบสนองต่อแนวคิด ความจำเป็น และความต้องการบางอย่างที่ยังไม่เคยมีใครทำได้มาก่อน

2) **นวัตกรรม** (Innovation) หมายถึง “ความใหม่” ที่เกิดจากการพัฒนา/ปรับปรุงวัตถุ แนวคิด และพฤติกรรมที่มีอยู่ก่อน (หรือเกิดขึ้นมาแล้ว) ให้ดีขึ้นในมิติต่างๆ นวัตกรรม จึงมีคุณค่าในฐานะการพัฒนาสิ่งที่มีอยู่เดิมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ลดปัญหา หรือตอบสนองต่อความต้องการที่แตกต่างกันไปบริบทและพื้นที่ต่างๆ

แนวคิด “การประดิษฐ์และนวัตกรรม” เป็นแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยในครั้งนี้ โดยนำมาใช้อธิบายความเป็น “นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร ศาสนา” ทั้งในส่วนของสื่อและสารของพระไพศาล วิสาโล โดยช่วยอธิบาย (ย้ำ) ถึงลักษณะความเป็นนวัตกรรมในผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ในอีกมุมมองหนึ่งนอกเหนือจากการวิเคราะห์ผลในส่วนแรก (บทที่ 4 ตอบวัตถุประสงค์ข้อ 1) ซึ่งเป็นการปูความเข้าใจเบื้องต้นเรื่องนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการศึกษาวิจัย “องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง” ระบบความคิดทั้ง “ทางโลก” และ “ทางธรรม” ของพระไพศาล วิสาโล ในส่วนที่สอง (บทที่ 5 ตอบวัตถุประสงค์ข้อ 2)

2.2.3.2 การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์

Mark Runco (1999, 2004) กล่าวถึงการคิดแบบวิพากษ์ (Critical Thinking) และแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) โดยนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องไว้ 3 คำ ได้แก่

1) **Convergent Thinking** (การคิดแบบเอกนัย) มีความหมายตรงกันข้ามกับ **Divergent thinking** (การคิดแบบอเนกนัย) ที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลเกิดแนวคิดใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์และหลากหลาย (Numerous and Original Ideas) การคิดแบบเอกนัยนี้ จะชักนำความคิดของปัจเจกบุคคลให้ถูกต้องและกลับไปสู่แบบฉบับดั้งเดิมเพียงความคิดเดียว (เช่น

คณิตศาสตร์)

2) Learning Advantage of Creativity เป็นแนวคิดเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ที่กล่าวว่า นักเรียนที่มีลักษณะของนักคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinker) จะปรับตัวและสามารถใช้ทักษะต่างๆ ได้เป็นอย่างดีในโรงเรียน

3) Valuation (การประเมินค่า) เป็นกระบวนการที่มีลักษณะเลือกเฟ้น (Selective) จึงไม่เป็นอิสระเท่ากับความคิดแบบเอกนัย แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่จำกัดเท่าความคิดแบบเอกนัย หรือการประเมินผล (Evaluation) จุดสนใจของการประเมินค่า จะมุ่งไปที่แนวคิดใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ หมายความว่า แนวคิดต่างๆ ที่ถูกเลือกเฟ้นขึ้นมา มาจากความริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่ใช่เพราะความถูกต้องหรือเพราะความเป็นแบบฉบับดั้งเดิมของแนวคิดนั้นๆ

De Bono (1990, 1992) กล่าวถึง “การคิดแนวข้าง” (Lateral Thinking) ว่ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ “ความคิดสร้างสรรค์” (Creativity) ในขณะที่ ความคิดสร้างสรรค์ มุ่งความสำคัญส่วนใหญ่ไปที่การอธิบายถึงลักษณะของผลลัพธ์ (Description of Result) การคิดแนวข้าง จะมุ่งความสำคัญไปที่การอธิบายกระบวนการความคิดสร้างสรรค์ (Description of Process) (De Bono, 1990) และในทัศนะของ De Bono คุณค่าของการคิดแบบสร้างสรรค์ จะมีมากกว่าคุณค่าของความรู้ (Knowledge) และกลวิธีพิเศษ (Technique) ด้วยความเชื่อที่ว่า ความรู้และกลวิธีต่างๆ เป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย (ผ่านการศึกษา) ในขณะที่การคิดแบบสร้างสรรค์ จำเป็นต้องก้าวข้ามไปสู่วิธีการใช้ความคิด (Way of Using the Mind) (De Bono, 1992) อันเป็นแนวทางสำคัญในการจัดการกับข้อมูลข่าวสารของบุคคล

การคิดแนวข้าง (Lateral Thinking) (De Bono, 1990) สนใจ 1) การสร้างแนวคิดใหม่ๆ ซึ่งมีความหมายครอบคลุมตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงกระบวนการในทุกๆ สาขาวิชาชีพ ตั้งแต่ศิลปะจนถึงวิทยาศาสตร์ ไปจนถึงกิจกรรมทางการเมือง และความสุขของปัจเจกบุคคล ฯลฯ 2) การทำลายกรอบแนวคิดเก่าๆ ที่กักขังวิธีคิดแบบสร้างสรรค์ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและวิธีการคิดที่เป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ต่างๆ

การคิดแนวข้าง แตกต่างโดดเด่นจาก “การคิดแนวตั้ง” (Vertical Thinking) (De Bono, 1990) อันเป็นรูปแบบวิธีการคิดแบบดั้งเดิม ที่กระบวนการคิดจะต้องเกิดขึ้นอย่างมีลำดับขั้นตอน และแต่ละลำดับจะต้องถูกตรวจสอบว่าถูกต้อง จึงจะพัฒนาไปยังลำดับต่อไปได้ ฯลฯ ความโดดเด่นของความคิดทั้ง 2 แบบ แสดงได้ดังตารางที่ 2.3

ตารางที่ 2.3 ความแตกต่างระหว่างการคิดแนวตั้งและการคิดแนวข้าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	การคิดแนวตั้ง (Vertical)	การคิดแนวข้าง (Lateral)
1. ความต่อเนื่อง	เป็นกระบวนการต่อเนื่อง	ไม่ต่อเนื่อง
2. แบบแผนความคิด	พัฒนาจากแบบแผนที่มีอยู่	เปลี่ยนโครงสร้างแบบแผนใหม่
3. ทิศทาง	ทีละขั้นและมีระเบียบ	หลายทิศทางและสร้างสรรค์
4. ความแน่นอนของผลลัพธ์	เกิดผลแน่นอน	เกิดผลไม่แน่นอน
5. เป็นผลมาจาก	ความลึกของความรู้	ความกว้างของความรู้
6. การถูกจำกัดขอบเขตโดยข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	ถูกจำกัดโดยข้อมูลแวดล้อม	ไม่มีข้อจำกัด
7. สะดวกต่อวิธีการใหม่ๆ	ไม่สนับสนุน	สนับสนุน

แหล่งที่มา: Hernandez & Varkey, 2008: 26.

ทั้งนี้ “การคิดแนวข้าง” ไม่ใช่วิธีคิดที่นำมาแทน “การคิดแนวตั้ง” แต่เป็นวิธีคิดที่ต้องใช้ร่วมกันเพราะให้ผลสนับสนุนซึ่งกันและกัน (De Bono, 1992) โดยการคิดแนวตั้ง เป็นการคิดแบบเลือกเฟ้น (Selective) ในขณะที่การคิดแนวข้าง เป็นแบบการคิดขึ้นใหม่ (Generative) โดยเปรียบเทียบกับ การขุดหลุม การคิดแนวตั้งเป็นการขุดลงไปทีหลุมเดิมให้ลึกลงไป (Depth of Knowledge) ในขณะที่การคิดแนวข้างจะทำการขุดหลุมใหม่ (Breath of Knowledge)

นอกจากนี้ De Bono (1990, 1992) ต้องการนำเสนอว่า การคิดแนวข้าง (Lateral Thinking) ไม่ใช่วิธีคิดแบบใหม่ที่มีความพิเศษพิสดาร แต่เป็นกระบวนการส่วนหนึ่งของการคิดแบบพื้นฐาน และเป็นทักษะที่สามารถพัฒนาได้ ซึ่งช่วยหักล้างความเชื่อผิดๆ ที่มีอยู่ในอดีตหลายประการ คือ

- 1) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสารถพิเศษตามธรรมชาติ และไม่สามารถสอนกันได้
- 2) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความคิดที่ต้องมาจากพวก ขวางโลก (The Rebels) เท่านั้น

3) ความเชื่อเกี่ยวกับ สมองซึกซ่าย/สมองซึกชวา โดยเรียกผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ว่าพวกสมองซึกชวา ทั้งที่ในความเป็นจริง กระบวนการคิดแบบสร้างสรรค์จำเป็นต้องใช้สมองทั้ง 2 ซึกพร้อมๆ กัน โดยนำเอาแนวคิด/แบบแผนต่างๆ มาจากซึกซ่าย ในขณะที่ซึกชวามองแนวคิดใหม่ๆ ในภาพกว้าง

4) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นลักษณะที่โดดเด่นของ “ศิลปะ” และ “ศิลปิน” เท่านั้น

5) ความเชื่อเกี่ยวกับ การปลดปล่อย (Release) ความคิด ซึ่งในความเป็นจริง การปลดปล่อยเป็นการทำงานของระบบความทรงจำที่ไม่เป็นธรรมชาติ แต่ความคิดสร้างสรรค์ก็สามารถเกิดขึ้นได้ที่ระดับการทำงานปกติและขึ้นอยู่กับการฝึกฝน

6) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ เป็นเรื่องของสัญชาตญาณล้วนๆ

7) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ ต้องการความบ้า (Craziness) ทั้งนี้ แนวคิดใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น มักให้ความรู้สึกของความบ้าในช่วงแรกๆ เมื่อเทียบกับแนวคิดปกติที่มีอยู่ ทำให้เข้าใจผิดว่าความบ้าเป็นคุณสมบัติสำคัญของความคิดสร้างสรรค์

8) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ ประสบความสำเร็จจากการกระหน่ำปล่อยแนวคิด (Scatter Gun) ออกมาเป็นจำนวนมาก

9) ความเชื่อเกี่ยวกับ ความคิดสร้างสรรค์แบบ Big Jump และ Small Jump ในความเป็นจริง การสร้างแนวคิดใหม่ๆ แบบพลิกกระบวนทัศน์ (Big Jump) และแบบที่ใช้กรอบความคิดเดิม (Small Jump) ต่างมีข้อดีอยู่ในตัวเอง อยู่กับการหาสมดุลอย่างเหมาะสม

10) ความเชื่อเกี่ยวกับ การคิดคนเดียว กับ การคิดเป็นกลุ่ม ในความเป็นจริงการคิดทั้งสองรูปแบบมีข้อดีข้อเสียต่างกัน ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และความจำเป็น

11) ความเชื่อที่ว่า ความคิดสร้างสรรค์ ขึ้นอยู่กับความฉลาด ซึ่งจริงๆ ความฉลาด มีผลต่อการศึกษาแนวคิด/ความรู้ต่างๆ แต่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับความคิดสร้างสรรค์เลย และคนที่ฉลาดมากๆ อาจถูกปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์ด้วยกรอบความรู้ต่างๆ มากมาย

การคิดแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) มีคุณลักษณะของความเป็นอิสระ ยืดหยุ่น เปิดกว้าง และเป็นอนนกันย์ (Runco, 1999) โดยที่แบบจำลองกระบวนการคิดสร้างสรรค์ในยุคใหม่ๆ ต่างยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของกระบวนการ โดยเฉพาะการนำเอาวิถีคิดแบบวิพากษ์ (Critical) และการคิดแบบเอกนัย (Convergent) เข้ามามีบทบาทในกระบวนการคิดแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ (Creative Problem Solving) ทั้งในระบบการศึกษาและการระดมสมอง

การศึกษาความคิดสร้างสรรค์ในอดีต เชื่อว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นผลโดยตรงมาจากระดับสติปัญญาหรือ IQ (Runco, 1999) ก่อนจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ในยุคต่อมา เมื่อพบว่าความคิดสร้างสรรค์ยังสามารถเกิดจากปัจจัยอื่นๆ ได้ เช่น ความสนใจของปัจเจกบุคคลที่มีต่อเรื่องต่างๆ ฯลฯ การทดสอบความคิดสร้างสรรค์ในยุคหลัง จึงเปลี่ยนรูปแบบการทดสอบ เป็นการทดสอบด้วยการคิดแบบอเนกนัย (Divergent) โดยมุ่งวัดที่ทักษะการคิด (Ideational Skill) อย่างการคิดริเริ่ม (Originality) ฯลฯ ซึ่งในยุคต่อมาก็พบว่ายังคงไม่เพียงพอ เพราะการวัดแบบอเนกนัยนี้ เป็นการวัดที่ให้ผลเป็นการ “คาดเดา” มากกว่าจะเป็นเกณฑ์หรือบรรทัดฐานที่แน่นอน คณะนั้นที่ได้จากการวัดประเภทนี้ จึงไม่สามารถการันตีได้ว่า ผู้ที่ได้คะแนนความคิดริเริ่มสูง จะเป็นผู้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในชีวิตจริง ซึ่งการวิพากษ์วิจารณ์ดังกล่าวนี้เอง ที่ส่งผลให้การวัดสมรรถภาพทางความคิดสร้างสรรค์ (Creative Performance) ในยุคปัจจุบัน ต้องยอมรับและใช้ทั้งความคิดแบบวิพากษ์ (Critical) และอเนกนัย (Convergent) พ่วงกับการใช้ความคิดแบบอเนกนัย (Divergent) (Runco, 1999)

De Bono (1992) ได้แนะนำถึงที่มาของ “ความคิดสร้างสรรค์” (Source of Creativity) จากแหล่งต่างๆ มากมาย ได้แก่ ไร่เดียวสา ประสพการณ์ แรงกระตุ้น การปรับวิธีการตัดสินใจ โอกาส/อุบัติเหตุ/ความผิดพลาด/ความคลั่ง ธรรมเนียม และการปลดปล่อยความคิด และให้มีการใช้ “การคิดสร้างสรรค์” ในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้

- 1) สถานการณ์ที่บีบคั้นให้ต้องนำเสนอแนวคิดใหม่ๆ หรือสถานการณ์ที่ไม่สามารถจะดำเนินต่อไปได้หากขาดความคิดใหม่ๆ เช่น ประสพปัญหา เกิดวิกฤตการณ์หรือความขัดแย้ง ซึ่งวิธีการรูปแบบอื่นๆ ไม่เป็นผล และความคิดสร้างสรรค์เป็นหนทางออกเดียวในขณะนั้น
- 2) สถานการณ์ที่ไม่บีบคั้นให้ต้องนำเสนอแนวคิดใหม่ๆ แต่การนำเสนอความคิดใหม่ๆ ออกไป จะช่วยเพิ่มโอกาส ความได้เปรียบ และผลประโยชน์ให้กับสถานการณ์นั้นๆ

นอกจากนี้ De Bono ยังได้ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ข้อมูลข่าวสาร” (Information) กับการคิดแบบสร้างสรรค์ว่า ข้อมูลข่าวสาร เป็นคลังข้อมูลที่แต่ละบุคคลมีติดตัวไว้เพื่อประกอบการตัดสินใจในชีวิตประจำวัน โดยมีส่วนช่วยกำหนดการตัดสินใจที่เหมาะสมในสถานการณ์ต่างๆ ทำให้บางคนมีความคิดว่า การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารมีส่วนช่วยให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งในความจริงแล้ว การหาแนวคิดใหม่ๆ ด้วยการคิดแบบสร้างสรรค์ สามารถเกิดขึ้นได้ทันทีด้วยกระบวนการภายในของมันเอง การวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารที่บุคคลมีอยู่ จึงไม่ช่วยให้เกิดแนวคิดใหม่ๆ แต่อย่างใด เพียงแต่ช่วยบุคคลในการตรวจสอบแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่ ว่า

ซ้ำกับข้อมูลข่าวสารหรือแนวคิดก่อนๆ ที่เคยรู้เคยคิดมาแล้วหรือไม่ (De Bono, 1992)

การสร้างสรรค์ (Creative) หมายถึง การนำไปสู่สิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน โดยสะท้อนให้เห็นถึงความใหม่และคุณค่า (De Bono, 1992) การสร้างสรรค์ในลักษณะนี้ นำไปสู่สิ่งที่ De Bono เรียกว่า “ความคิดสร้างสรรค์ทางศิลปะ” (Artistic Creativity) อันเป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ที่มีคุณค่า เช่น การผลิตผลงานชิ้นใหม่ๆ ของศิลปิน ทว่า ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ที่แท้จริงที่ De Bono ต้องการ ยังต้องมีคุณสมบัติของ “ความเปลี่ยนแปลง” (Change) ในแนวคิดและการรับรู้ ตลอดจน “ความคาดไม่ถึง” (Unexpectedness) (De Bono, 1992) รวมอยู่ในความคิดสร้างสรรค์นั้นๆ ด้วย

สิ่งที่ De Bono (1992) ให้ความสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ ตรรกะของความคิดสร้างสรรค์ (Logic of Creativity) ซึ่งหมายถึง ตรรกะของระบบการจัดการข้อมูลข่าวสารภายในบุคคล การค้นพบตรรกะหรือรูปแบบทางความคิดดังกล่าว ช่วยให้ De Bono สามารถเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนที่มีความคิดสร้างสรรค์ โดยอธิบายว่าความคิดสร้างสรรค์เป็นระบบการจัดการอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน หากมนุษย์ได้เรียนรู้ถึงตรรกะของความคิดสร้างสรรค์ ก็จะสามารถพบว่าการเรียนรู้เรื่องความคิดสร้างสรรค์หรือการเรียนรู้เทคนิคต่างๆ ไม่ได้ทำให้มนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์มากขึ้น แต่ทำให้มนุษย์ตระหนักถึงความจำเป็นของการใช้ความคิดสร้างสรรค์ในชีวิตประจำวัน ในฐานะที่ระบบความคิดสร้างสรรค์เป็นส่วนหนึ่งของระบบความคิดที่มีอยู่ และความเข้าใจในตรรกะของความคิดสร้างสรรค์นี้ ยังช่วยให้ผู้ที่เรียนรู้เทคนิคความคิดสร้างสรรค์สามารถใช้ประโยชน์จากเทคนิคหรือเครื่องมือต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเข้าใจถึงความคิดที่อยู่เบื้องหลังการคิดค้นเครื่องมือหรือเทคนิคเหล่านั้น (De Bono, 1992)

ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) มักเกิดขึ้นจากปัญหาหรือความท้าทายต่างๆ และมีความสำคัญอย่างมากต่อเทคโนโลยี พฤติกรรม ความเป็นมนุษย์ ศิลปะ สังคมและวัฒนธรรม (Runco, 2004) เนื่องจากบุคคลสามารถนำเอาความคิดแบบสร้างสรรค์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และมีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง โดยแสดงบทบาทเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการแก้ไขปัญหา การเกิดนวัตกรรม และความอยู่รอดของธุรกิจ ตลอดจนการช่วยให้ปัจเจกบุคคลเกิดความยืดหยุ่นในการดำเนินชีวิตผ่านพฤติกรรมริเริ่มสร้างสรรค์ต่างๆ ฯลฯ ทั้งนี้ ความคิดสร้างสรรค์ประกอบไปด้วย ความคิดริเริ่ม (Originality) และความสามารถในการยืดหยุ่น/พลิกแพลง (Flexibility) ซึ่งหมายถึง ความสามารถของบุคคลในการจัดการกับความก้าวหน้า โอกาส เทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะการปลูกฝังการคิดแบบสร้างสรรค์ให้กับเด็กและเยาวชน เพื่อเตรียมรับมือกับ “สังคม

ผู้สูงอายุ” (Runco, 2004) ซึ่งพฤติกรรมโดยส่วนใหญ่ของคนกลุ่มนี้ จะใช้ชีวิตแบบเป็นกิจวัตร (Routine) ขาดความยืดหยุ่น และมีความคิดแบบสร้างสรรค์ลดลง

รูปแบบการศึกษาวิจัยความคิดสร้างสรรค์ที่ได้รับความนิยมเป็นของ Rhodes ในปี 1961 และ 1987 (Runco, 2004) โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเภท คือ Person Product Press และ Process

1) Person มักศึกษาแรงกระตุ้นภายใน และคุณลักษณะของบุคคลที่สะท้อนออกมาเป็นบุคลิกที่มีความคิดสร้างสรรค์ ดังตัวอย่างงานวิจัยของ Barron & Harrington ปี 1981 (Runco, 2004) ที่สรุปลักษณะของคนที่มีความคิดสร้างสรรค์ว่า เป็นผู้ที่มีประสบการณ์เชิงสุนทรีย์และให้คุณค่าสูง มีขอบเขตความสนใจกว้างขวาง ชอบความซับซ้อน พลังงานสูง มีอิสระในการตัดสินใจ เป็นตัวของตัวเอง เชื่อในสัญชาตญาณ เชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถจัดการความขัดแย้งภายใน หรือสามารถอยู่ในสภาพที่ตรงกันข้ามหรือขัดแย้งกับแนวคิดของตัวเอง และมีความรู้สึกเชื่อมั่นว่าตนเองเป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์

De Bono ไม่ค่อยให้ความสนใจศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ เนื่องจากเชื่อว่า คุณลักษณะที่วิเคราะห์ผ่านพฤติกรรมต่างๆ ยังช่วยอธิบายถึงจุดกำเนิดของความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดขึ้นไม่ได้มาก สิ่งที่ De Bono ให้ความสนใจศึกษาจึงมุ่งตรงไปที่ พฤติกรรมการจัดระบบข้อมูลข่าวสารด้วยตนเอง (Behavior of Self-organizing Information System) (De Bono, 1992) ซึ่งเป็นระบบภายในบุคคลที่มีแบบแผน มีการสร้างและใช้แบบแผนนั้น การเข้าใจถึงพฤติกรรมที่มีศักยภาพต่อการจัดระบบดังกล่าว จะช่วยให้เข้าใจถึงธรรมชาติของการเกิดความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนการคิดค้นเครื่องมือที่จะนำมาเพิ่มความเป็นไปได้ที่จะเกิดแนวคิดใหม่ๆ

2) Product เน้นศึกษาผลิตภัณฑ์ที่เป็นผลลัพธ์มาจากกระบวนการคิดสร้างสรรค์

3) Press หรือ “การกด” เป็นแนวคิดของ Murray ในปี 1938 (Runco, 2004) เน้นศึกษาแรงกดดันต่างๆ ที่ส่งผลต่อกระบวนการคิดสร้างสรรค์และต่อบุคคล โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นอยู่ของบุคคลกับสิ่งแวดล้อม การศึกษาอิทธิพลโดยทั่วไป อิทธิพลที่เกิดจากการประเมินคุณค่าทางวัฒนธรรม ไปจนถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล หรือ การศึกษาภายใต้สภาพแวดล้อมแบบใดแบบหนึ่ง โดยงานวิจัยของ Amabile & Grysiewicz ปี 1989 (Runco, 2004) ระบุสถานการณ์ที่ส่งผลต่อความคิดสร้างสรรค์ไว้ว่า ความอิสระ ความเป็นตัวของตัวเอง การมีแบบอย่าง (Role Model) ที่ดี และความพร้อมของทรัพยากร เป็นสถานการณ์

สนับสนุนให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ในขณะที่ ความไม่เคารพในความคิดผู้อื่น ความเข้มงวด ใช้อำนาจ ความไม่เป็นตัวของตัวเอง การขาดทรัพยากร บรรทัดฐานที่ไม่เหมาะสม การบริหารจัดการ การสะท้อนกลับ (Feedback) ความกดดันเรื่องเวลา การแข่งขัน และความคาดหวังที่ไม่สมจริง ล้วนเป็นสถานการณ์ที่ยับยั้งความคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้ Runco (2004) ได้ข้อสรุปจากงานวิจัยต่างๆ ว่า “ความกดดันเรื่องเวลา” มีอิทธิพลต่อความคิดสร้างสรรค์มากที่สุด

4) Process เน้นศึกษากระบวนการคิดสร้างสรรค์มากกว่าการมุ่งศึกษาบุคคล (เช่น การศึกษาของ Csikszentmihalyi) เช่น กระบวนการริเริ่มสร้างสรรค์ของบุคคลและอิทธิพลที่มีต่อความคิดสร้างสรรค์ในสาขาวิชาต่างๆ การศึกษากระบวนการมักเกี่ยวข้องกับระยะเวลา ตลอดจนกระบวนการคิดแบบอเนกนัย (Divergent) และการคิดเพื่อแก้ไขปัญหา

Runco (2004) สรุปว่า การศึกษาความคิดสร้างสรรค์โดยส่วนใหญ่ สะท้อนถึงคุณประโยชน์ของการคิดแบบสร้างสรรค์ การใช้ความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการแก้ไขปัญหา ความสามารถในการปรับตัว การสะท้อนตนเองของบุคคล ไปจนถึงประโยชน์ต่อสุขภาพ (ทั้งทางกายและจิตใจ) ในขณะที่ความพยายามคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หรือพฤติกรรมริเริ่มใหม่ๆ มักจะขัดกับบรรทัดฐานที่ยอมรับกันในสังคม บรรดา “ความคิดสร้างสรรค์” ทั้งหมดจึงถูกมองเป็นเรื่องแปลก และกลายเป็นรอยต่างอย่างหนึ่งของความคิดสร้างสรรค์ในมุมมองของคนทั่วไป

การคิดแบบวิพากษ์ (Critical Thinking) มีรูปแบบ/วิธีการคิดที่หลากหลายมาก การคิดแบบวิพากษ์จึงถูกโยนให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการคิดสร้างสรรค์ (Runco, 1999) ดังตัวอย่างวิธีคิดแบบ “Literally Critical” ของ Mumford และคณะ (Runco, 1999) หรือการวิพากษ์ตามจริง ซึ่งเป็นวิธีการคิดวิเคราะห์เพื่อระบุหรือค้นหาปัญหาและความผิดพลาดของแนวคิด โดยทำการประเมินผล (Evaluation) และได้แย้ง (Argument) ถึงจุดแข็ง/จุดอ่อนของแนวคิดต่างๆ ฯลฯ แม้ว่าวิธีการคิดในลักษณะนี้จะยับยั้งการเกิดความคิดแบบสร้างสรรค์ แต่ก็ทำให้เกิดความคิดใหม่ๆ ที่จะนำไปใช้เป็นประโยชน์ได้จริง

ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์ หลังจากปัจเจกบุคคลได้ใช้การคิดแบบอเนกนัย (Divergent) จนเกิดเป็นแนวคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่แตกต่างหลากหลายแล้ว จะมีการนำเอาวิธีคิดแบบวิพากษ์ตามจริง (Literally Critical) ไปใช้กับแนวคิดเหล่านั้น เพื่อประเมินว่าแนวคิดใดเป็นแนวคิดที่ดีและนำมาใช้ได้จริง (Runco, 1999) ทั้งนี้ การคิดแบบวิพากษ์ดังกล่าว ต่างจากการคิดแบบเอกนัย (Convergent) ตรงที่ การคิดแบบเอกนัยจะเลือกแนวคิดหรือคำตอบที่ดี ถูกต้อง และมีความเป็นต้นฉบับดั้งเดิมมากที่สุดโดยไม่มีกรวิพากษ์วิจารณ์ (คือไม่มีการประเมิน) และแม้ว่า

ความคิดทั้งสองแบบจะไปยับยั้งการเกิดความคิดสร้างสรรค์ แต่ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้วิธีคิดหนึ่งหรือทั้งสองแบบนี้ในกระบวนการคิดสร้างสรรค์อยู่ดี

Runco (1999) ยังได้ระบุเพิ่มเติมว่า การคิดแบบวิพากษ์และแบบเอกนัย มีประโยชน์ต่อวงการการศึกษา อย่างน้อยที่สุด 3 ประการ คือ

- 1) การทำงานกลุ่มจำเป็นต้องใช้ความสอดคล้องทางความคิด (Conformity) โดยทำงานบนพื้นฐานข้อมูลอย่างเดียวกัน อันเป็นหลักการของการคิดแบบเอกนัย
- 2) การคิดแบบเอกนัยมีคำตอบที่ถูกหรือผิดชัดเจน ตรงกับการศึกษาที่ต้องการความเป็นปรัวิสัย (Objective) การคิดแบบวิพากษ์จึงมีความแน่นอนมากในการตรวจสอบ
- 3) การคิดแบบวิพากษ์ทำได้ง่าย และปัจเจกบุคคลส่วนใหญ่ชอบวิธีคิดแบบวิพากษ์มากกว่าแบบสร้างสรรค์ โดยเฉพาะการประเมินความคิดของผู้อื่น เพราะใช้ความพยายามน้อยกว่าการสร้างแนวคิดใหม่ของตนเอง

อนึ่ง เมื่อเกิดการคิดแบบวิพากษ์ สิ่งก็ตามมาคือการวิพากษ์วิจารณ์ (Criticism) ซึ่งระดับการวิพากษ์วิจารณ์ที่สูง จะยิ่งไปยับยั้งวิธีคิดแบบเอกนัย (Divergent) เพราะฉะนั้น เพื่อให้มีการเพิ่มวิธีคิดแบบสร้างสรรค์ ก็จำเป็นต้องสร้างการรับรู้ว่าการคิดทั้งแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญกับการศึกษาทั้งสิ้น

การคิดแบบวิพากษ์ในการระดมความเห็น (Brainstorming) แบบอุดมคติ จะถูกจัดเอาไว้ในขั้นตอนสุดท้าย คือ ขั้นของการประเมินผล (Runco, 1999) โดยการกันไม่ให้มีการวิพากษ์วิจารณ์เกิดขึ้น และพยายามให้สมาชิกทุกคนในกลุ่ม ได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นแบบสร้างสรรค์ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงคุณภาพของความคิดนั้นๆ แต่ในความเป็นจริงแล้ว การป้องกันไม่ให้เกิดความคิดแบบวิพากษ์ไม่สามารถทำได้เลย เนื่องจากการคิดชนิดนี้เป็นวิธีคิดที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ การประเมินจึงมักจะเกิดขึ้นล่วงหน้า และเป็นกระบวนการที่มีการเกิดซ้ำ (Recursion) คือ จะต้องเกิดการคิดแบบวิพากษ์หลังจากการคิดแบบสร้างสรรค์เพื่อเป็นการประเมินตัวเอง แสดงว่า ก่อนการแสดงความคิดเห็นใหม่ๆ ในกลุ่มระดมความเห็น สมาชิกแต่ละคนจะมีการประเมินผลแนวคิดที่ตนเองคิดขึ้นแล้วครั้งหนึ่ง จึงจะเปิดเผยสู่ภายนอก

จากการคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ของ Runco ข้างต้น ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่าง การประเมินค่า (Valuation) และการประเมินผล (Evaluation) โดยนิยามของการประเมินค่าที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น จะเห็นว่าการประเมินค่าเป็นวิธีคิดที่อยู่กึ่งกลางระหว่างการคิดแบบอิสระ (เอกนัย) และความคิดแบบปิด (เอกนัย) จุดสนใจของการประเมินค่า จึงไม่มุ่งไปที่

ความถูกต้องของแนวคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหมือนการประเมินผล แต่จะมุ่งไปที่การใช้ประโยชน์จากแนวคิดต่างๆ โดยเลือกเอาความคิดที่ริเริ่มสร้างสรรค์ แม้ว่าจะดูแตกต่างและไม่ค่อยปกติก็ตาม

2.2.3.3 องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง

Kilgour (2006) กล่าวว่า องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง (Domain Specific Knowledge) มีความสัมพันธ์กับกลวิธีการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking Technique) และมีอิทธิพลต่อกระบวนการคิดสร้างสรรค์ของบุคคล (Creative Thinking Process) ที่สามารถตรวจวัดได้ (กระบวนการเป็นปริวิสัย) โดยส่งผลไปถึงผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการคิดสร้างสรรค์นั้นๆ

ทั้งนี้ ความคิดสร้างสรรค์ที่ดี ของ Sternberg & Lubart ปี 1996 ต้องประกอบไปด้วย “ความคิดริเริ่ม” (Originality) และ “ความเหมาะสม” (Appropriateness) (Kilgour, 2006) ดังแสดงในภาพที่ 2.2

	ความเหมาะสมต่ำ	ความเหมาะสมสูง
ความริเริ่มต่ำ	ไม่สร้างสรรค์	ไม่สร้างสรรค์ เป็นวิธีแก้ปัญหแบบเดิมๆ
ความริเริ่มสูง	ไม่สร้างสรรค์ ความคิดแปลกประหลาด	<u>ความคิดสร้างสรรค์</u>

ภาพที่ 2.2 รูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ที่ดี

แหล่งที่มา: Kilgour, 2006: 81.

กระบวนการคิดสร้างสรรค์ โดยใช้องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง

การคิดแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) ในที่นี้ หมายถึง กระบวนการผสมผสานกลุ่มของความคิด (Thought Categories) หรือภาพภายในจิตใจ (Mental Images) ทั้งในรูปแบบที่ข้ามและอยู่ภายในขอบข่ายความรู้เดียวกัน (Across or Within Domains) โดยรูปแบบที่ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อน เพื่อที่จะสร้างทางออกที่ริเริ่มและเหมาะสม สำหรับสถานการณ์หรือแก้ไขปัญหาต่างๆ ดังข้อเสนอของ Mumford และคณะ ในปี 1991 และ Scott และคณะ ในปี 2005 (Kilgour, 2006) ซึ่งเป็นคำนิยามกระบวนการคิดสร้างสรรค์ที่มีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ ระหว่าง

ความคิดสร้างสรรค์กับขอบข่ายความรู้หรือองค์ความรู้ (Domain)

ขอบข่ายความรู้หรือองค์ความรู้ (Domain) ตามความหมายของ Ford ปี 1996 หมายถึง ภูมิภาคที่เป็นแบบฉบับเฉพาะในการศึกษาวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ หรือหมายถึง กฎเกณฑ์ การปฏิบัติ และภาษาเฉพาะสาขาวิชาที่เป็นที่ยอมรับ (Kilgour, 2006) ขอบข่ายหรือองค์ความรู้นี้จะแปรเปลี่ยนไปตามแต่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น มนุษย์ในยุคหิน จะไม่เห็นความสัมพันธ์ระหว่างดวงจันทร์และกระแสน้ำ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ (Domain) ที่มนุษย์ปัจจุบันเห็นความสัมพันธ์

องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง (Domain Specific Knowledge) เป็นกลุ่มของความทรงจำ (Memory Categories) ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ปัญหาหรือตัดสินใจได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ประกอบไปด้วย กลุ่มความคิดที่ได้เรียนรู้และสร้างขึ้นตามกาลเวลา ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความรู้ที่อยู่รอบๆ ตัว และวิธีการในการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมต่างๆ (Kilgour, 2006) โดยวิธีคิดที่นำเอาองค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจงต่างๆ ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกัน (Dissimilar Domains) มารวมไว้ด้วยกัน ถือเป็นวิธีคิดที่แสดงออกถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์อย่างสูง (Highly Originality) ในฐานะที่คนอื่น ๆ มองไม่เห็นความสัมพันธ์เช่นนั้น และความคิดสร้างสรรค์ดังกล่าวจะได้รับการยอมรับหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม (Appropriate) กับลักษณะเฉพาะของแต่ละสาขาวิชา

Baughman & Mumford (1995) กล่าวถึงกระบวนการผสมผสานเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) ระบุองค์ประกอบของปัญหาที่สำคัญ 2) สร้างผังเชื่อมโยง (Mapping) คุณลักษณะสำคัญๆ ขององค์ความรู้หนึ่งไปยังองค์ความรู้อื่นๆ 3) รวมองค์ความรู้ที่มีคุณลักษณะร่วมกัน เพื่อให้เกิดเป็นการขยายประเภทใหม่ๆ (Elaborated Category) และ 4) กลั่นกรองประเภทที่เกิดขึ้นใหม่ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ที่มีลักษณะผสมผสานกัน ทั้งนี้ ยิ่งนำองค์ความรู้ที่มีลักษณะต่างกลุ่มกันมารวมเข้าไว้ด้วยกัน ก็จะทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ริเริ่มสร้างสรรค์

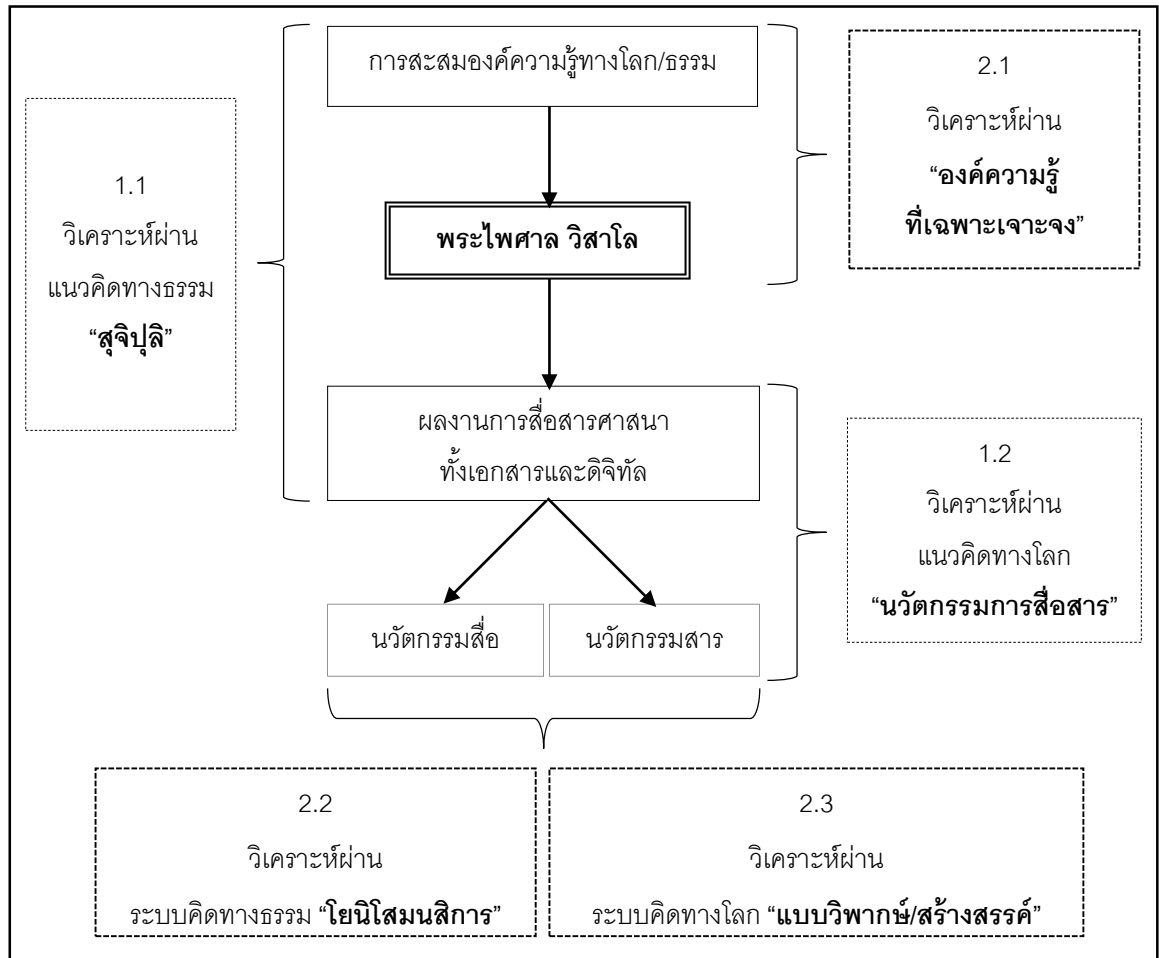
การทำความเข้าใจกระบวนการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking Process) จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจว่า องค์ความรู้ (Domain) ต่างๆ ก่อนที่จะเกิดเป็นความคิดสร้างสรรค์มาจากการรวมตัวกันในลักษณะใด และมีปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการรวมตัวนั้น (Kilgour, 2006) ซึ่งอาจพิจารณาโดยคร่าวๆ ได้ว่า การที่ปัจเจกบุคคลสามารถเกิดกระบวนการคิดสร้างสรรค์ได้ เพราะสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ภายใน (ความทรงจำ) เข้าหากัน หรือเชื่อมโยงเข้ากับองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่อยู่ภายนอก ทำให้พิจารณาได้ว่า การคิดแบบสร้างสรรค์ของปัจเจกบุคคล ได้รับอิทธิพลมาจากข้อมูลซึ่งเป็นสภาวะแวดล้อม แต่ก็ยังคงใช้องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง

(Domain Specific Knowledge) ซึ่งมีอยู่แล้วภายในด้วย

นักทฤษฎีหลายท่าน อาทิ Briskman ปี 1980 Amabile ปี 1983 และ 1988 Frensch & Sternberg ปี 1989 และ Simonton ปี 2003 ได้ร่วมกันแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง “การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์” ไว้ว่า “การคิดแบบวิพากษ์” (Critical Thinking) มีความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการคิดแก้ไขปัญหา ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้สำคัญให้กับ “กระบวนการคิดแบบสร้างสรรค์” โดยมี “องค์ความรู้” (Domain Knowledge) เป็นศูนย์กลางของการแก้ปัญหา และเป็นตัวแปรต้น (Antecedent) ให้กับการคิดแบบสร้างสรรค์ (Creative Thinking) (Kilgour, 2006)

แนวคิดเชิงจิตวิทยาการสื่อสารในส่วนที่ 3 นี้ มุ่งเน้นที่การศึกษาระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบบุุณของพระไพศาล วิสาโล ที่มีผลต่อการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา โดยนำมาวิเคราะห์พระไพศาล วิสาโล ว่ามีระบบความคิดที่มีแนวโน้มไปในเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) หรือเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และพยายามอธิบายว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น โดยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง” ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ การศึกษา และประสบการณ์ชีวิต เข้ากับวิธีคิดรูปแบบต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมในปัจจุบันของพระไพศาล วิสาโล

ทั้งนี้ สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิด 1) นวัตกรรมสื่อและสาร 2) วิธีคิดแบบพุทธธรรม และ 3) แนวคิดจิตวิทยาการสื่อสาร ได้ดังภาพที่ 2.3 และสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง 1) วัตถุประสงค์การวิจัย และ 2) แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้ดังตารางที่ 2.4

ภาพที่ 2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ตารางที่ 2.4 ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์การวิจัยกับแนวคิดต่างๆ

วัตถุประสงค์การวิจัย	ทฤษฎีและแนวคิด	คำอธิบาย
1. เพื่อศึกษานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล	1.1 สุจิตติ 1.2 นวัตกรรมสื่อสาร	1) ศึกษาปัจจัยและอิทธิพลที่ส่งผลให้เกิดการสื่อสารศาสนาในมิติต่างๆ 2) วิเคราะห์ความเป็น “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา” ผ่านสื่อและสารต่างๆ ที่เป็นผลงานของพระไพศาล วิสาโล
2. เพื่อวิเคราะห์ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์ และแบบสร้างสรรค์) แบบปฏุชน ที่มีผลต่อรูปแบบการสื่อสาร ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล	2.1 องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง 2.2 โยนิโสมนสิการ 2.3 การคิดแบบวิพากษ์ และแบบสร้างสรรค์	1) ศึกษาองค์ความรู้พื้นฐานในการพัฒนานวัตกรรมสื่อสารศาสนา 2) วิเคราะห์วิธีคิดทางธรรม 3) วิเคราะห์วิธีคิดทางโลก 4) วิเคราะห์แนวโน้มของระบบคิดหลักว่าไปในทางวิพากษ์หรือสร้างสรรค์

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมทางวิธีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ผ่านมิติของสื่อและสารที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการสื่อสารศาสนา รวมไปถึงการวิเคราะห์หาระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฏุชน ที่มีผลต่อรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

3.1 ระเบียบวิธีวิจัย

ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเลือกกรณีศึกษาเพียงกรณีเดียว ได้แก่ “พระไพศาล วิสาโล” มีเหตุผลในการพิจารณาเลือกกรณีศึกษา คือ 1) เป็นกรณีศึกษา “สื่อบุคคล” ที่ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยทางนิเทศศาสตร์มาก่อน 2) มีต้นทุนทางสังคม อาทิ ประสบการณ์ วิชาความรู้ ฯลฯ แตกต่างจากกรณีศึกษาในงานวิจัยอื่นๆ (จิราพร เนติธาดา, 2542; ปุณยนุช ชูติมา, 2543; ทศนีย์ เจนวิถีสุข และคณะ, 2549; ชลธิชา ชูชาติ, 2552; ฉวีมณฑท์ สุขไพบุลย์, 2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; อรปรียา วสุมหันต์, 2553) เช่น มีการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา มีประสบการณ์ทางโลกสูง ทั้งในวงวิชาการและนักเคลื่อนไหวศาสนา ฯลฯ และ 3) เป็นพระนักสื่อสารศาสนายุคใหม่ที่ปรับใช้สื่อตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย มีดังต่อไปนี้

3.1.1 การวิจัยเอกสาร เป็นวิธีการวิจัยหลักเพื่อเก็บรวบรวมผลงาน และทบทวนข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระไพศาล วิสาโล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์สื่อและสารต่างๆ ที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการสื่อสารศาสนา การทำความเข้าใจภูมิหลัง ประสบการณ์ชีวิต วิธีคิด องค์ความรู้ การใช้ภาษาและแนวคิดทางการสื่อสารในเชิงลึก

3.1.2 การสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) เป็นวิธีการวิจัยเสริมทำหน้าที่เก็บรวบรวมรายละเอียดในประเด็นต่างๆ เพิ่มเติม ในกรณีที่ข้อมูลจากผลการวิจัยเอกสารยังมีเนื้อหาที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ หรือในประเด็นอื่นๆ ที่ผลการวิจัยเอกสารเพียงอย่างเดียวไม่สามารถหาคำตอบได้ เช่น ความคิดเห็นของพระไพศาล วิสาโล ที่อยู่เบื้องหลังการใช้งานวิจัยในการสื่อสารศาสนา ฯลฯ ทั้งนี้ ใช้รูปแบบคำถามปลายเปิดเพื่อป้องกันการถามซ้ำ

ความสำคัญและเหตุผลในการเลือกใช้เครื่องมือต่างๆ ข้างต้นในการศึกษาวิจัย สามารถอธิบายเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1) นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา วิเคราะห์จาก ก) นวัตกรรมสื่อ และ ข) นวัตกรรมสาร โดยใช้การวิจัยเอกสารในการเก็บรวบรวมผลงานทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลในรูปแบบดิจิทัล จากนั้นจึงสรุปข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อแยกส่วนที่เป็นนวัตกรรมสื่อและนวัตกรรมสาร อีกทั้งวิเคราะห์และแจกแจงว่าเนื้อหาใดสะท้อนถึงแง่มุมทางโลกและทางธรรมที่ปรากฏอยู่ในสื่อแต่ละชิ้น

2) ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฏุชน ที่มีอิทธิพลต่อนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งสามารถศึกษาโดยการวิจัยเอกสารได้เช่นเดียวกับการศึกษานวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) เพราะเป็นข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับสื่อและสารจึงต้องเก็บข้อมูลควบคู่กัน แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ต่อยอดเป็นผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 โดยการวิจัยเอกสารในส่วนนี้ เน้นการวิเคราะห์หาองค์ความรู้เฉพาะของพระไพศาล วิสาโล ที่ปรากฏอยู่ในสารทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและคำพูด (ผ่านงานบรรยายต่างๆ) ก่อนจะนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับรูปแบบการสื่อสาร เพื่อค้นหาระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) ที่มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล

3) ผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อ เป็นข้อมูลที่มีความเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะองค์ความรู้และระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) เป็นการสื่อสารขาเข้า ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารพื้นฐานที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ดังนั้น หากมีการวิเคราะห์ข้อมูลผ่านการวิจัยเอกสารไปได้ระยะหนึ่งแล้ว พบว่าผลการวิจัยบางประเด็นยังขาดความชัดเจน หรือไม่สมารถตอบวัตถุประสงค์ในการวิจัยทั้ง 2 ข้อได้ ผู้วิจัยจะนำวิธีการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) มาใช้ร่วมกับการวิจัยเอกสารอีกขั้นตอนหนึ่ง เพื่อให้การวิจัยมีข้อมูลที่เพียงพอต่อการวิเคราะห์และการตอบปัญหานำวิจัยได้อย่างครบถ้วน

3.2 ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยข้อมูล 3 ประเภท คือ บุคคล เอกสาร และสื่อดิจิทัล

3.2.1 ข้อมูลประเภทบุคคล

ได้แก่ พระไพศาล วิสาโล (วงศ์วรวิสิทธิ์) เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ในฐานะสื่อบุคคลและพระสงฆ์นักสื่อสารศาสนายุคใหม่ โดยวิเคราะห์นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา ตลอดจนระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฎุชน ที่อยู่เบื้องหลังรูปแบบการสื่อสารศาสนา โดยการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Email)

3.2.2 ข้อมูลประเภทเอกสาร

ได้แก่ หนังสือเล่ม โดยแบ่งออกเป็น

1) หนังสือที่รวบรวมอัตชีวประวัติของพระไพศาล วิสาโล คือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล: ๓๐ ปีในวิถีสมณะ” เพื่อศึกษาวิถีคิด ภูมิหลัง และต้นทุนทางสังคม ที่มีผลต่อระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฎุชน ไปจนถึงรูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

2) หนังสือ ที่เป็นผลงานทั้งงานเขียนและงานบรรยายของพระไพศาล วิสาโล ที่พิมพ์แจกฟรีหรือจำหน่ายในเชิงพาณิชย์ตามร้านหนังสือทั่วไป อาทิ “สติ มรรคาแห่งสันติ” (ศาสนา/ปรัชญา) “สุขกับชีวิต เป็นมิตรกับความตาย” (ธรรมะ) และ “ง่าย แต่ งาม” (จิตวิทยา) ฯลฯ ซึ่งมาจากหมวดหนังสือและช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เพื่อศึกษาองค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง วิธีการใช้สารและการประยุกต์ใช้หลักธรรมของพระไพศาล วิสาโล ในการสื่อสาร ทั้งนี้ การศึกษาหนังสือเล่ม จะใช้วิธีการขอคำแนะนำจากพระไพศาล วิสาโล โดยตรง เพื่อให้ได้ตัวอย่างหนังสือที่เป็นตัวแทนสะท้อนความคิดของพระไพศาล วิสาโล ในยุคต่างๆ อย่างครบถ้วน

3.2.3 ข้อมูลประเภทสื่อดิจิทัล

1) บทความออนไลน์ บทความ/งานเขียนเก่าๆ ของพระไพศาล วิสาโล ที่เคยเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ ซึ่งรวบรวมไว้ในเว็บไซต์ www.visalo.org ในหมวด “ปัญญา-วิสัยทัศน์” “บทความ” “English articles” “คำบรรยาย” และ “สัมภาษณ์” (วิสาโล, 2556) ซึ่งผู้วิจัยใช้เป็นแหล่งข้อมูลหลัก

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

2) แหล่งข้อมูลอื่นๆ นอกเหนือจาก สื่อหนังสือเล่ม และ บทความออนไลน์ อาทิ MP3 บันทึกการบรรยายธรรม ที่พระไพศาล วิสาโล เคยบันทึกให้กับโครงการ/มูลนิธิเพื่อสังคมต่างๆ บันทึกย้อนหลัง ได้แก่ บันทึกรายการโทรทัศน์/วิทยุต่างๆ ที่พระไพศาล วิสาโล เคยเข้าร่วมหรือใช้เป็นช่องทางในการสื่อสาร เช่น บันทึกการให้สัมภาษณ์ในรายการ “ครอบครัวเดียวกัน” ทางไทยพีบีเอส ฯลฯ และสื่อดิจิทัลต่างๆ เช่น Facebook Fanpage “พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo” และช่องรายการ (Channel) ในเว็บไซต์ YouTube ซึ่งรวบรวมบันทึกกิจกรรมต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ที่ไม่ได้เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน

แหล่งข้อมูลอื่นๆ ในข้อ 2) สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ผลการวิจัยใน 2 ลักษณะ คือ (1) วิเคราะห์หาคำตอบและความรู้และรูปแบบการสื่อสารในบริบทต่างๆ และ (2) ใช้ในการศึกษาความหลากหลายของช่องทางการสื่อสารของพระไพศาล วิสาโล

3.3 การดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมทางวิถีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” มีขั้นตอนในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

3.3.1 ช่วงพัฒนางานวิจัย

1) ศึกษางานวิจัยต่างๆ เพื่อหาประเด็นและวิธีการที่สนใจศึกษา คัดเลือกกรณีศึกษา กำหนดวัตถุประสงค์ และค้นหาข้อมูลที่ใช้ประกอบงานวิจัย ได้แก่ ข้อมูลประเภทบุคคล ข้อมูลประเภทเอกสาร และข้อมูลประเภทสื่อดิจิทัล

2) รวบรวมข้อมูลประเภทต่างๆ ที่ต้องใช้ในการพัฒนางานวิจัย โดยเริ่มจากข้อมูลทุติยภูมิ อันได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสารและสื่อดิจิทัล ทั้งในส่วนของงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประวัติและผลงานของพระไพศาล วิสาโล

3) ออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย อันได้แก่ การวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (ดังรายละเอียดในข้อที่ 3.1)

3.3.2 ช่วงดำเนินการวิจัย

4) ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลประเภทเอกสาร และข้อมูลประเภทสื่อดิจิทัลต่างๆ โดยได้เรียงผลงานตามแต่ละช่วงชีวิตของพระไพศาล วิสาโล และวิเคราะห์รูปแบบการสื่อสารที่แตกต่างกันในแต่ละบริบท

5) ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ทำการรวบรวมข้อมูลและสรุปผล โดยนำผลที่ได้จากการวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) มาหาข้อสรุปร่วมกัน โดยสรุปข้อมูลทั้งหมดจากการวิจัย โดยการตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ภูมิหลังของพระไพศาล วิสาโล ที่เป็นต้นตุนทางสังคม (เช่น ประสบการณ์ องค์ความรู้เฉพาะ) ที่มีผลต่อนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) การใช้ภาษา ไปจนถึงระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์หรือแบบสร้างสรรค์) แบบปฏิกิริยาที่ท่านใช้ ฯลฯ เพื่อให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์ที่สุดภายใต้ขอบเขตและกรอบของระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้

6) รวบรวม วิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยทั้งหมด

3.4 การทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือการวิจัย

ทดสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่างๆ ทั้งเอกสารและสื่อดิจิทัลมาเปรียบเทียบกัน ข้อมูลจากการวิจัยเอกสารจะเป็นข้อมูลกลุ่มแรกที่รวบรวมได้ และจะนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) เช่น การตั้งคำถามเพื่อทดสอบผลการวิจัยที่วิเคราะห์ได้จากการวิจัยเอกสาร หรือการสัมภาษณ์เมื่อพบว่าข้อมูลบางส่วนในสื่อแต่ละประเภทมีเนื้อหาขัดแย้งกัน ทำให้ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเป็นข้อมูลที่มาจากหลายมุมมอง คือ ข้อมูลเอกสาร มุมมองนักวิจัย และมุมมองของกรณีศึกษา คือ พระไพศาล วิสาโล

3.5 การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาวิจัย จะใช้รูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ โดยทำการรวบรวมผลการศึกษาวิจัยจากแหล่งข้อมูลทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสาร ข้อมูลประเภทบุคคล และข้อมูลประเภทสื่อดิจิทัล ให้รวมอยู่ในรูปของการบรรยาย และเขียนรายงานผลการวิจัย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1: นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ผ่านการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Email) โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้

1) การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

(1) ประเด็นทางการสื่อสารศาสนาที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี และเพื่อเตรียมพุทธศาสนิกชนให้พร้อมรับความตายอย่างสงบ

(2) อิทธิพลหรือปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดประเด็นทางการสื่อสารศาสนาผ่านแนวคิดหัวใจนักปราชญ์ หรือ “สุจิตฺต” (วิภา ตันฑุลพงษ์, 2554; อุบัติศิลป์สาร, พระยา, 2546)

2) “นวัตกรรมสื่อ” ของพระไพศาล วิสาโล

(1) สื่อดั้งเดิม: สื่อพิธีกรรม

(2) สื่อสมัยใหม่: สื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม และสื่อใหม่

(3) สื่ออื่นๆ

(4) นวัตกรรมสื่อ ภายใต้แนวคิด “นวัตกรรมทางการสื่อสาร” (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ก, 2556ข; ปาริชาต สถาปัตตานนท์, 2545)

3) “นวัตกรรมสาร” ของพระไพศาล วิสาโล

(1) การเล่าเรื่อง

(2) การผสมผสานมุมมองทางโลกและทางธรรม

(3) การอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ

- (4) อารมณ์ขัน
- (5) การดึงอารมณ์
- (6) การรื้อถอนเพื่อสร้างความหมายใหม่
- (7) ความใกล้ชิด
- (8) ภาษาที่สะท้อนความถ่อมตัว
- (9) สารภาษาอังกฤษ

4) นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา ภายใต้แนวคิด “นวัตกรรมทางการสื่อสาร” (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ก, 2556ข; ปาริชาติ สถาปิตานนท์, 2545)

ส่วนที่ 2: ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล

นำเสนอข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับ ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปุถุชน ของพระไพศาล วิสาโล ที่มีผลต่อรูปแบบการสื่อสารศาสนา ที่ได้จากการวิจัยเอกสาร และการสัมภาษณ์ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) โดยลำดับเนื้อหา ดังนี้

1) นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา ภายใต้แนวคิด “การประดิษฐ์และนวัตกรรม” (Enos, 1962; Lander, 2012; Peek & Heinrich, 1995; Rogers, 1983; Shove & Pantzar, 2005)

2) องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง (Domain Specific Knowledge) (Kilgour, 2006) ของพระไพศาล วิสาโล

- (1) องค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของพระไพศาล วิสาโล
 - ก) ทางวิทยาศาสตร์
 - ข) ทางสังคมศาสตร์
 - ค) ทางรัฐศาสตร์
 - ง) ทางศาสนาและจิตวิญญาณ
 - ฉ) องค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์อื่นๆ

(2) “นวัตกรรมทางองค์ความรู้” ของพระไพศาล วิสาโล

3) ระบบความคิดทางธรรม: โยนิโสมนสิการ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2542)

- (1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
- (2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ

- (3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์
- (4) วิธีคิดแบบอริยสัจ
- (5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์
- (6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก
- (7) นวัตกรรมสารกับโยนิโสมนสิการ
- (8) สรุปลวิธีคิดทางธรรมผ่านวิธีคิดแบบอริยสัจ

4) ระบบความคิดทางโลก: แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004)

- (1) ทางออกของปัญหาในทางพระพุทธศาสนา
- (2) ความคิดสร้างสรรค์กับรูปแบบการสื่อสารศาสนา
- (3) ความคิดวิพากษ์กับรูปแบบการสื่อสารศาสนา
- (4) นวัตกรรมในระดับวิธีคิด

5) ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ ระบบความคิดทางธรรม และระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) ของปฎุชน (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004) ที่มีผลต่อนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ของพระไพศาล วิสาโล

บทที่ 4

นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

ผลการศึกษานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ในส่วนของนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา จากการวิเคราะห์แหล่งข้อมูล 3 ประเภท คือ ข้อมูลประเภทเอกสาร โดยเฉพาะหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ข้อมูลประเภทดิจิทัล โดยเฉพาะบทความและคลิปวิดีโอในเว็บไซต์ visalo.org เว็บไซต์เครือข่ายพุทธ และ Facebook ร่วมกับการสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) เพื่อตอบคำถามว่า “พระไพศาล วิสาโล มีนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาเป็นอย่างไร?” พบว่านวัตกรรมการสื่อสารของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งให้เห็นถึงเป้าหมายหลักที่สำคัญในรูปแบบการสื่อสารศาสนาทั้งสิ้น 4 มิติ ได้แก่

มิติที่ 1 เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา โดยการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อันจะพบเห็นได้ทั่วไปในผลงานของพระไพศาล วิสาโล ทั้งงานเขียนและงานบรรยายต่างๆ เป้าหมายข้อนี้ถือเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนา

มิติที่ 2 เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) โดยโยงประเด็นการสื่อสารศาสนาเข้ากับการอนุรักษ์ป่าของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งถือเป็นวิธีการสื่อสารศาสนายุคใหม่ ที่มีขอบเขตกว้างกว่าเรื่องของหลักธรรมหรือบาปบุญคุณโทษ โดยในมิตินี้ท่านได้รับอิทธิพลเรื่องการรณรงค์ต่อสู้ มาจากประสบการณ์ชีวิตในช่วงที่เป็นนักเรียนกึ่งทางการเมืองและนักพัฒนา และได้รับอิทธิพลเรื่องจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่า มาจากหลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ พระนักพัฒนาชนบท และเป็นพระอาจารย์ของพระไพศาล วิสาโล ตั้งแต่สมัยยังเป็นฆราวาสจวบจนถึงปัจจุบัน

มิติที่ 3 เพื่อพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี ได้รับอิทธิพลจาก ภูมิหลังความสนใจของพระไพศาล วิสาโล ในสมัยยังเป็นฆราวาส โดยช่วงชีวิตตอนนั้นท่านมีความสนใจเรื่องสังคมและการปกครอง ตั้งแต่สมัยศึกษาอยู่ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ผ่านการศึกษางานเขียนเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมืองและการวิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่น วรรณกรรมเรื่องเหยื่อธรรม

(Les Miserable) และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ทำให้พระไพศาล วิสาโล เกิดคำถามเรื่องการปกครองและวิธีการเรียกร้องของประชาชน

ทั้งนี้พระไพศาล วิสาโล มีความเข้าใจแรกเริ่มว่า “สันติวิธี” เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาที่ไม่มีประสิทธิภาพ จนภายหลังเมื่อมีโอกาสทำงานในฐานะนักพัฒนาและมีโอกาสศึกษาเพิ่มเติมมากขึ้น จึงทำให้ท่านตระหนักถึงประโยชน์และประสิทธิภาพของการสื่อสารเชิงสันติวิธี ซึ่งพบว่าสอดคล้องกับแก่นสำคัญในการแก้ไขปัญหามิทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้หลักธรรมเชิงสันติวิธีในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ (อรปรียา วสุมนันต์, 2553)

มิติที่ 4 เพื่อเตรียมพุทธศาสนิกชนให้พร้อมรับความตายอย่างสงบ ได้รับอิทธิพลจากภูมิหลังที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ชีวิต 2 ช่วง (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ได้แก่ ช่วงที่ท่านประสบกับเหตุการณ์รุนแรงทางการเมือง 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เรื่อยมาตลอดจนชีวิตการทำงานเพื่อเรียกร้องสิทธิทางการเมืองของประชาชน และช่วงที่ท่านใช้ชีวิตในฐานะพระชนบท โดยทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ก่อนตายและหลังความตาย

อิทธิพลหรือปัจจัยที่มีผลต่อการพิจารณา และการกำหนดประเด็นการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล สามารถวิเคราะห์โดยใช้หลักการแสวงหาความรู้ของนักปราชญ์ หรือ “สุจิตฺต” (อุปกิตติลปสาร, พระยา, 2546) มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา โดย

- “สุ” หมายถึง การสื่อสารเข้า
- “จิต” หมายถึง การสื่อสารภายใน
- “ต” หมายถึง การตั้งคำถาม และ
- “ตฺต” หมายถึง การสื่อสารออก

ซึ่งจะวิเคราะห์โดยยกตัวอย่างจากอิทธิพลหรือที่มาของประเด็นการสื่อสารศาสนาใน “มิติที่ 3 เพื่อพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี” โดยลำดับดังต่อไปนี้

1) จากประวัติในหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) สะท้อนให้เห็นว่าพระไพศาล วิสาโล เป็นผู้มีความใฝ่รู้ใฝ่เรียนตั้งแต่วัยเด็ก โดยเริ่มจากการอ่านหนังสือเรียนล่วงหน้า และการหาความรู้เพิ่มเติมในห้องสมุด (สุ) โดยมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับวิชาความรู้และวิธีการใช้ชีวิต ว่าควรจะมีหนทางไปทางไหน (ต) “. . . เราเรียนไปเพื่ออะไร เมื่อก่อนก็ไม่เคยคิดหรอก เรียนเพื่อเอาคะแนนๆ ไป มาตั้งสติตอบตัวเองว่า เรียนเพื่อความรู้ ไม่ใช่เอาคะแนน . . .” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 33) ซึ่งผลจากการพิจารณาดังกล่าว ทำให้พระไพศาล วิสาโล ประสบความสำเร็จในด้านการศึกษาอย่างมาก และยังได้เรียน อ่าน และสะสมความรู้ไว้มากขึ้น ท่านจึงเริ่มซึ่กน้าหนักความสำคัญของความรู้ต่างๆ ที่ได้รับ (จิต)

แต่ก่อนอาตมาเรียนโดยไม่คิดเรื่องयोगความรู้ . . . ภูเขาสูงที่สุดในโลกอยู่ที่ไหน สะพานยาวที่สุดในโลกอยู่ที่ไหน ท่องได้หมดแต่เอาไปทำอะไรละ . . .

. . . เราคิดว่าได้ก็เอาแต่วิชาที่มีประโยชน์ใช้งานได้ เริ่มจัดลำดับความสำคัญ ความรู้ไหนมีประโยชน์ อันไหนไม่มีประโยชน์หรือมีประโยชน์แต่รกสมองก็ไม่เอา . . . (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 34)

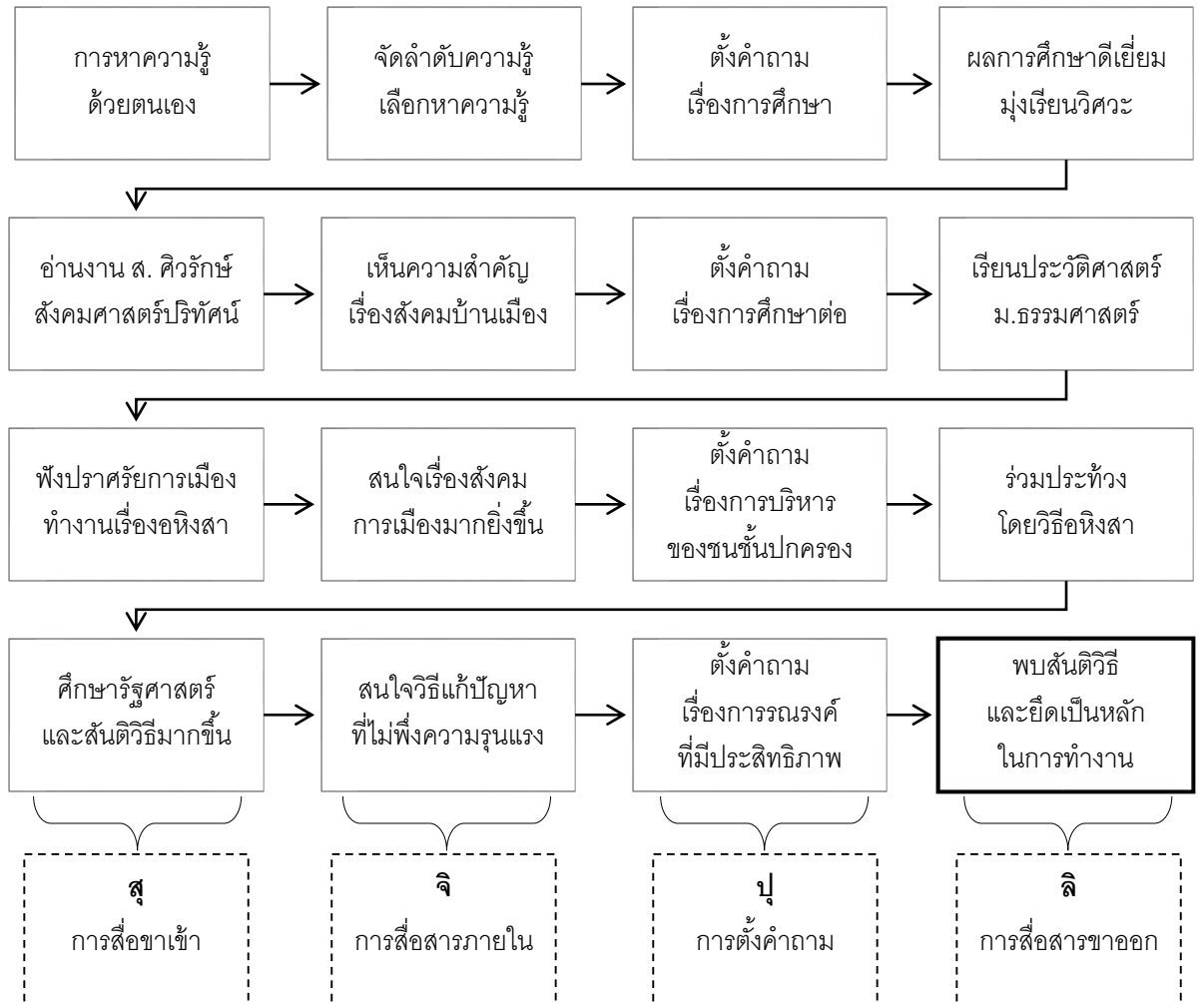
และผลจากการได้ตรงและคัดกรองความรู้ที่เกิดขึ้น ทำให้พระไพศาล วิสาโล ชนะการแข่งขันทางวิชาการในระดับเครือข่ายโรงเรียนคาทอลิก (ลิ) จนมีความมั่นใจว่าจะศึกษาต่อในสายวิศวกรรมศาสตร์

2) แต่ความคิดของพระไพศาล วิสาโล ได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อได้มีโอกาสอ่านงานของ ส. ศิวรักษ์ และสังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งเป็นหนังสือว่าด้วยการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและบ้านเมือง (สุ) ทำให้ท่านได้เปิดโลกทัศน์ใหม่เกี่ยวกับความเป็นไปในบ้านเมือง (จิ) จนทำให้เกิดคำถามเกี่ยวกับทิศทางในการดำเนินชีวิตอีกครั้งหนึ่ง (ปู) ผลทำให้พระไพศาล วิสาโล เบนเข็มทางการศึกษา มาสู่แวดวงสังคมและการเมือง มุ่งหน้าสู่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ลิ)

3) พระไพศาล วิสาโล ใช้เวลาไปกับการฟังปราศรัยทางการเมือง การทำกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือสังคม การศึกษาประวัติศาสตร์ และทำงานด้านอหิงสา (สุ) ความสนใจในเรื่องของการเมืองการปกครองจึงทวีขึ้น (จิ) พระไพศาล วิสาโล เริ่มตั้งคำถามถึงความถูกต้องในการทำงานของชนชั้นปกครอง (ปู) ก่อนจะนำไปสู่เหตุการณ์การประท้วงแบบอหิงสาโดยการอดอาหาร (ลิ) การถูกจับขัง และเหตุการณ์การสังหารหมู่ นักศึกษาเมื่อ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

4) ประสบการณ์ความรุนแรงที่ได้รับ ทำให้พระไพศาล วิสาโล ออกมาทำงานรณรงค์ทางการเมืองอย่างเต็มตัว โดยแสวงหาความรู้ทางรัฐศาสตร์จากแหล่งความรู้ต่างๆ มากยิ่งขึ้น (สุ) ทั้งนี้เพราะท่านต้องการหาวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการต่อสู้ทางการเมือง (ปู) และไม่ปรารถนาให้มีการจับอาวุธและความรุนแรงเกิดขึ้นอีก (จิ) จนพบว่าวิธีการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธีแท้จริงแล้วเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพ ประกอบไปด้วยมิติทางรัฐศาสตร์และศาสนา จึงยึดเอาไว้เป็นหลักการสำคัญในการทำงานรณรงค์ ส่งผลมาสู่ประเด็นการสื่อสารศาสนาในเชิงสันติวิธีดังเช่น

ที่ทำอยู่อย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน (ลิ) สรุปได้ดังภาพที่ 4.1 อิทธิพลในการเลือกประเด็นการสื่อสารศาสนาตามแนวทาง “สุจิตฺตฺ”

ภาพที่ 4.1 อิทธิพลในการเลือกประเด็นการสื่อสารศาสนาตามแนวทาง “สุจิตฺตฺ”

กระบวนการแสวงหาความรู้ของพระไพศาล วิสาโล มีความสำคัญและเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับประเด็นการสื่อสารศาสนาทั้ง 4 มิติ อาทิ ประเด็นการสื่อสารศาสนาเชิงสันติวิธี ดังตัวอย่างในภาพที่ 4.1 ซึ่งจะค่อยๆ พัฒนาและเกิดขึ้นอย่างเป็นลำดับขั้น ตามแต่องค์ความรู้ที่พระไพศาล วิสาโล ได้ทยอยสะสม ร่วมกับประสบการณ์ในแต่ละช่วงวัย ตั้งแต่เหตุการณ์ในวัยเด็ก วัยทำงาน การตัดสินใจบวชเป็นพระ เรื่อยมาจนถึงประสบการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

ทั้งนี้ ประเด็นการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ทั้ง 4 มิติดังกล่าว สามารถจำแนกให้เด่นชัดออกเป็นเรื่องของ “นวัตกรรมสื่อ” และ “นวัตกรรมสาร” จนเป็นรูปแบบการสื่อสารเฉพาะของท่าน ดังต่อไปนี้

4.1 “นวัตกรรมสื่อ” ของพระไพศาล วิสาโล

การเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการสื่อสารที่ประสบความสำเร็จ โดยพระไพศาล วิสาโล พิจารณาเลือกใช้สื่อที่แตกต่างหลากหลาย เริ่มตั้งแต่สื่อประเพณีของพระพุทธศาสนาอย่างการปฏิบัติพิธีสงฆ์ การปฏิบัติธรรม ฯลฯ การประยุกต์ใช้สื่อมวลชนซึ่งเป็นสื่อกระแสหลักในยุคปัจจุบัน ไปจนถึงสื่อใหม่ต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ กลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา และกลุ่มเป้าหมายที่เป็นองค์กร/หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชน (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) โดยงานวิจัยนี้ได้วิเคราะห์และแบ่งประเภทสื่อออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ “สื่อดั้งเดิม” และ “สื่อสมัยใหม่” (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) ดังต่อไปนี้

4.1.1 สื่อดั้งเดิม: สื่อพิธีกรรม

พระไพศาล วิสาโล ใช้กิจกรรม “ธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว” เป็นกิจกรรมหลักนับแต่ปี พ.ศ. 2543 และจัดต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ที่อำเภอแก่งศรีภูมิ จังหวัดชัยภูมิ (ศูนย์ประสานงานโครงการธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว, 2557) มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เนื่องจากท่านพบปัญหาการบุกรุกทำลายป่าของเหล่านายทุนเพื่อทำเกษตรกรรม การเผาป่าเพื่อเก็บของป่าและล่าสัตว์ ร่วมกับปัญหาน้ำเน่าเสีย ซึ่งพระไพศาล วิสาโล ต้องการแสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์และการปฏิบัติธรรมไม่จำเป็นต้องแยกออกจากกัน

กิจกรรม ธรรมยาตราลำปะทาว ใช้การเดินทางจากป่าภูหลงไปยังเมืองชัยภูมิ กินระยะเวลาประมาณ 7-8 วัน และใช้เวลาในแต่ละวันในการพบปะผู้คนตลอดเส้นทางเพื่อฟังธรรม สวดมนต์ ทำบุญตักบาตร และเพื่อแจ้งข่าวสารเรื่องการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ กลายเป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งการเจริญสติตามแนวทางการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยพระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึงนัยสำคัญของการเดินทางไว้ว่า เป็นการแสดงออกว่าผู้เดินพร้อมที่จะลำบากเพื่อปกป้องธรรมชาติ การสื่อสารเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยใช้วิธีการยากลำบาก จะทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญประเด็นที่กล่าวได้ดีกว่าการสื่อสารทั่วไป (ศูนย์ประสานงาน

โครงการธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว, 2557) และยังคงกล่าวถึง เหตุและความสำคัญของกิจกรรมไว้ในหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” ตอนหนึ่งว่า

เนื่องจากหลวงพ่อดำเขียนท่านได้เคยไปร่วมกิจกรรมเดินธรรมยาตรารอบทะเลสาบสงขลา และเห็นว่าเป็นหนทางที่ดี ที่จะสร้างความตื่นตัวให้กับชาวบ้านในเรื่องสิ่งแวดล้อม อันส่งผลมาถึงแหล่งน้ำสำคัญที่คนเกือบทั้งจังหวัดต้องพึ่งพา ในอีกทางหนึ่งการเดินทางเป็นการเจริญสติ บอกรู้การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เป็นการฝึกปฏิบัติธรรมไปพร้อมกับสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 89)

ทั้งนี้ “สื่อพิธีกรรม” นับเป็นสื่อสำคัญและสื่อดั้งเดิมของศาสนาต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2554) ในฐานะ “ศาสนพิธี” แต่พระไพศาล วิสาโล ได้พัฒนากิจกรรมจากพิธีกรรมดั้งเดิม คือ การเจริญสติ และการจาริกแสวงบุญ (ศูนย์ประสานงานโครงการธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว, 2557) โดยประยุกต์เข้ากับกรณีศึกษา (ของ จ.สงขลา) ที่ประสบความสำเร็จ ผ่านการเพิ่มเนื้อหาและกิจกรรมเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้าไปในสื่อพิธีกรรม ทำให้เนื้อหาของพิธีกรรมที่เดิมเป็นเพียงการสร้างศรัทธาและการสั่งสอนธรรมทางพระพุทธศาสนา ให้กลายเป็นเรื่องของกรอนุรักษ์ลุ่มน้ำลำปะทาวด้วย ผลลัพธ์ของกิจกรรมธรรมยาตราตลอดช่วงระยะเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมา ประสบความสำเร็จและเกิดเป็นกลุ่มคนอนุรักษ์ต้นน้ำกลุ่มใหม่หลายกลุ่ม (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคน ธรรม และธรรมชาติ

4.1.2 สื่อสมัยใหม่

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และการสื่อสารศาสนาในช่วง พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา ทำให้เห็นว่า พระไพศาล วิสาโล ถือเป็นหนึ่งในพระนักสื่อสารศาสนายุคใหม่จำนวนเพียงไม่กี่รูป ที่หันมาใช้สื่อสมัยใหม่ในการสื่อสารไปยังพุทธศาสนิกชน ทำให้การสื่อสารศาสนามีรูปแบบ วิธีการและความหลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนี้

4.1.2.1 สื่อโทรทัศน์

การใช้สื่อโทรทัศน์ของพระไพศาล วิสาโล มาจากโอกาสที่ท่านได้รับเลือกจากสื่อโทรทัศน์แขนงต่างๆ ให้เป็นตัวแทนของบุคลากรในสายศาสนา ในการแสดงความคิดเห็น ทศนคติ คำแนะนำ และวิธีการในการแก้ไขปัญหาสังคมในกรณีต่างๆ ซึ่งช่วยให้พระไพศาล วิสาโล

มีช่องทางในการสื่อสารศาสนาในวงกว้าง ครอบคลุมไปถึงกลุ่มเป้าหมายขนาดใหญ่ในประเทศไทย และต่างประเทศ โดยมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้ได้รับเลือก ดังนี้

1) ภูมิหลัง พระไพศาล วิสาโล มีภูมิหลังเป็นนักพัฒนาสังคม (โดยเฉพาะประเด็นศาสนาและการเมือง) และเป็นเอ็นจีโอ (NGO) รุ่นแรกๆ ในประเทศไทย และเมื่อย้อนไปในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ “ป่าแตกคืนเมือง” ซึ่งเป็นช่วงที่นักต่อสู้ทางการเมืองพรรคคอมมิวนิสต์ออกจากป่า ในราวปี พ.ศ. 2524-2525 เป็นช่วงที่สังคมไทยให้ความสนใจเรื่องศาสนา กับสังคมมาก (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) และเป็นช่วงที่พระไพศาล วิสาโล เข้าสู่วงการสาขาวัฒนธรรม พอดี ด้วยความที่ท่านเป็นเอ็นจีโอรุ่นแรกๆ เอ็นจีโอรุ่นหลังจึงให้ความสนใจในความรู้ ความสามารถ ทำให้พระไพศาล วิสาโล จำต้องรับช่วยงานด้านสังคมวัฒนธรรมต่อมาอีกดังเช่นที่เคยทำในสมัยชมราวาส เช่น รับนิมนต์บรรยายเรื่องการรณรงค์โดยสันติวิธี พุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม ฯลฯ ทำให้ท่านเป็นที่รู้จักของสื่อมวลชนในฐานะพระนักพัฒนานับตั้งแต่นั้น

2) การทำงานและผลงาน พระไพศาล วิสาโล ทำงานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศาสนาและสังคมมาโดยตลอด โดยเฉพาะในเรื่องการแก้ไขภาพลบต่อวงการพระพุทธศาสนาผ่านวิธีการต่างๆ และการรณรงค์แก้ไขปัญหาในสังคมโดยสันติวิธี ผลงานของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งทำร่วมกับสถาบัน องค์กร มูลนิธิ และเครือข่ายต่างๆ เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน ทำให้ท่านได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และได้รับรางวัลเชิดชูมากมาย เช่น รางวัลปรีดี พนมยงค์ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) รางวัลศรีบูรพา (กองทุนศรีบูรพา, 2557) ในฐานะนักคิดนักเขียนที่มีผลงานทรงคุณค่า รางวัลเกียรติยศ คนค้นคน อวอร์ด (ที่วีบูรพา, 2557) ฯลฯ ไปจนถึงปริญญาคุณวุฒิปริญญาตรีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ที่ล้วนแล้วแต่ได้รับการเผยแพร่ ทำให้พระไพศาล วิสาโล ได้รับการยอมรับ และเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในวงการสื่อมวลชน

3) วิธีการตอบคำถาม พระไพศาล วิสาโล มีวิธีการตอบคำถาม โดยใช้ทั้งสันติวิธี (องค์ความรู้ทางโลก) และพุทธสันติวิธีเป็นแนวทางสำคัญ (อรปรียา วสุมหันต์, 2553) การตอบคำถามที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยในสถาบันศาสนา และสถาบันทางสังคมอื่นๆ จะเสนอแนะวิธีการแก้ไขปัญหามาแบบนุ่มนวล และใช้วิธีการทางสันติวิธีต่างๆ เข้าร่วม เช่น กรณีแม่ชีทศพร กรณีพระยันตระ หรือกรณีการชุมนุมประท้วงของมวมลมหาประชาชน ฯลฯ (ศึกษาเพิ่มเติมในส่วนของนวัตกรรมสาร) ซึ่งวิธีการหลีกเลี่ยงความรุนแรงต่างๆ เหล่านี้ ทำให้สื่อมวลชนมักจะเลือกท่านให้เป็นตัวแทนในการตอบคำถามหรือเสนอแนะแนวทางแก่ประชาชน

การใช้ “สื่อโทรทัศน์” เป็นช่องทางในการสื่อสารศาสนา นับเป็นนวัตกรรม การสื่อสารศาสนาโดยตรง เพราะการสื่อสารศาสนาโดยพื้นฐานเน้นไปที่การสื่อสารแบบต่อหน้า หรือ Face to Face Communication โดยพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการสื่อสารกับพุทธศาสนิกชน ทั้งพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนต้องอยู่ในสถานที่เดียวกัน เวลาเดียวกัน เช่น การเทศน์ในวันธรรม สวณะ การนำพุทธศาสนิกชนปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ฯลฯ และจากการวิจัยพบว่า ประเด็นที่ พระไพศาล วิสาโล สื่อสารผ่านสื่อโทรทัศน์ จะไม่กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตรงๆ แต่ จะสื่อสารเกี่ยวข้อไปถึงประเด็นใหญ่ๆ 2 ประเด็น คือ ความต่างพร้อมในวงการศึกษา และการ แก้ไขปัญหาความรุนแรงโดยสันติวิธี นับเป็นนวัตกรรมการใช้สื่ออีกรูปแบบหนึ่ง ที่มุ่งส่งเสริมจะไป ยังกลุ่มเป้าหมายโดยแทรกไปกับเหตุการณ์สำคัญในขณะนั้นๆ แทน

4.1.2.2 สื่อสิ่งพิมพ์: หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร/วารสาร

1) หนังสือ พระไพศาล วิสาโล ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ในฐานะพระนักเขียนที่มีความสามารถ (พระไพศาล วิสาโล, 2557) ผ่านรางวัลนักเขียนจากหลาย สถาบัน มีผลงานจากงานเขียน งานเขียนร่วม งานแปล และงานแปลร่วม จนถึงปี พ.ศ. 2555 รวม 183 เล่ม โดยสามารถแบ่งงานเขียนของท่านออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคเริ่มบวชใหม่สิบปีแรก (ประมาณ ปี พ.ศ. 2526 - พ.ศ. 2536) เป็นงานเขียนเพื่อกลุ่มพัฒนาเอกชน (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เน้น ประเด็นเชิงสังคม เช่น เรื่องสันติวิธี/สันติภาพ สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน ฯลฯ และยุคหลัง (ประมาณ พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา) มุ่งงานเขียนเพื่อพระพุทธศาสนา เน้นเรื่องธรรมะใน ชีวิตประจำวันเป็นหลัก

การใช้ “หนังสือ” เป็นสื่อในการสื่อสารศาสนา เป็นนวัตกรรมสื่อ ที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคที่สื่อสารมวลชนกลายเป็นสื่อกระแสหลัก เห็นได้จากงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา (พราหมณ์ ฝี) จำนวนมาก ของพระสงฆ์และฆราวาสในร้านขายหนังสือต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2556) แต่งานเขียนของพระไพศาล วิสาโล มีความโดดเด่นตรงที่ ไม่ได้มุ่งเน้น การบรรยายเรื่องหลักธรรมหรือกฎแห่งกรรมโดยตรง เช่นที่ปรากฏในงานเขียนทั้ง 2 ยุค โดยงาน เขียนยุคแรก เน้นไปที่องค์ความรู้ทางโลก ซึ่งเป็นความตั้งใจของท่านเองที่จะไม่เขียนเรื่องธรรมะ โดยตรง เพียงแต่สอดแทรกไว้ในเนื้อหา (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เช่น แสวงหารากฐานของชีวิต ในโลกแห่งกิจกรรม อยากให้โลกนี้มีสันติ ศัสตราของผู้ไร้อาวุธ ฯลฯ จนถึงงานเขียนในยุคหลังที่แม้ จะมุ่งเน้นในเรื่องของพระพุทธศาสนา แต่ก็ยังเลี่ยงการเขียนเรื่องธรรมะล้วนๆ แต่นำเอาธรรมะมา ผูกกับเรื่องราว/เหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คน เช่น เข้าถึงธรรมด้วยการบริโภค

สอนลูกทำบุญ สุขกับชีวิตเป็นมิตรกับความตาย ฯลฯ (พระไพศาล วิสาโล, 2557) ทำให้อ่านง่าย และน่าสนใจมากขึ้น

นอกจาก หนังสือ ที่เกิดขึ้นโดยตัวท่านเองแล้ว ยังมีงานเขียนที่เกิดขึ้นจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน โดยการรวบรวมคำบรรยายธรรมของท่านในกิจกรรมต่างๆ ออกมาเป็นหนังสือเล่ม เช่น หนังสือชุดธรรมบรรยาย ของสำนักพิมพ์สวนเงินมีมา (2557) ฯลฯ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยในการเผยแพร่ผลงานของพระไพศาล วิสาโล

2) หนังสือพิมพ์ พระไพศาล วิสาโล เขียนคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ฉบับต่างๆ หลายฉบับ จากการวิเคราะห์พบว่ามีการสื่อสารออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1: การเขียนคอลัมน์ด้วยตัวท่านเอง มีวิธีการเขียนแบ่งตามลักษณะกลุ่มเป้าหมายของหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นๆ แสดงถึงความสามารถของพระไพศาล วิสาโล ในการวิเคราะห์และพิจารณาสารตามกลุ่มเป้าหมาย ดังตารางที่ 4.1 รูปแบบการใช้สื่อหนังสือพิมพ์ของพระไพศาล วิสาโล

ตารางที่ 4.1 รูปแบบการใช้สื่อหนังสือพิมพ์ของพระไพศาล วิสาโล

หนังสือพิมพ์	กลุ่มเป้าหมาย	ประเด็นที่เขียน
1. กรุงเทพธุรกิจ	ผู้ที่สนใจทำงาน ในแวดวงธุรกิจ และการเงิน	การเมือง การอนุรักษ์ ความอยากมีอยากเป็น ความ ล้มเหลว เช่น มีและเป็นอย่างไรถึงจะไม่ทุกข์ (กรุงเทพ ธุรกิจ, 2557) ตรงกับกลุ่มเป้าหมายที่ชีวิตอยู่กับการ ลงทุน การได้และเสียผลประโยชน์
2. คมชัดลึก	คนทั่วไปที่ สนใจข่าวสาร	เป็นคอลัมน์ปัญหา-วิสัยทัศน์ เน้นคำถามที่ตรงกับความ สนใจของประชาชนทั่วไป เช่น พระกต LIKE รูปผู้หญิง อาบัติใหม่ (คมชัดลึก, 2557)
3. มติชนรายวัน	คนทั่วไปที่ สนใจข่าวสาร โดยเฉพาะ การเมือง	แบ่งเป็น 1) จิตวิวัฒน์ เน้นเรื่องความเป็นไปในสังคม สันติภาพ การพัฒนาความคิด เช่น ธรรมะจากอุทกภัย และ 2) มองอย่างพุทธ เน้นเรื่องธรรมะกับชีวิตประจำวัน เช่น เปลี่ยนศัตรูเป็นอาจารย์ (มติชน, 2557)
4. Bangkok Post	กลุ่มผู้ใช้ภาษาอังกฤษ	เน้นเรื่องสันติภาพ สิ่งแวดล้อม และธรรมะใน ชีวิตประจำวัน (Bangkok Post Lifestyle, 2557)

ลักษณะที่ 2: การเขียนคอลัมน์ผ่านเครือข่ายพุทธต่างๆ ที่ท่านร่วมขับเคลื่อน โดยมีทั้งบทความที่เขียนด้วยตัวท่านเอง แต่เขียนในนามเครือข่ายต่างๆ เช่น เครือข่ายพุทธิกา ฯลฯ และบทความที่เรียงร้อยมาจากการตอบคำถามหรือบทสัมภาษณ์ของพระไพศาล วิสาโล มีเนื้อหาชัดเจนในเรื่องของ “การสื่อสารเชิงสันติวิธี” โดยพบในหนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ เช่น พลังแห่งการแข็งขันอย่างอารยะ เห็นอกเห็นใจ ข้อสงสัย 4 ประการเกี่ยวกับการเจรจา ฯลฯ (โพสต์ทูเดย์, 2557) และหนังสือพิมพ์ The Nation ซึ่งเป็นบทสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง (Sapsomboon & Raksaseri, 2557; The Nation, 2557)

การใช้ “สื่อหนังสือพิมพ์” ในการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ถือเป็นนวัตกรรมสื่ออีกประการหนึ่งด้วยเหตุที่ว่า เป็นการประยุกต์รูปแบบการเขียนเรื่องธรรมะของพระสงฆ์ โดยแทรกไว้ในบทความที่กล่าวถึงเรื่องราวในชีวิตประจำวัน และเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศเป็นหลัก ทำให้บทความทางศาสนามีความกลมกลืนคล้ายคลึงกับข่าวอื่นๆ ในหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ คือ “เน้นความเป็นโลกียวิสัย” กลุ่มผู้รับสารที่ไม่นิยมเสพธรรมะตรงๆ จึงสามารถอ่านและเข้าถึงธรรมทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบที่ย่อยง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ วิธีการเขียนของพระไพศาล วิสาโล โดยใช้นามของเครือข่ายพุทธต่างๆ ยังเป็นการประชาสัมพันธ์ตัวมูลนิธิ/เครือข่ายเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี ถือเป็นนวัตกรรมการสื่อสารที่โยงเรื่องของศาสนาเข้ากับองค์ความรู้ในทางนิเทศศาสตร์ คือ กลยุทธ์การสื่อสาร การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย และการประชาสัมพันธ์

3) นิตยสาร ในส่วนของนิตยสาร วิเคราะห์โดยแบ่งเป็น นิตยสารธุรกิจ และ นิตยสารเพื่อสังคม ดังตารางที่ 4.2

นอกจากนี้ พระไพศาล วิสาโล ยังเขียนบทความลงในจดหมายข่าว และวารสารของหน่วยงาน/เครือข่ายต่างๆ อาทิ จดหมายข่าวพุทธิกา วารสารธรรม(ะ)ชาติ บำบัด ว่าด้วยเรื่องความตายอย่างสงบ วารสารธรรมมาตา (วิสาโล, 2556) และสารโกมล (มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2557) เป็นต้น

เช่นเดียวกับสื่อสมัยใหม่อื่นๆ พระไพศาล วิสาโล สื่อสารศาสนาผ่าน “สื่อนิตยสาร” โดยใช้นวัตกรรมการสื่อสารที่แยบยล กล่าวคือ 1) เขียนหรือยกเรื่องราวที่ทันสมัย และใช้ภาษาที่มีสีสันเข้ากับนิตยสารแต่ละฉบับ เช่น เน้นกรณีศึกษาในต่างประเทศในนิตยสารอิมเมจ และ 2) การใช้นามปากกา ทั้งนี้เพราะนิตยสารแต่ละฉบับมีกรอบเรื่องบริบทของเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจจะขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของศาสนา คือ วัฒนธรรมธรรมโม การใช้นาม พระไพศาล วิสาโล ตรงๆ อาจจะส่งผลกระทบต่อกรเปิดรับเนื้อหา ตลอดจนวิธีการเล่า

ตารางที่ 4.2 รูปแบบการใช้สื่อนิตยสารของพระไพศาล วิสาโล

นิตยสาร	ประเภท	ประเด็นที่เขียน	นามปากกา
1. นิตยสารเครือรักลูก	ธุรกิจ	ความรักในครอบครัว การให้อภัย วิธีการใช้ชีวิต (เครือรักลูก, 2557)	รินใจ
2. นิตยสารฉลาดซื้อ	เพื่อสังคม	คอลัมน์อยู่อย่างถูกต้อง และหนังสือรวม บทความในคอลัมน์ เน้นเรื่องการอุปโภค บริโภคในมุมมองพุทธศาสนาและวัตถุ นิยม (วิสาโล, 2556; ศูนย์ข้อมูลฉลาด ซื้อ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, 2557)	-
3. นิตยสารชีเคริต	ธุรกิจ	คอลัมน์ Joyful Life & Peaceful Death เน้นเรื่องการตายอย่างสงบ และคอลัมน์ Secret of Life ในลักษณะบทสัมภาษณ์ (อัมรินทร์พรินดี้งแอนด์พัลลิตซิ่ง, 2557)	-
4. นิตยสารสารคดี	ธุรกิจ	คอลัมน์รับอรุณ และคอลัมน์นิรมิต มี เนื้อหาคล้ายคลึงกัน คือธรรมะใน ชีวิตประจำวันผ่านกรณีศึกษาที่น่าสนใจ (สารคดี, 2557)	-
5. นิตยสารสาวิกา	เพื่อสังคม	คอลัมน์สาระชั้น เขียนในลักษณะเรื่อง เล่า/นิทาน ว่าด้วยเรื่องของธรรมะใน ชีวิตประจำวัน (เสถียรธรรมสถาน, 2557)	สามสิ่ง
6. นิตยสารสุขศาลา	เพื่อสังคม	เน้นเรื่องธรรมะในชีวิตประจำวัน (สุขศาลา, 2557)	-
7. นิตยสารอิมเมจ	ธุรกิจ	เน้นเรื่องธรรมะในชีวิตประจำวัน (วิสาโล, 2556)	ภาวัน

เรื่องที่ไม่สามารถใส่สีสัน หรือกล่าวถึงเรื่องทางโลกบางเรื่องอย่างโจ่งแจ้งได้ การใช้นามปากกาจึงเป็นนวัตกรรมการสื่อสารของพระสงฆ์อีกวิธีหนึ่งที่มีประสิทธิภาพมาก ดังทัศนะของท่าน ที่ว่า

ที่เขียนให้บางฉบับนั้นก็ใช้นามปากกาด้วย อาตมามีนามปากกาเยอะนะ อย่างเขียนให้นิตยสารอิมเมจ จะเอาพระไปเขียนคงไม่น่าอ่าน พอใช้นามปากกาก็จะรู้สึกว่าเป็นอิสระหน่อยที่จะเขียน เรื่องสนุกสนานก็เขียนได้ บางครั้งคนอ่านยังคิดว่าคนเขียนเป็นผู้หญิงก็มี (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 107)

4.1.2.3 สื่อกิจกรรม: อบรม ธรรมบรรยาย เสวนาและตอบปัญหาธรรม

ภาระงานที่พระไพศาล วิสาโล ทำต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยเริ่มเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์ คือ งานอบรม ธรรมบรรยาย เสวนา/ตอบปัญหาธรรม เช่น งานอบรมการเสริมสร้างทักษะแก่ผู้ปฏิบัติต่อผู้ชุมนุมด้วยสันติวิธี การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในระบบการแพทย์และสาธารณสุข (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) โดยมีงานอบรมที่ทำเป็นประจำทุกเดือนร่วมกับเครือข่ายพุทธิกา คือ โครงการเผชิญความตายอย่างสงบ (เครือข่ายพุทธิกา, 2557) งานธรรมบรรยาย โดยรับนิมนต์จากหน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ในการให้ความรู้เรื่องศาสนากับสังคมในประเด็นเฉพาะ ซึ่งโดยใหญ่พระไพศาล วิสาโล จะพิจารณาเลือกประเด็นด้วยตนเอง โดยดูจากผู้รับสารในองค์กรนั้นๆ (พระไพศาล วิสาโล, 2557) เช่น การเลี้ยงบุตร-ธิดาวิถีพุทธ บรรยายที่โรงเรียนทอสี (โรงเรียนพุทธปัญญา) กรุงเทพฯ (ทอสีวิดีโอ, 2555) หรือ เป็นสุขทุกขณะจิต ชีวิตไม่ติดลบ (ธรรมะในชีวิตประจำวัน) บรรยายที่คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (สถานีวิทย์ ม.อ. หาดใหญ่, 2556) ฯลฯ ไปจนถึงเข้าร่วมงานเสวนาและตอบปัญหาธรรม ซึ่งหน่วยงาน/องค์กรต่างๆ จัดขึ้นเพื่อฟังทัศนะจากผู้ที่มีความสามารถจากทั้งฝั่งทางโลกและทางธรรม เช่น ความหมายพระพุทธศาสนา คุณค่าทางวิทยาศาสตร์ กิจกรรมปลุณา-วิสันาธรรม ที่คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (jessadad, 2556)

การใช้ “สื่อกิจกรรม” ในการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล นับเป็นนวัตกรรมสื่ออีกรูปแบบหนึ่ง ในฐานะที่พระไพศาล วิสาโล ประยุกต์กิจกรรมต่างๆ มาจากกิจกรรมดั้งเดิมของพระพุทธศาสนาอย่าง การเทศน์ ซึ่งเป็นการสื่อสารศาสนาที่จำกัดอยู่เฉพาะเรื่องของหลักธรรม มาเป็นกิจกรรมทางศาสนาสมัยใหม่ ที่ประยุกต์องค์ความรู้ทางโลกเข้ากับ การปฏิบัติ/ศึกษาพระธรรม การอบรมที่มีทั้งภาคบรรยายและภาคปฏิบัติ ช่วยก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ดีว่าการฟังเพียงอย่างเดียว ธรรมบรรยายและการตอบปัญหาธรรมที่ใช้ประเด็นทางโลกเป็นหลัก

ในการอภิปราย จะช่วยให้ผู้ฟังได้ชุกคิดและโยงประเด็นต่างๆ เข้าหาตนเองได้ง่าย นับเป็นนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่เหมาะสมกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา (กลุ่มเป้าหมาย) ที่พิจารณาความน่าเชื่อถือของสารต่างๆ ผ่านประสบการณ์และข้อมูลหลักฐานที่มีน้ำหนักและชัดเจน (อรรพรรณ ปิณฑิโรวาท, 2552ก)

4.1.2.4 สื่อใหม่

พระไพศาล วิสาโล เลือกใช้เว็บไซต์ คือ เว็บไซต์วิสาโล (visalo.org) เว็บไซต์ของเครือข่ายพุทธศาสนาต่างๆ และสื่อสังคมออนไลน์อีก 2 แห่ง ได้แก่ Facebook และ Twitter เป็นช่องทางหลักในการสื่อสารศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

แหล่งที่ 1: เว็บไซต์วิสาโล (วิสาโล, 2556) เป็นเว็บไซต์หลักในการรวบรวมผลงานของพระไพศาล วิสาโล จากสื่อชนิดต่างๆ อาทิ ประวัติ หนังสือ บทความในหนังสือพิมพ์และนิตยสาร เอกสารการบรรยายธรรม วิดีโอธรรมบรรยาย ฯลฯ เป็นสื่อกลางขนาดใหญ่ระหว่างพระไพศาล วิสาโล และผู้ที่สนใจศึกษาค้นคว้าของท่าน

แหล่งที่ 2: Facebook “พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo” (พระไพศาล วิสาโล, 2557) เป็นสื่อใหม่ขึ้นสำคัญ ที่พระไพศาล วิสาโล ใช้สื่อสารศาสนากับกลุ่มเป้าหมายด้วยการสื่อสารแบบ 2 ทาง หรือ Two-way Communication โดยนำเสนอผ่านรูปภาพที่มีคำบรรยายได้ภาพใน 3 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1: นำเสนอเรื่องราว/เหตุการณ์แปลกใหม่ในสังคมปัจจุบันทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ซึ่งคัดเลือกมาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะประสบการณ์ตรงจากการทำงาน หนังสือเล่มและนิตยสารต่างประเทศ เช่น นิตยสาร The Economist (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สดใหม่ และไม่ซ้ำกับผู้อื่น

ลักษณะที่ 2: นำเสนอธรรมะสั้นๆ ในชีวิตประจำวัน ที่พระไพศาล วิสาโล เคยเขียนหรือบรรยายไว้ในสื่อและกิจกรรมต่างๆ โดยเลือกมาจากฐานข้อมูลที่ท่านพิมพ์สะสมไว้เมื่อมีเวลาว่างจากภารกิจหลักด้านอื่นๆ

ลักษณะที่ 3: ตอบปัญหาธรรม ซึ่งเป็นปัญหา/ข้อข้องใจต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและสังคม ซึ่งกลุ่มเป้าหมายสื่อสารกับพระไพศาล วิสาโล โดยตรงผ่านทางอีเมล เว็บไซต์วิสาโล และการส่งข้อความใน Facebook (Facebook Message) จากการวิจัยพบว่าการตอบปัญหาธรรมของท่านมี 2 กระบวนการ คือ การตอบกลับไปยังผู้สอบถามทุกคนโดยตรง และเลือกเอาปัญหาธรรมที่โดดเด่นหรือพิจารณาว่ามีประโยชน์ต่อ

กลุ่มเป้าหมายในวงกว้าง (คำถามที่น่าจะเป็นที่สงสัยโดยคนส่วนใหญ่) มาโพสต์เผยแพร่ลงใน Facebook อีกทอดหนึ่ง

วิธีการใช้ Facebook ของพระไพศาล วิสาโล ที่น่าสนใจประการหนึ่งก็คือ การอัปโหลดรูปภาพต่างๆ ที่ต้องการใช้ลงใน Facebook ไว้ล่วงหน้าเป็นปีๆ โดยใช้การตั้งค่าความเป็นส่วนตัวที่ยังไม่อนุญาตให้สมาชิกอื่นมองเห็น (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ภายหลังจากเลือกภาพและพิมพ์เรื่องที่ต้องการเผยแพร่เข้าไป โดยตัดสินใจอิงกับเหตุการณ์เด่นๆ ในขณะที่ทำกรสื่อสาร เช่น วันเข้าพรรษา ไปจนถึงเหตุการณ์ฟุตบอลโลก ฯลฯ

แหล่งที่ 3: Twitter “พระไพศาล วิสาโล (@PVisalo)” (พระไพศาล วิสาโล, 2557) เป็นสังคมออนไลน์ที่เชื่อมต่อกับข้อความจาก Facebook “พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo” โดยอัตโนมัติ ตรงตามวิธีการใช้งานของ Twitter ที่เน้นการอธิบายเรื่องราวด้วยข้อความสั้นๆ ไม่เกิน 140 ตัวอักษร เพื่อดึงดูดผู้ติดตาม (Follower) ให้สนใจและกดเชื่อมต่อไปยังสังคมออนไลน์อื่นๆ ต่อไป

เมื่อพิจารณางานวิจัยพระสงฆ์กับการสื่อสารศาสนา จะพบว่าการสื่อสารศาสนาโดยใช้ “สื่อใหม่” ยังไม่เป็นที่แพร่หลายในหมู่พระสงฆ์ไทย เนื่องจากเป็นเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีข้อจำกัด เช่น ความแปลกใหม่ของสื่อ การใช้ภาษาอังกฤษในการเข้าถึง ฯลฯ ซึ่งต้องใช้เวลาเรียนรู้เพิ่มเติมมาก พระสงฆ์ที่ใช้สื่อใหม่ในปัจจุบันจึงมีเพียงไม่กี่รูป เช่น ท่าน ว. วัชรเมธี โดยสื่อสารผ่านทีมงานที่ดูแลสื่อใหม่โดยเฉพาะ (ฉวีมณฑล สุขไพบูลย์, 2553; เจ้าหน้าที่สถาบันวิมุตตยาลัย, 2557) ท่านพุทธทาส ผ่านทีมงานหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ (หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2557) ฯลฯ พระไพศาล วิสาโล ถือเป็นหนึ่งในพระสงฆ์กลุ่มดังกล่าว แต่จะมีความโดดเด่นแตกต่างจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ ตรงที่ท่านเป็นผู้ดูแล Facebook “พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo” ตลอดกระบวนการด้วยตัวท่านเอง

4.1.3 สื่ออื่นๆ

นอกจากสื่อสมัยใหม่ต่างๆ ที่ได้วิเคราะห์รวบรวมไว้ข้างต้น พระไพศาล วิสาโล ยังใช้สื่อประเภทอื่นๆ อีกหลายประเภทในการสร้างนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา โดยวิเคราะห์รวบรวมจากข้อมูลประเภทต่างๆ ดังนี้

1) เครือข่ายการสื่อสาร พระไพศาล วิสาโล มีประวัติการทำงานแบบเครือข่ายตั้งแต่สมัยยังเป็นนักศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยจัดตั้ง “กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม” และทำงานในระบบเครือข่ายเพื่อรณรงค์และช่วยเหลือนักต่อสู้ทางการเมืองในยุค 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เรื่อยมาจนกระทั่งตัดสินใจเข้าสู่เพศ

บรรพชิต ประสบการณ์การทำงาน และการศึกษาองค์ความรู้ว่าด้วยการแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี ทำให้พระไพศาล วิสาโล เห็นถึงประโยชน์จากทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย และได้นำมาประยุกต์ใช้ในการสื่อสารศาสนา โดยมีส่วนในการจัดตั้ง/พัฒนา สถาบัน องค์กร มูลนิธิ และเครือข่ายพุทธหลายแห่ง อาทิ ที่ปรึกษาชมรมเด็กรักกันรักษ์ธรรมชาติ (ศูนย์ประสานงานโครงการธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว, 2557) อันเป็นอีกหนึ่งกลุ่มสำคัญในการทำกิจกรรมธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว กลุ่มเสขิยธรรม (เสขิยธรรม, 2556) กลุ่มพุทธบริษัทที่ร่วมกันรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูชนบท ฟื้นฟูศาสนา บทบาทการเป็นนักสื่อสารศาสนา ไปจนถึงการรณรงค์เรื่องสันติภาพ ฯลฯ เป็นกรรมการมูลนิธิโกลด์คิมทอง มูลนิธิสุขภาพไทย มูลนิธิส่งเสริมสันติวิธี ประธานเครือข่ายพุทธิกา ฯลฯ ไปจนถึงเครือข่ายระดับนานาชาติอย่าง International Network of Engaged Buddhist, Buddhist Peace Fellowship (USA) เป็นต้น (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556)

ในการสื่อสารศาสนา หรือทำกิจกรรมในด้านศาสนากับสังคมแต่ละครั้ง พระไพศาล วิสาโล จะใช้ความร่วมมือของเครือข่ายการสื่อสารต่างๆ เพื่อให้ได้ผลงานที่ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ เช่น การจัดกิจกรรมธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว ต้องประสานความร่วมมือจากบ้านวิถีไท ชมรมเด็กรักกันฯ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จ.ชัยภูมิ ศูนย์บ้านดินไทย กลุ่มเยาวชนต้นหญ้า มูลนิธิกระจกเงา มูลนิธิโลกสีเขียว เสริมสิขาลัย เครือข่ายพุทธิกา (เสขิยธรรม, 2557) และเครือข่ายอื่นๆ อีกหลายเครือข่าย เพื่อให้กิจกรรมแต่ละครั้งดำเนินไปอย่างราบรื่นและประสบความสำเร็จ เป็นต้น

2) ผลงานวิชาการและงานวิจัย จากการวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และการสื่อสารศาสนามวม 7 ชิ้น (รายละเอียดในบทที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง) ทำให้เห็นการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ประการหนึ่งที่โดดเด่นแตกต่างจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ อย่างมาก ได้แก่ การใช้ “งานวิจัย” เป็นนวัตกรรมสื่ออีกชิ้นหนึ่งในการสื่อสารศาสนาไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยนำมาใช้ในการสื่อสารใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

ลักษณะที่ 1: การยกตัวอย่างงานวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ ทั้งในระดับชาติและนานาชาติ มาเป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายหรือให้เหตุผลประกอบการสื่อสาร (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อ 4.2 นวัตกรรมสาร)

ลักษณะที่ 2: การลงมือทำวิจัยด้วยตัวท่านเอง (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) โดยทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสังคม หรือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสถาบันสังคมต่างๆ อาทิ ประวัติศาสตร์การบริโภคสุราในประเทศไทย สนับสนุนโดยมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ พ.ศ. 2537 พุทธศาสนาในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต พ.ศ. 2546 (วิสาโล, 2556) เป็นต้น

ส่งผลให้พระไพศาล วิสาโล ได้รับการยอมรับในวงการศึกษา สื่อมวลชน ตลอดจนการส่งเสริมภาพลักษณ์ในการสื่อสารศาสนาไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา

“งานวิจัย” มีความเป็นนวัตกรรมในการสื่อสารศาสนา เพราะว่า เป็นการเชื่อมโยงประเด็นทางศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องในมิติด้านจิตวิญญาณ ความเชื่อ/ความศรัทธา เข้ากับกระบวนการการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสนับสนุนให้ประเด็นทางศาสนากลายเป็นเรื่องที่ต้องได้มากขึ้นในด้านองค์ความรู้ทางโลก โดยเฉพาะการสร้างแรงบันดาลใจและความน่าเชื่อถือต่อกลุ่มเป้าหมาย (ที่มีการศึกษา) ให้สูงขึ้น ส่งผลดีต่อทั้งพระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาที่พิสูจน์ได้ด้วยหลักการวิทยาศาสตร์ และต่อตัวพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระนักวิชาการ และพระนักสื่อสารศาสนา ผู้นำจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา

นอกจากสื่อต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น พระไพศาล วิสาโล ยังมีสื่อที่ใช้ในการสื่อสารศาสนาประเภทอื่นๆ อีก เช่น ซีดีการบรรยายธรรม ที่พระไพศาล วิสาโล อัดให้กับมูลนิธิ/เครือข่ายต่างๆ หรือวิดีโอบันทึกการอบรม/บรรยายธรรมที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ YouTube และการแบ่งปันภาพธรรมะของพระไพศาล วิสาโล ในสังคมออนไลน์อย่าง Instagram ซึ่งเกิดขึ้นโดยกลุ่มพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสศรัทธาในตัวท่าน ฯลฯ ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ได้นำสื่อต่างๆ เหล่านี้ รวมเข้าไว้ในนวัตกรรมสื่อของพระไพศาล วิสาโล เนื่องจากพิจารณาเห็นว่า เป็นสื่อร่วมสมัยที่ใช้ในการเผยแพร่ธรรมะเป็นปกติอยู่แล้ว และรูปแบบการจัดทำก็มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบทั่วไป เช่น ซีดีธรรมบรรยาย เป็นรูปแบบการสื่อสารศาสนาผ่านคลิปเสียงที่พบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน มีทั้งเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับธรรมะ บทสวดมนต์ พุทธประวัติ หรือประวัติพระอริยสงฆ์รูปต่างๆ เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ **นวัตกรรมสื่อของพระไพศาล วิสาโล** พบประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการสื่อสารศาสนาดังต่อไปนี้

1) การใช้สื่อของพระไพศาล วิสาโล มีการผูกประเด็นที่ต้องการสื่อสารให้เกิด **การเชื่อมโยงระหว่างสื่อแต่ละประเภท** ทำให้เกิดการต่อยอดประเด็น ส่งผลดีต่อการสื่อสารเพื่อให้เกิดการรับรู้และเกิดการจดจำ ยกตัวอย่างเช่น ประเด็นการสื่อสารข้อที่ 3 เพื่อพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี พบทั้งในสื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือเล่ม (เช่น ศัสตราของผู้ไร้อาวุธ) คอลัมน์จิตวิวัฒน์ ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน การอบรมเชิงสันติวิธี การสื่อสารใน Facebook การขับเคลื่อนของกลุ่มเสขิยธรรม มูลนิธิส่งเสริมสันติวิธี ฯลฯ แม้แต่กิจกรรม ธรรมยาตราลุ่มน้ำปะทาว หากพิจารณาในประเด็นความรุนแรง ก็ถือว่าเป็นกิจกรรมรณรงค์เชิงสันติวิธีเช่นเดียวกัน

2) การใช้สื่อของพระไพศาล วิสาโล มีการเลือกใช้สื่อต่างๆ เพื่อการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง เช่น สื่อกิจกรรมอย่างการอบรม เริ่มปฏิบัติมาตั้งแต่เมื่อบวชเป็นพระใหม่ๆ เพราะแรงกดดันจากกลุ่มเอ็นจีโอ (NGO) รุ่นใหม่ และยังคงพัฒนาวิธีการและจัดอบรมต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สื่อสิ่งพิมพ์อย่างหนังสือเล่ม ก็เป็นสื่อที่ใช้ตั้งแต่เริ่มบวชและยังคงใช้ต่อเนื่องเรื่อยมา ฯลฯ การสื่อสารที่มีความต่อเนื่องสม่ำเสมอ และมีความถี่ห่างที่เหมาะสม ตลอดระยะเวลา 30 พรรษา ช่วยให้ประเด็นที่พระไพศาล วิสาโล ต้องการสื่อสารยังคงปรากฏอยู่ในพื้นที่สื่อต่างๆ อันจะส่งผลต่อการรับรู้ที่สม่ำเสมอของผู้รับสารด้วย

3) พระไพศาล วิสาโล ไม่ได้ทิ้งสื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา อันได้แก่ ประเพณี พิธีกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนวัตรปฏิบัติในฐานะพระสงฆ์สายปฏิบัติโดยทั่วไป ดังที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอในประวัติตอนต่างๆ ในหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เพียงแต่ท่านได้พิจารณาเลือกใช้สื่อแต่ละประเภทตามลักษณะหรือจริตของกลุ่มผู้รับสาร อย่างการประยุกต์ใช้กิจกรรมธรรมยาตรา เพื่อให้มีกิจกรรมที่เข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชน เช่น ให้กลุ่มเด็กกรีนกซ เป็นเรียวแรงสำคัญในการจัดกิจกรรมและชักชวนผู้ใหญ่ ฯลฯ ไปจนถึงการใช้สื่อสมัยใหม่ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายรุ่นใหม่ๆ ที่มีความรู้ เช่น การเลือกนำเสนอข้อมูลที่เป็นปัจจุบันและเรื่องราวที่สั้นกระชับ เพื่อนำเสนอผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ ตามอัตลักษณ์ความทันเหตุการณ์ และมีความแปลกใหม่ของสื่อประเภทนี้ เป็นต้น

4) พระไพศาล วิสาโล ใช้สื่อต่างๆ ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลง/พัฒนาทั้งวัตถุ กระบวนการ และวิถีคิด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “นวัตกรรมทางการสื่อสาร” (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ข) โดยพบว่า

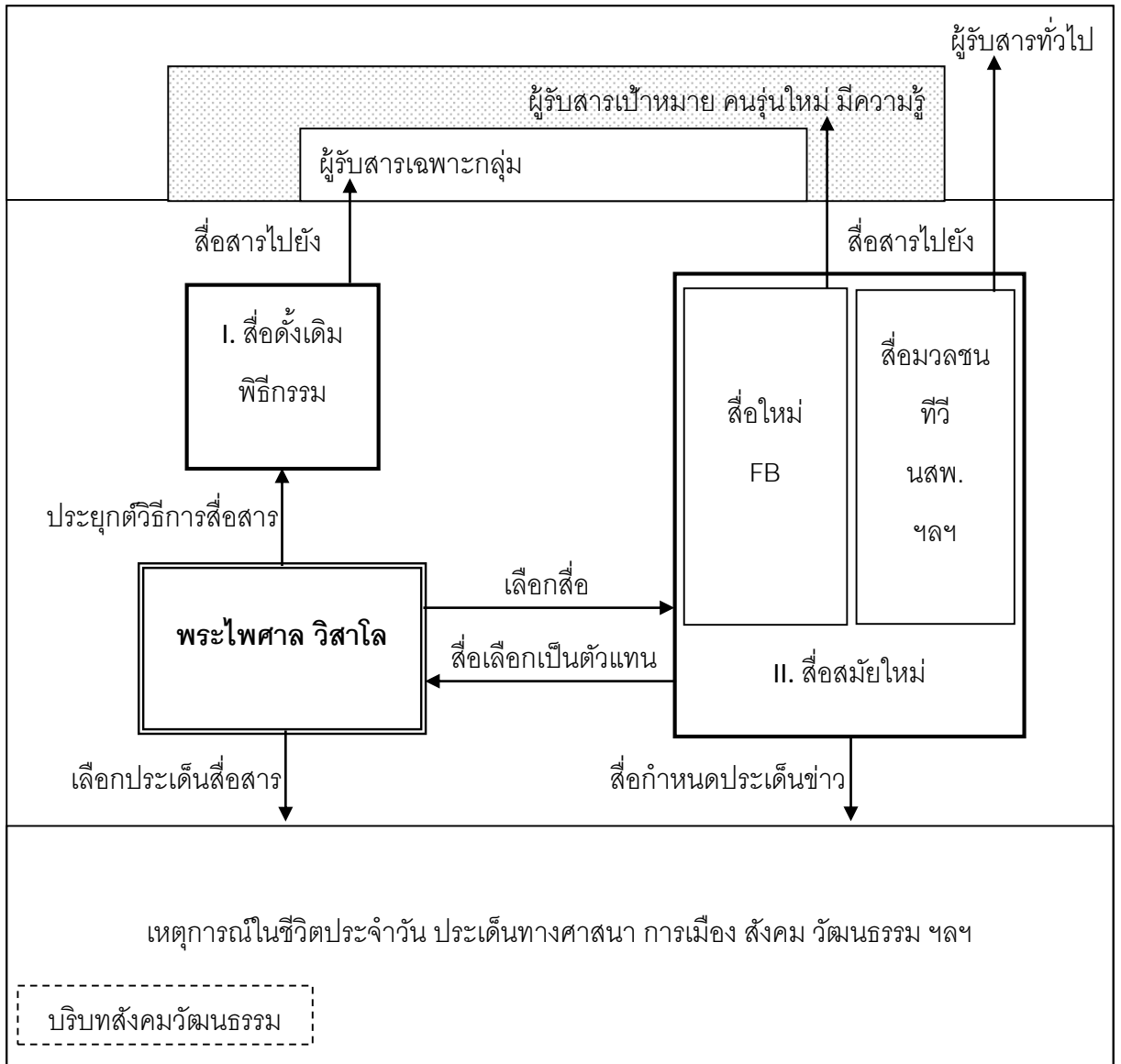
- ในส่วนของวัตถุ ได้แก่ การประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่ เช่น การพัฒนาจากพระสงฆ์ซึ่งเป็นสื่อบุคคลสื่อหลักในการสื่อสารศาสนา มาเป็นการใช้หนังสือ หนังสือพิมพ์ วารสาร และนิตยสารในการสื่อสารศาสนา ฯลฯ ความใหม่ของวัตถุประเภทต่างๆ ช่วยเพิ่มความสามารถในการเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อย่างในกรณีที่พุทธศาสนิกชนมีความจำกัดเรื่องของระยะทางหรือเวลา ก็ยังสามารถเข้าถึงธรรมะของพระไพศาล วิสาโล ผ่านทางสื่อวัตถุต่างๆ ของท่าน ที่อยู่ใกล้ตัว และใช้เวลาในการเข้าถึงน้อยกว่ามาก

- ในส่วนของกระบวนการ ได้แก่ การประยุกต์พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาให้กลายเป็นกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยการเปลี่ยนแปลงกระบวนการภายในคือเพิ่มกิจกรรมด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เข้าไปในกระบวนการพัฒนาจิตและการจาริกทางพระพุทธศาสนา การเปลี่ยนรูปแบบการเทศน์ตามประเพณี มาเป็นการอบรม/บรรยาย โดยเพิ่ม

กระบวนการปฏิบัติที่เป็นองค์ความรู้ทางโลกเข้าไปในการบรรยายธรรม เช่น ความรู้เรื่องของสภาวะก่อนตาย หรือการปฏิบัติต่อผู้ชุนุ่มโดยสันติวิธี ฯลฯ และ

- ในส่วนของวิถีคิด (ดูผลการวิจัยเพิ่มเติมในบทที่ 5 กระบวนการและวิถีคิด) พบได้จากวิธีการเปลี่ยนแปลงการสื่อสารศาสนาทั้งในส่วนของตัวสื่อและสาร โดยแสดงออกถึงวิถีคิดที่ปรับตามการเปลี่ยนของยุคสมัย เช่น การก้าวขึ้นมาใช้สื่อสมัยใหม่ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น หรือการใช้สื่อใหม่อย่างเว็บไซต์ visalo.org หรือ Facebook เพื่อให้การสื่อสารศาสนาเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายรุ่นใหม่ ๆ ที่เสพสื่อชนิดนี้กันมากขึ้น ฯลฯ

การใช้นวัตกรรมสื่อของพระไพศาล วิสาโล มีความสัมพันธ์ระหว่างประเด็น/เหตุการณ์ประเภทของสื่อ และกลุ่มเป้าหมาย ดังแผนภาพที่ 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเด็น สื่อ และกลุ่มเป้าหมาย

ภาพที่ 4.2 ความสัมพันธ์ระหว่าง ประเด็น สื่อ และกลุ่มเป้าหมาย

4.2 “นวัตกรรมสาร” ของพระไพศาล วิสาโล

การใช้ “นวัตกรรมสื่อ” ที่มีประสิทธิภาพ มีปัจจัยสำคัญมาจาก “นวัตกรรมสาร” หรือกลวิธีการสื่อสารเนื้อหา ประเด็นศาสนา และประเด็นสังคมต่างๆ ที่สื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนและนำพาไปส่งไปยังกลุ่มเป้าหมาย การวิเคราะห์นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องวิเคราะห์ทั้งส่วนของนวัตกรรมสารและนวัตกรรมสื่อควบคู่กันไป เพื่อให้

งานวิจัยแสดงให้เห็นทั้งภาพรวมและรายละเอียดปลีกย่อย ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

อรรวรรณ ปิรันธนีโอวาท (2552ข) กล่าวถึงวิธีการสื่อสารศาสนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งสามารถกล่าวโดยสรุปได้ 5 ลักษณะ คือ

- 1) การเลือกเนื้อหาที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (การหยั่งรู้)
- 2) การสื่อสารโดยยกคติสอนใจและชาดกต่างๆ
- 3) ใช้วิธีการสนทนา การตั้งคำถาม และการโต้แย้ง
- 4) ใช้การอุปมาอุปมัย และ
- 5) สอนไม่ให้มงายไร้เหตุผล

โดยผู้วิจัยถือว่า วิธีการใช้สารทั้ง 5 ประการดังกล่าว เป็นวิธีการใช้สารแบบดั้งเดิมในทางพระพุทธศาสนา และจากการวิเคราะห์นวัตกรรมสื่อประเภทต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ทำให้ผู้วิจัยค้นพบวิธีการใช้สารที่โดดเด่นและแตกต่างรวม 9 ประการ ดังนี้

4.2.1 การเล่าเรื่อง

พระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีการเล่าเรื่อง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับการยกคติสอนใจหรือชาดกของพระพุทธเจ้า แต่วิธีการใช้สารมีความแตกต่างอย่างชัดเจน คือ

4.2.1.1 เลือกลงการเล่าเรื่อง/เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในขณะที่ทำการสื่อสาร ได้แก่ บทความในหนังสือ/นิตยสาร ชาวที่ปรากฏเป็นข่าวเด่นในสื่อมวลชน และประสบการณ์ตรงจากการทำงาน เช่น ในวิดีโอบันทึกการบรรยายธรรม “เป็นสุขทุกขณะจิต ชีวิตไม่ติดลบ” (สถานีวิทยุ ม.อ. หาดใหญ่, 2556) ที่คณะทันตแพทยศาสตร์ ม.สงขลานครินทร์ พระไพศาล วิสาโล ยกตัวอย่างเรื่องหอยไต่ดิน ปูเย็น สมาร์ทโฟน (เป็นข่าวเด่นขณะนั้น) โรคอัลสไซเมอร์ (บทความ) และมุมมองของผู้รอดชีวิตจากอุบัติเหตุ (ประสบการณ์ตรงในการทำงาน) ฯลฯ ไปจนถึงเหตุการณ์ต่างๆ อีกกว่า 30 กรณีเพื่อประกอบการอธิบายธรรม โดยมีการพูดอ้างอิงแหล่งที่มา ตลอดจนอธิบายรายละเอียดของเรื่องที่ยกมาเล่าได้อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นภาพของผู้รับสารที่ติดตามฟังการบรรยายของท่านอย่างตั้งใจตั้งแต่ต้นจนจบ

4.2.1.2 การเล่าเรื่องด้วยความกระชับ ชวนติดตาม หลีกเลี่ยงการลงรายละเอียดเรื่องหลักธรรม เพียงแต่โยงเหตุการณ์ที่เล่าเข้ากับหลักธรรมที่เกี่ยวข้องโดยการกล่าวสรุปความเชื่อมโยงอย่างชัดเจนเข้าใจง่าย

การเล่าเรื่องของพระไพศาล วิสาโล แม้ผิวเผินจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับการยกคติสอนใจของพระพุทธเจ้า แต่เมื่อวิเคราะห์ในส่วนนของสารที่เลือกมาใช้ในการสื่อสาร จะเห็นว่า

พระไพศาล วิสาโล เลือกว่าจะนำเสนอเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน มากกว่าการยกนิทานชาดก โดยเฉพาะเหตุการณ์ใกล้ตัวที่กลุ่มเป้าหมายมีการรับรู้ในทิศทางเดียวกัน ทำให้ผู้รับสารเกิดการติดตามเพราะมีความใกล้ชิดกับประเด็นดังกล่าว ในขณะที่การยกคติสอนใจหรือชาดกต่างๆ เป็นกลวิธีที่ได้รับการพิสูจน์มานานว่ามีประสิทธิภาพ (เหตุหนึ่งเพราะพระพุทธเจ้าเลือกใช้และทำให้ผู้ฟังเกิดดวงตาเห็นธรรม) แต่ก็เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นยาวนานกว่าสมัยพุทธกาล จึงยากที่จะสร้างให้เกิดความใกล้ชิดของประเด็นในหมู่นักวิชาการ ทำให้พระไพศาล วิสาโล ไม่ค่อยหยิบมาใช้มากนัก ดังตัวอย่างบทความที่ใช้วิธีการเล่าเรื่องในนิตยสารสารคดี ฉบับเดือนเมษายน พ.ศ. 2557 หัวเรื่อง “เคราะห์กรรมมีอายุยี่สิบ”

๒๗ ปีในเรือนจำอุกฉกรรจ์นั้นนานเกือบเท่าครึ่งชีวิตของคนส่วนใหญ่ในทวีปแอฟริกา แมนเดลาต้องโทษจำคุกตลอดชีวิตในวัย ๔๕ ปีขณะที่ลูกสองคนซึ่งเกิดจากภรรยาคนที่สองยังเล็กมาก . . . อีกทั้งยังไม่สามารถไปร่วมงานศพของแม่ และลูกชายคนโตได้ ยังไม่ต้องพูดถึงการกระทำอย่างไรความปรารถนาจากผู้คุม . . . และการถูกตัดขาดจากโลกภายนอกแทบจะสิ้นเชิง

ใครที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ จิตใจคงบอบช้ำยำแยะและเกรี้ยวกราดกับชีวิต แต่แมนเดลาหาเป็นเช่นนั้นไม่ เขาเคยพูดติดตลกเมื่อย้อนนึกถึงประสบการณ์ช่วงนั้นว่า ‘ผมไปเที่ยววันหยุดยาวถึง ๒๗ ปี’ . . .

คุณจึงเป็นสถานที่ที่แมนเดลาได้พัฒนาทักษะในการสมานไมตรีและสร้างความปรองดอง ได้เรียนรู้วิธีการผูกสัมพันธ์กับคนทุกประเภทและดึงมาเป็นพวกทักษะเหล่านี้เป็นประโยชน์แก่เขามากเมื่อได้รับอิสรภาพ . . . เมื่อเขาได้เป็นประธานาธิบดี ก็สามารถผลักดันนโยบายคืนดีให้เป็นผลสำเร็จ (พระไพศาล วิสาโล, 2557ก)

4.2.2 การผสมผสานเรื่องทางโลกและทางธรรม

แตกต่างจากการสื่อสารศาสนาของสงฆ์ในอดีตที่เน้นเรื่องหลักธรรมในพระไตรปิฎก โดยพระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีการเปรียบเทียบระหว่างมุมมองทางโลกและทางธรรม เพื่อให้ผู้รับสารเข้าใจหลักธรรมต่างๆ ได้ง่ายยิ่งขึ้น เช่น การพูดถึงธรรมะว่าด้วยความเสียสละ โดยยกเอาเรื่องเล่าจากพระไตรปิฎกมาเปรียบเทียบกับเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่กรุงเทพฯ (ทอสิวิติโอ, 2555) โดยสะท้อนให้เห็นว่า เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนั้น ทำให้คนกรุงเทพฯ เปลี่ยนไปอย่างไร

บ้างทั้งทางบวกและทางลบ ช่วยให้ผู้รับสารซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ตรง (ทางโลก) ดังกล่าว เกิดประสบการณ์ทางธรรมในตนเองได้ง่ายขึ้น ดังเช่นตัวอย่างในบทความ “ยาตราบนทางธรรม” ในหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน 19 ธันวาคม พ.ศ. 2553

ธรรมยาตรามิใช่เป็นแค่การเดินทางผ่านภูมิประเทศนานาชนิดเท่านั้น หากยังเป็นภาพสะท้อนของการเดินทางของจิตใจด้วย ต่อเมื่อเดินทวนน้ำ จึงจะเห็นน้ำใส อากาศบริสุทธิ์ฉ่ำใจ ยิ่งทวนกระแสกิเลส จิตใจก็ยิ่งใสสะอาดฉ่ำใจนั้น จะว่าไปแล้ว การเดินทวนน้ำกับการเดินทวนกระแสกิเลสก็เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะในการเดินทวนน้ำนั้นนอกจากเราต้องออกแรงเดินมากกว่าปกติ เนื่องจากต้องเดินขึ้นที่สูงแล้ว ยังต้องสวนทางกับความสะดวกสบายซึ่งเป็นยอดปรารถนาของกิเลส (พระไพศาล วิสาโล, 2553ข)

4.2.3 การอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ

เป็นนวัตกรรมสารที่โดดเด่นมากของพระไพศาล วิสาโล โดยการยกผลวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติมาใช้ประกอบกับการอธิบายธรรมะ เช่น ผลการศึกษาวิจัยในต่างประเทศ ที่พบว่าผู้ใช้ Facebook มีความสุขในชีวิตน้อยลง ผลการวิจัยเรื่องความสุขของผู้ถูกสลากกินแบ่งรัฐบาลในสหรัฐอเมริกา ผลการวิจัยเรื่องมุมมองของผู้หญิงสวยต่อสังคม (พระไพศาล วิสาโล, 2557ง) เป็นต้น การอ้างอิงผลงานทางวิชาการในการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล เป็นการสื่อสารที่สร้างความน่าเชื่อถือต่อผู้รับสาร การให้ความรู้ ตลอดจนการตอกย้ำภาพลักษณ์ความเป็นพระนักวิชาการของพระไพศาล วิสาโล ดังตัวอย่างบทความเรื่องเพศสัมพันธ์ในหนังสือ October 11: Sex Issue ซึ่งมีการเขียนอ้างอิงถึงงานวิชาการอื่นๆ ด้วย

อย่างไรก็ตามยังเป็นที่ถกเถียงว่าเซ็กซ์จำเป็นแค่ไหนสำหรับการสร้างความผูกพันให้อยู่เป็นคู่ เพราะขณะนี้ก็อยู่เป็นคู่แบบผัวเดียวเมียเดียวมานานเป็นปีๆ โดยไม่มีเซ็กซ์เลย ตรงกันข้ามกับชิมแปนซีกับโบนาโบ ญาติที่ใกล้ชิดของมนุษย์ แม้มีเซ็กซ์บ่อยกว่ามนุษย์แต่ก็ไม่ได้ผูกพันกันเป็นคู่เลย ประเด็นนี้เห็นจะต้องปล่อยให้ นักวิทยาศาสตร์หาคำตอบต่อไป¹

และในประโยค

แต่ก็มีหลายคนเห็นว่าหากต้องการจะเป็นอิสระจากเซ็กซ์ ก็ต้องเข้าไปมีประสบการณ์กับมันอย่างเต็มที่จนรู้มันอย่างทะลุปรุโปร่ง ถึงจะวางมันได้ ยิ่งวิชรยานบางสำนัก เช่น ต้นตระ ถึงกับเชื่อว่าเซ็กซ์เป็นหนทางสู่การรู้แจ้งเลยทีเดียว และอนุญาตให้พระฝึกปฏิบัติด้วยวิธีดังกล่าว³

โดยพระไพศาล วิสาโล นำข้อมูลมาจาก 2 แหล่ง ได้แก่ ¹ Why is sex fun? ของ J. Diamond ปี ค.ศ. 1997 และ ³ Lust for Enlightenment ของ J. Stevens ปี ค.ศ. 1990 (พระไพศาล วิสาโล, 2554ก) หรือตัวอย่างบทความเกี่ยวกับสันติวิธี ที่ว่า

เมื่อ ๓๐ ปีก่อนมีการทดลองทางจิตวิทยาที่ลือลั่นไปทั่วโลก ผู้ทำการทดลองเป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด สหรัฐอเมริกา ได้สร้างคุกจำลองขึ้นเพื่อศึกษาสาเหตุแห่งความกดดันที่เกิดกับคนในคุก อาสาสมัคร ๒๕ คนเข้าร่วมการทดลองนี้ ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาที่มาจากครอบครัวชนชั้นกลาง ในจำนวนนี้ ๑๐ คนทดลองเป็นนักโทษ ที่เหลือเป็นผู้คุม การทดลองมีกำหนด ๑๔ วัน แต่พอดำเนินไปได้เพียง ๖ วันก็ต้องยุติกลางคัน เพราะสถานการณ์เลวร้ายลงอย่างไม่คาดคิด เนื่องจากผู้คุมแสดงอำนาจบาตรใหญ่และใช้ความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากทุบตี จับขังเดี๋ยวนานๆ แล้ว ยังจับนักโทษเปลื้องผ้าเวลาทำผิด และบังคับให้ทำท่าร่วมเพศวิถิตถาร ผลก็คือนักโทษซึ่งเคยก่อกรรมเมื่อ ๒ วันแรกมีอาการหงอย หงอ และซึมอย่างผิดปกติ (พระไพศาล วิสาโล, 2556ค)

4.2.4 อารมณ์ขัน

พระไพศาล วิสาโล ใช้อารมณ์ขันแบบตลกร้าย (Irony) เช่น การอธิบายเรื่องราวโดยใช้สารที่มีเนื้อหาจริงจัง และกล่าวหักมุมกะทันหันในตอนท้าย ส่งผลต่อบรรยากาศในการสื่อสารศาสนาที่ดูไม่จริงจังศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับพิธีกรรมการสอนศาสนาในอดีต ทำให้ผู้รับสารเกิดการเปิดรับสารต่างๆ อย่างผ่อนคลาย ดังตัวอย่างบทความเกี่ยวกับกฎหมายในนิตยสารสาวิกา

กฎหมายหรือกฎระเบียบนั้นเราต้องระวังไม่ให้กิเลสใช้เป็นเครื่องมือสนองความอยากของมัน อย่างที่คนหัวหมอบชอบทำ แต่ขณะเดียวกันก็อย่าถึงกับพาเชื่อนิดที่ทำตามระเบียบเป๊ะ โดยไม่ใช่ปัญญา

ชายผู้หนึ่งนำรถไปตรวจสภาพที่กรมขนส่งเพื่อขอป้ายทะเบียน หลังจาก
รถพักใหญ่ ก็มีชายผู้หนึ่งเดินเข้ามาแล้วพูดว่า “สวัสดิ์ครับ ผมซื้อบุญสม คุณเอา
รถมาตรวจสภาพใช่ไหมครับ” ะหว่างที่ตรวจดูรถ เขาก็กรอกแบบฟอร์มไปด้วย
แต่พอกรอกเสร็จคุยกับเจ้าของรถสักพัก ก็หาแบบฟอร์มนั้นไม่เจอ บุญสมจึงบอก
ว่า “ไม่เป็นไรเรามาเริ่มใหม่ก็แล้วกัน” พอได้แบบฟอร์มใบใหม่ เขาก็หันหน้ามาที่
เจ้าของรถแล้วพูดว่า “สวัสดิ์ครับ ผมซื้อบุญสม คุณเอารถมาตรวจสภาพใช่ไหม
ครับ” (สามสสิ่ง, 2548)

หรือการเล่าประวัติของท่านในหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล”

มีหลายเหตุหลายปัจจัยที่ทำให้ข้าพเจ้าไม่รีบสีก ขอสารภาพว่าอาจารย์ยันตระ
เป็นผู้หนึ่ง . . . ท่านว่าอย่าเพิ่งรีบสีก เพราะข้าพเจ้ามีราศีนักบวช . . . แม้บัดนี้
ศรัทธาดังกล่าวจะสิ้นไป แต่ข้าพเจ้าก็ยังรู้สึกขอบคุณที่มีส่วนช่วยรั้งไม่ให้ข้าพเจ้า
ทำตามที่ตั้งใจไว้ ทั้งๆ ที่ข้าพเจ้าหมายมั่นปั้นมือแล้วว่า จะไปดูหนังเรื่อง “คานธี”
และ “อีที” ทันทีที่สีกออกไป ส่วน “The Postman Always Rings Twice” นั้นน่า
เสียดายที่ออกไปตั้งแต่เดือนแรกที่บวช ข้าพเจ้าเป็นแฟนเจ็ค นิโคลสันเสียด้วย
(ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 75-76)

4.2.5 การดิ่งอารมณ์

ในการสื่อสารศาสนาบางครั้ง พระไพศาล วิสาโล จะใช้ภาษาและเรื่องราวที่
สะเทือนอารมณ์มากๆ ในกรณีที่ต้องการจะตอกย้ำใจความสำคัญหรือประเด็นหลักที่ต้องการ
สื่อสาร และจะดิ่งอารมณ์ของผู้รับสารกลับมาอีกครั้งอย่างรวดเร็ว ด้วยเรื่องเล่าหรือเหตุการณ์เบา
สมองต่างๆ การสื่อสารจึงมีอารมณ์สลับไปมา จะไม่จมอยู่กับอารมณ์บวกหรือลบโดยตลอด และ
พระไพศาล วิสาโล จะเลือกใช้สารที่จริงจังกับกรณีศึกษาต่างๆ แต่จะเลี่ยงใช้เรื่องเบาสมอง/ขบขัน
กับเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้รับสารกลุ่มนั้นๆ โดยตรง ดังตัวอย่างบทสนทนาเรื่องความตายอย่าง
สงบที่พระไพศาล วิสาโล มีต่อมารดาของเพื่อนสนิท

พระพุทธเจ้าตรัสว่าร่างกายนี้ไม่ใช่ของเรา แต่ถึงจะไม่ใช่ของเรา เราก็มีส่วนดูแลร่างกายนี้ได้บ้าง เหมือนกับเราสร้างบ้าน เราก็แต่งเติมบ้านตามความต้องการของเรา แต่บ้านนี้ไม่ว่าจะดีแค่ไหน แข็งแรงเพียงใด สักวันหนึ่งก็ต้องเสื่อม ต้องผุพังไป เราจะไปสั่งว่าบ้านนี้อย่าพัง อย่างผุ เราสั่งไม่ได้...เพราะว่าบ้านไม่ใช่ของเรา ถึงเวลาที่บ้านจะผุพัง เราก็ต้องยอมให้มันผุพัง เพราะว่าเราทำเต็มที่แล้ว ตอนนี้นั้นยังไม่พังลงมาเราก็อยู่เฝ้าบ้านไปก่อน แต่ถ้าบ้านพังลงมาเมื่อไหร่ก็พร้อมจะออกจากบ้านหลังนี้ไป ไปหาบ้านหลังใหม่ที่ดีกว่า

บ้านหลังใหม่ดีแน่นอน เพราะว่าโยมแม่ได้ทำบุญ สร้างความดี สร้างกุศล มาเยอะ บ้านหลังใหม่นี้ที่รอไว้ ดีแน่นอน เป็นบ้านที่สะดวกสบายกว่าบ้านหลังนี้ . . . ขอให้มั่นใจและสบายใจว่าบ้านที่รอเราอยู่ข้างหน้านั้นดีแน่...แต่ตอนนี้ยังไม่ถึงเวลาที่จะทิ้งนะ เพราะว่าเขายังทำงานได้อยู่ ก็ให้อยู่ไปด้วยความรู้สึกสบายใจ ไม่หงุดหงิด ไม่รำคาญ ไม่โมโห ที่บ้านหลังนี้มันไม่เป็นไปอย่างที่เราคิด (พระไพศาล วิสาโล, 2556ข)

4.2.6 การรื้อถอนเพื่อสร้างความหมายใหม่

เป็นวิธีการที่แสดงถึงความเชี่ยวชาญและความรู้อย่างแตกฉานของพระไพศาล วิสาโล ต่อหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยนำเอาหลักธรรมที่มีความสลับซับซ้อน มาอธิบายใหม่โดยการใช้ตัวอย่างเหตุการณ์ หรือการอธิบายโดยภาษาที่เรียบง่าย ทำให้ผู้รับสารที่มีความแตกต่างกันในระดับความรู้ทางพระพุทธศาสนา มีโอกาสเข้าถึงและเข้าใจพระธรรมคำสอนได้ในระดับเดียวกัน เช่น ตัวอย่างในการตอบปัญหาในหนังสือพิมพ์คมชัดลึก ที่ผู้ถามถามว่า การที่พระกต LIKE รูปผู้หญิงอาบตี๋ใหม่

ถ้าเป็นการกตไลค์เพราะเห็นว่ารูปผู้หญิงนั้นสวย ดึงดูดใจ หรือเพราะเพลิดเพลิน ยินดีในรูปนั้นก็ย่อมไม่เหมาะแก่สมณสาธูป แต่ที่ไม่มีลึกลับทที่เกี่ยวข้อกับเรื่องนี้โดยตรง มีแต่ข้อที่ห้ามพระพูดเกี่ยวกับหญิง หรือพูดล่อลวงหญิง หากทำเช่นนั้นก็เป็นสังฆาภิเสศ คืออาบัติระดับกลาง (พระไพศาล วิสาโล, 2557ข)

หรือคำถามที่เกี่ยวข้องกับวัตถุนิยมที่สงสัยว่า ในเมื่อตายแล้วเอาอะไรไปไม่ได้ ทำไมถึงไม่รีบตัดดวงความสุขแบบบริโภคนิยม เพราะผู้ถามมีความเชื่อว่าความสุขขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล เช่น สุขเพราะสนุกกับสุขเพราะสงบ และการไม่สร้างบาปดีกว่าการทำบุญ

พระพุทธองค์ไม่ได้สอนให้ปฏิเสธความสุขทางวัตถุ ดังทรงแนะนำเราไม่ควรปฏิเสธความสุขที่ชอบธรรม ซึ่งหมายถึงความสุขที่ได้มาด้วยวิธีที่ถูกต้อง . . . แต่เท่านั้นยังไม่พอ เราต้องไม่สยบหรือมัวเมาหมกมุ่นในความสุขแม้เป็นความสุขที่ชอบธรรม ทั้งนี้ก็เพราะความหลงมัวเมาในความสุขนั้น นอกจากจะชักนำให้เราเบียดเบียนผู้อื่นหรือทำชั่วได้ง่าย . . . ยังจะทำให้เรามีความสุขได้ยากขึ้น เพราะได้เท่าไรก็ไม่รู้จักพอ เกิดความอยากไม่หยุดหย่อน . . .

ความสุขนั้นมีหลายประเภท แต่บริโภคนิยมลดทอนความสุขให้เหลือแค่ออย่างเดียว คือ ความสุขจากวัตถุและความสุขจากการเสพ ทั้งๆ ที่ยังมีความสุขที่ประเสริฐกว่านั้น คือ ความสุขจากความสงบ ถ้าหลงติดอยู่ในบริโภคนิยม ก็ยากที่จะเข้าถึงความสุขจากความสงบได้ . . . แม้แต่คนที่พรังพร้อมด้วยความสุขและได้เสพความสนุกสนานอย่างเต็มที่ ถึงจุดหนึ่งก็พากันแสวงหาความสุขจากความสงบ เพราะเขาพบว่าความสุขจากการเสพนั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการส่วนลึกของจิตใจได้

นี่คือเหตุผลที่สมาธิภาวนาแพร่หลายไปในสหรัฐอเมริกาและยุโรป โดยคนที่มาฝึกสมาธิภาวนาจำนวนไม่น้อยเป็นเศรษฐี ซีอีโอ หรือนักธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ อะไรทำให้คนเหล่านี้ยอมเสียเวลา(ที่มีน้อยอยู่แล้ว) และยอมปวดเมื่อยมานั่งภาวนา หากไม่ใช่เพราะต้องการความสุขที่วัตถุและเงินทองให้ไม่ได้ (พระไพศาล วิสาโล, 2557๑)

4.2.7 ความใกล้ชิด

พระไพศาล วิสาโล เน้นสื่อสารศาสนาผ่านสื่อต่างๆ โดยยกประเด็นความใกล้ชิดมาเป็นแนวทางสำคัญในการอธิบาย เช่น ตอบปัญหาเรื่อง ลูก โดยกล่าวถึงความเป็นลูกศิษย์และความเป็นลูกหลาน เมื่อบรรยายธรรมต่อคณะครูอาจารย์และผู้ปกครองโรงเรียนทอสี (ทอสีวิดีโอ, 2555) ทำให้ประเด็นที่สื่อสารเข้าถึงอารมณ์ของผู้รับสาร เพราะเป็นประเด็นที่ผู้รับสารมี

ประสบการณ์ใกล้ขีด หรือให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ ในชีวิต ดังส่วนหนึ่งจากบทความที่กล่าวถึง สุขภาพ ในนิตยสาร Kids & Family ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2548

ก็ครั้งก็หนที่เมื่อเข้าห้องสุขาแล้วเราพบว่ากระดาษชำระในช่องนั้นเพิ่งถูกใส่ลงไปก่อนเราเข้าไปไม่นาน คงไม่ใช่พนักงานทำความสะอาดเท่านั้นที่ทำเช่นนั้น มีบุคคลนิรนามจำนวนนับไม่ถ้วนที่เคยอยู่ในสถานการณ์เดียวกับเรา . . .

ใช่หรือไม่ว่า เรามักฝังใจแน่นกับคนที่ทำไม่ดีกับเรา แต่กลับมองข้ามเวลาคนอื่นมีน้ำใจกับเรา เราติดใจมากกับคนที่ใช้กระดาษชำระจนเกลี้ยงแล้วไม่ได้ม้วนใหม่ให้เรา แต่กับคนที่ใส่กระดาษชำระให้เรา เรากลับเห็นเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีความควรแก่ความสนใจ (รินใจ, 2548)

หรือการกล่าวเรื่อง ความอ้วน ในนิตยสารฉลาดซื้อ

เมื่อไม่นานมานี้มีข่าวชิ้นหนึ่งซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากจากวงการวิทยาศาสตร์การแพทย์ นั่นคือ การพบยีนที่ทำให้ร่างกายอ้วนถ้วน ยีนที่ว่านี้ค้นพบในหนู . . . แต่เรื่องที่ทำให้หลายคนตื่นเต้นมากกว่านั้นคือ นักวิทยาศาสตร์ผู้ค้นพบยีนดังกล่าวไม่เพียงแต่จะทำให้หนูอ้วนได้เท่านั้น หากยังรู้วิธีลดความอ้วนของหนูด้วย . . .

สำหรับคนหาเช้ากินค่ำ ข่าวนี้ไม่น่าสนใจอะไรเลย แต่คนที่มีอันจะกินจำนวนไม่น้อยต่างสลับตบรับฟังข่าวนี้ด้วยความตื่นเต้นระคนยินดีทั่วทั้งโลก เพราะความอ้วนได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ของคนกลุ่มนี้ไปแล้ว (พระไพศาล วิสาโล, 2556ก)

4.2.8 ภาษาที่สะท้อนความถ่อมตัว

แม้ว่าพระไพศาล วิสาโล จะได้รับการยอมรับจากวงการวิชาการ/การศึกษา สถาบันทางพระพุทธศาสนา สถาบันสื่อมวลชน ตลอดจนการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนจำนวนมาก แต่ลักษณะสารที่พระไพศาล วิสาโล เคยให้สัมภาษณ์และที่ปรากฏอยู่ในผลงานต่างๆ มักจะสะท้อนถึงสารที่แสดงความถ่อมตัว การไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจความยินดีของเกียรติยศชื่อเสียง ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและความเคารพของผู้รับสาร ในตัวพระไพศาล วิสาโล มากยิ่งขึ้น

ใช่แต่พรรษาจะมากขึ้นเท่านั้น ชื่อเสียงกิตติศัพท์ก็เพิ่มพูนขึ้นด้วย โดยเฉพาะในช่วงสามปีหลัง หากไม่เป็นเพราะสื่อโทรทัศน์รวมทั้งรางวัลเกียรติยศต่างๆ ที่ได้รับ ก็คงไม่เป็นที่รู้จักของผู้คนมากมาย . . . จนบางท่านทักว่าข้าพเจ้าเป็นพระ “เซเลบ” (celebrity) ไปแล้ว สภาพดังกล่าวไม่ได้ส่งผลให้ข้าพเจ้ามีชีวิตส่วนตนน้อยลงเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการมีโลกธรรม คือ ลาภ สักการะเป็นต้น มารุมเร้า ซึ่งไม่ใช่เรื่องดีเลย เพราะง่ายมากที่จะทำให้กิเลสเพิ่มพูนหรืออึดตายตัวตนใหญ่ขึ้น (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 204)

หรือ “ชีวิตอาตมา แค่นี้เป็นพระอย่างเดียว ก็เป็นเกียรติและประเสริฐที่สุดในชีวิตแล้ว ไม่มีอะไรสูงส่งกว่าการเป็นพระ ที่เหลือเป็นส่วนเกิน” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 303) เป็นต้น

4.2.9 สารภาษาอังกฤษ

พระไพศาล วิสาโล ใช้การเขียนบทความภาษาอังกฤษในการสื่อสารศาสนากับกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเขียนเรื่อง “Care, Conscientization, and Mobilization: What Buddhist Monks Can Contribute to the Nuclear Issue” ในหนังสือ Lotus in the Nuclear Sea: Fukushima and the Promise of Buddhism in the Nuclear Age หรือบทความ “The Seven Factors of a Peaceful Death: A Theravada Buddhist Approach to Death in Thailand” ในหนังสือ Buddhist Care for the Dying and Bereaved (วิสาโล, 2556) ตลอดจนบทความอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการสื่อสารประเด็นเรื่องสันติวิธี การตายอย่างสงบ และธรรมะในชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับการสื่อสารผ่านสื่อต่างๆ ด้วยภาษาไทย เพียงแต่มีบริบทการสื่อสารที่กว้างขวางออกไปถึงผู้รับสารในระดับนานาชาติ

นอกจากนี้ ยังพบวิธีการใช้สารรูปแบบอื่นๆ ในงานของพระไพศาล วิสาโล เช่น การอุปมาอุปมัย การเลือกสารตามจริตของผู้รับสาร ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับที่ใช้มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หรือการสื่อสารโดยการอัญพุทธพจน์ ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารโดยทั่วไปของพระสงฆ์ ในการกล่าวถึงถึงหลักธรรมในพระไตรปิฎก โดยการยกข้อความอธิบายธรรมหรือพุทธวจนะต่างๆ ของพระพุทธเจ้า มาเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสื่อสารศาสนา

ในส่วนของเนื้อหาสารที่พระไพศาล วิสาโล ทำการสื่อสาร สามารถอิงได้ตามประเด็นการสื่อสาร 4 ประเด็นหลัก ที่กล่าวถึงในช่วงต้นบทที่ 4 ได้แก่ 1) สืบสานหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา 2) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) พัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี และ 4) การเตรียม

ความพร้อมสู่การตายอย่างสงบ ซึ่งจากการวิเคราะห์ยังพบว่าพระไพศาล วิสาโล มีการสื่อสารในประเด็นปลีกย่อยอื่นๆ อีกหลายประเด็น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์หรือเหตุการณ์สำคัญในขณะนั้นๆ และหน่วยงานที่ท่านเข้าไปทำงานเกี่ยวข้องด้วย เช่น เรื่องสุขภาพ (อิงตามหัววารสารสุขภาพ) การอุปโภคบริโภคตามวิถีพุทธในช่วงที่ลัทธิวัตถุนิยมมีอิทธิพลมากในหมู่วัยรุ่นไทย (ศูนย์ข้อมูลฉลาดซื้อ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, 2557) หรืองานเขียนเกี่ยวกับอัตชีวประวัติของบุคคลสำคัญในวงการต่างๆ ทั้งในไทยและระดับนานาชาติ มีทั้งพระสงฆ์ บาทหลวง ครู ผู้นำอุดมการณ์ นักสื่อสารมวลชน ฯลฯ โดยมีนัยแสดงถึงความเปิดกว้างของศาสนาพุทธต่อความดีในทุกๆ รูปแบบ ตลอดจนการให้ความรู้ทั่วไปกับผู้รับสารเกี่ยวกับแรงบันดาลใจ อุดมการณ์ วิถีคิด หรือบุคคลสำคัญของโลก เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ นวัตกรรมสื่อและสารของพระไพศาล วิสาโล ข้างต้น สามารถสรุปความเป็นนวัตกรรม (ทั้งด้านวัตถุ กระบวนการ และวิถีคิด) ในลักษณะของ “นวัตกรรมทางการสื่อสาร” (กาญจนา แก้วเทพ, 2556ข) ได้ดังต่อไปนี้

1) **ตัวสื่อ** พระไพศาล วิสาโล พัฒนาปรับใช้สื่อใหม่ๆ ในการสื่อสารศาสนา เช่น จากสื่อบุคคลที่ต้องสื่อสารแบบต่อหน้าแบบพระสมัยก่อน มาเป็นการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่อย่าง สื่อโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร ฯลฯ การใช้สื่อใหม่อย่าง Facebook ในการสื่อสารสองทางกับกลุ่มเป้าหมาย หรือการใช้จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Email) แทนการสื่อสารผ่านจดหมาย ฯลฯ

2) **วิธีการใช้สื่อ** พระไพศาล วิสาโล พัฒนาวิธีการใช้สื่อให้หลากหลาย คือ การใช้เว็บไซต์ visalo.org เป็นแหล่งในการรวบรวมผลงานการสื่อสารศาสนาที่สำคัญๆ เพื่อเป็นสื่อกลางในการเชื่อมพระไพศาล วิสาโล (สื่อบุคคล) เข้ากับสื่อสังคมออนไลน์และพุทธศาสนิกชน และการใช้สังคมออนไลน์ เป็นศูนย์กลางธรรมะของกลุ่มเป้าหมายรุ่นใหม่ ทดแทนที่หน้าที่หลักของสื่อใหม่ที่ใช้เพื่อพบปะพูดคุยระหว่างเครือข่ายทางโลกเท่านั้น

3) **การเปลี่ยนเนื้อหา** พระไพศาล วิสาโล เปลี่ยนแปลงการสื่อสารศาสนา จากเนื้อหาตามประเพณีล้วนๆ ให้กลายเป็นการสื่อสารเรื่องราวในสังคม หรือเรื่องราวทางวิชาการที่จับต้องได้ในสังคมสมัยใหม่ ผ่านการเปลี่ยนเนื้อหาให้ทันสมัย ใช้สาร (ภาษา) ที่ตรงกับความเข้าใจของกลุ่มเป้าหมาย และการให้ความหมายว่าศาสนาเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันของทุกคน

4) **การเปลี่ยนสัมพันธบท** พระไพศาล วิสาโล มีประเด็นการสื่อสารศาสนาเพียง 4 ประเด็นหลัก แต่ใช้วิธีการปรับเปลี่ยนสื่อให้มีความหลากหลาย เช่น พูดเรื่องการพร้อมรับความตายอย่างสงบ โดยใช้สื่อพิธีกรรมสื่อสารกับชาวบ้าน ใช้การบรรยายกับผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับผู้ป่วยหนัก ใช้โทรทัศน์ หนังสือ บทความในหนังสือพิมพ์/นิตยสาร ในการสื่อสารกับคนทั่วไป

5) **การหลอมรวมสื่อ** พระไพศาล วิสาโล รวบรวมผลงานทั้งจากโทรทัศน์ งานวิจัยทางวิชาการ หนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร บันทึกการบรรยายธรรม ภาพการจัดกิจกรรม ทางศาสนาต่างๆ มารวมไว้ในสื่อใหม่ คือ เว็บไซต์ visalo.org และเว็บไซต์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

6) **การสร้างรูปแบบการสื่อสารใหม่ ๆ** เช่น พัฒนาการสื่อสารศาสนาจากการ เทศนา มาเป็นการอบรม ซึ่งให้น้ำหนักกับองค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม และมุ่งการสื่อสารที่ เน้นความเข้าใจและการลงมือปฏิบัติจริงของผู้เข้าอบรม

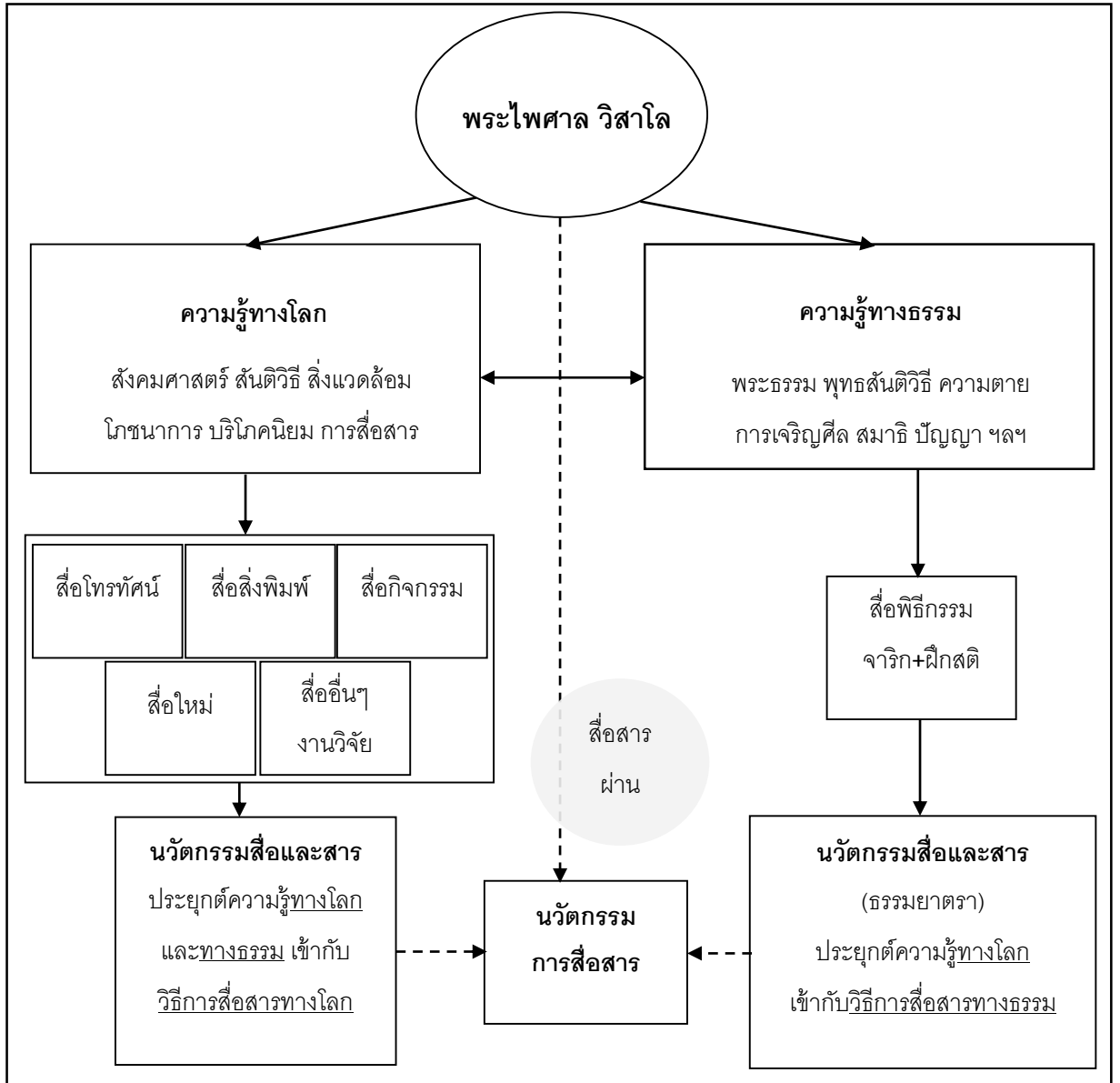
7) **การเปลี่ยนแปลงจำลองทางการสื่อสาร** พระไพศาล วิสาโล ละทิ้งการนั่ง เทศน์บนธรรมาสน์ โดยการสั่งให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตัวตามสิ่งที่บอก (บนลงล่าง) มาเป็นการ สื่อสารในระดับเดียวกัน เช่น การประชุมงานระหว่างสถาบัน เครือข่าย มูลนิธิต่างๆ ที่ทุกคนนั่ง ปรีक्षाหารือร่วมกัน การทำงานร่วมกับพุทธศาสนิกชน การรับฟังปัญหาและข้อเสนอแนะจากฝั่ง ฆราวาส การสื่อสารศาสนาที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายรุ่นใหม่ ที่อำนวยความสะดวกให้การสื่อสารสองทางเกิดขึ้นได้ ตลอดเวลาผ่านช่องทางการสื่อสารสมัยใหม่ต่างๆ

8) **การเปลี่ยนหน่วยทางการสื่อสาร** พระไพศาล วิสาโล ขยายหน่วยทางการ สื่อสารจากการสื่อสารระหว่างบุคคล มาสู่การสื่อสารกลุ่มและสื่อสารมวลชน โดยใช้สื่อต่างๆ เป็น สื่อกลางในการสื่อสาร ทำให้ผลงานการสื่อสารศาสนาต่างๆ ของท่าน ไม่จำกัดอยู่ที่วัดป่าสุคะโต หรือในงานอบรมงานใดงานหนึ่งเพียงงานเดียว

9) **การเปลี่ยนและเชื่อมโยงภาคส่วน** พระไพศาล วิสาโล พัฒนาเครือข่าย ทางการสื่อสาร ทั้งในระดับประชาชน (กลุ่มธรรมยาตรา) ระดับเครือข่าย (เครือข่ายพระพุทธ ศาสนาต่างๆ) ไปจนถึงระดับสถาบัน (มูลนิธิ หน่วยงานภาครัฐ/เอกชน) ในลักษณะพันธมิตร

10) **การเพิ่มหน้าที่ของสื่อ** พระไพศาล วิสาโล พัฒนาสื่อให้มีหน้าที่มากกว่าการ เผยแพร่ข้อมูล เช่น ใช้ธรรมยาตราในการสร้างความสามัคคี และกระตุ้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการใช้สังคมออนไลน์อย่าง Facebook ในการสร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นใน พระพุทธศาสนา ในฐานะศาสนาที่เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คน

ทั้งนี้ สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการใช้องค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม กับ นวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ดังภาพที่ 4.3

ภาพที่ 4.3 รูปแบบการสื่อสารศาสนาที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง นวัตกรรมสื่อและนวัตกรรม สาร ในบริบทของพระไพศาล วิสาโล

จากผลการศึกษาที่กล่าวมา ทำให้เห็นถึงรูปแบบและวิธีการสื่อสารที่เป็นระบบมากขึ้น อาทิ การประยุกต์ใช้งานวิชาการในการสื่อสารศาสนา ถือเป็นนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์มากประเภทหนึ่งของพระไพศาล วิสาโล ฯลฯ เพราะทำให้บทบาทความเป็นพระนักวิชาการปรากฏชัดแจ้งยิ่งขึ้น และเมื่อนำมารวมกับวิธีการอื่นๆ ทั้งที่เป็นการสื่อสารล้วนๆ และการลงมือปฏิบัติ จึงทำให้สามารถตอบคำถามได้ชัดเจนว่าทำไม พระไพศาล วิสาโล ถึงได้รับการยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ ในหมู่พุทธศาสนิกชนรุ่นใหม่ๆ ที่มีความมั่ง

และเนื่องจากนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาข้างต้น มีความพิเศษเป็นเอกลักษณ์ในแบบฉบับเฉพาะตัว อันสะท้อนออกมาจากระบบความคิด (ทั้งทางโลกและทางธรรม) ของพระไพศาล วิสาโล ในการสร้างสรรค์และพัฒนานวัตกรรมทางการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนา มูลเหตุเบื้องต้นหรือที่มาของนวัตกรรมทางการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการและวิถีคิดของพระไพศาล วิสาโล จะนำเสนอรายละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 5

ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล

ผลการวิจัยในบทที่ 4 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล มีความเป็นนวัตกรรมทางการสื่อสารทั้งในส่วนของสื่อและสาร ซึ่งในบทที่ 5 นี้ จะทำการวิเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อมุ่งตอบปัญหานำวิจัยในข้อที่ 2 ที่ว่า ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฏุชน มีอยู่ในพระไพศาล วิสาโล หรือไม่ ถ้ามีระบบความคิดดังกล่าว ส่งผลถึงรูปแบบการสื่อสารที่ท่านสร้างขึ้นอย่างไร? ซึ่งหากพิจารณาตามแนวคิด “การประดิษฐ์และนวัตกรรม” (Enos, 1962; Rogers, 1983; Peek & Heinrich, 1995; Shove & Pantzar, 2005; Lander, 2012) จะพบว่ารูปแบบการสื่อสารศาสนาของท่านและระบบความคิดเชิงจิตวิทยา มีความสอดคล้องกันในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

1) นวัตกรรม หมายถึง ความพยายามของบุคคล ที่จะพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิมที่หลากหลายและ/หรือองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบ เพื่อปรับปรุงกิจกรรม กระบวนการ และผลงานต่างๆ ให้ดีขึ้นในมิติต่างๆ รวมทั้งให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้อย่างแพร่หลายในแต่ละบริบทและสถานที่ (Enos, 1962; Peek & Heinrich, 1995; Shove & Pantzar, 2005) โดยการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล เป็นรูปแบบการสื่อสารที่เกิดจากการพัฒนา/ปรับปรุงวัตถุดิบ กระบวนการ และแนวคิดที่มีอยู่เดิม ให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น สามารถตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้รับสารในบริบทและพื้นที่ที่แตกต่างกันได้ เช่น การใช้สื่อหนังสือพิมพ์ในการเข้าถึงประชาชนทั่วไป แทนวิธีการเข้าหาพระสงฆ์แบบตัวต่อตัว

2) นวัตกรรมของ Rogers (1983) หมายถึง วัตถุ กระบวนการ หรือแนวคิดที่มีความใหม่ในสายตาของคนในบริบทของสังคมหนึ่งๆ นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล มีความใหม่ในบริบทของการใช้สื่อ (นวัตกรรมสื่อ) และวิธีการสร้างสาร (นวัตกรรมสาร) จนเป็นนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ที่มีความเฉพาะในสังคมไทย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าพระสงฆ์ในประเทศไทยเพิ่งเริ่ม หรือมีโอกาสดำเนินการสื่อสารสมัยใหม่ในการสื่อสารศาสนาร่วมกับการ

สื่อสารศาสนาโดยประเพณี การใช้ Facebook หรือการอ้างอิงผลงานวิจัย ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

และผลการศึกษายังสะท้อนให้เห็นมุมมองหรือวิธีคิดที่น่าสนใจบางประการ ที่มีผลให้รูปแบบการสื่อสารศาสนาในผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล มีความแปลกใหม่และมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษา “ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฤชุน” ที่อยู่เบื้องหลังผลงานต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล ผ่านการวิเคราะห์แหล่งข้อมูล 3 ประเภท คือ 1) ข้อมูลประเภทเอกสาร ผ่านหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) และบทสัมภาษณ์ในหนังสือพิมพ์/นิตยสาร 2) ข้อมูลประเภทดิจิทัล ผ่านบทความและคลิปวิดีโอต่างๆ และ 3) การสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) และผลการวิจัยแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังต่อไปนี้ คือ 1) “องค์ความรู้เฉพาะ” ของพระไพศาล วิสาโล 2) วิธีคิดทางธรรม: โยนิโสมนสิการ และ 3) วิธีคิดทางโลก: แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 “องค์ความรู้เฉพาะ” ของพระไพศาล วิสาโล

องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง (Kilgour, 2006) เป็นองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ส่วนตัวของพระไพศาล วิสาโล ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ที่ละเอียดละน้อย แต่มีความสำคัญต่อการพัฒนานวัตกรรมสื่อสาร ทั้งนี้เพราะมนุษย์ใช้องค์ความรู้พื้นฐานที่ตนเองมีในการทำความเข้าใจตัวเองและสิ่งรอบๆ ตัว โดยใช้เป็นต้นทุนในการคิดวิเคราะห์ การวางแผน ตลอดจนการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ (ดังเช่นผลการวิเคราะห์ “สุจิตฺติ” ในบทที่ 4) องค์ความรู้เฉพาะที่พระไพศาล วิสาโล มีอยู่ จึงเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของนวัตกรรมทางการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของท่าน ที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทางด้าน 1) วิทยาศาสตร์ 2) สังคมศาสตร์ 3) รัฐศาสตร์ 4) ศาสนาและจิตวิญญาณ และ 5) ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่เฉพาะเจาะจงอื่นๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1 “องค์ความรู้เฉพาะ” ของพระไพศาล วิสาโล

5.1.1.1 ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทางวิทยาศาสตร์

องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เป็นองค์ความรู้ที่พระไพศาล วิสาโล เก็บสะสมไว้ตั้งแต่ยังเด็ก เพราะศึกษาในสายวิทยาศาสตร์จนถึงชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ และยังเป็นช่วงวัยที่พระไพศาล วิสาโล มีโอกาสได้ศึกษาความรู้ทั่วไปมาก ดังปรากฏในประวัติของท่านว่า นอกจากการอ่านหนังสือเรียนก่อนไปเรียนแล้ว ยังมีการหาความรู้เพิ่มเติมในห้องสมุด (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556; พระไพศาล วิสาโล, 2553) จนชนะการแข่งขันทางวิชาการ ทำให้ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้พื้นฐานทางวิทยาศาสตร์ดี สามารถเรียนรู้ต่อยอดองค์ความรู้ในสายวิทยาศาสตร์ได้ง่าย และสะท้อนมาถึงการสื่อสารในปัจจุบัน เช่น การทำวิจัยซึ่งต้องใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และการใช้ข้อมูลทางวิชาการ เช่น ภาวะความตายทางการแพทย์ โภชนาการ พัฒนาการ เป็นต้น

ความรู้ในสายวิทยาศาสตร์ที่ได้รับการต่อยอด และมีความสำคัญในกระบวนการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ได้แก่ ความรู้ในด้านสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่เริ่มมาจากประสบการณ์ตรงในขณะที่ยังเป็นฆราวาสและออกทำงานช่วยเหลือชนบท จนได้พบกับหลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ซึ่งเป็นพระนักพัฒนาในจังหวัดชัยภูมิ โดยได้เรียนรู้งานในส่วนของการสนับสนุนการศึกษา การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน และการอนุรักษ์ผืนป่ามาจากประสบการณ์ชีวิตในช่วงนี้

5.1.1.2 ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทางสังคมศาสตร์

เป็นองค์ความรู้ที่เริ่มเก็บสะสมตั้งแต่ก่อนเข้าศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยเริ่มจากเป็นผู้ที่อ่านมาก จนมีโอกาสดูงานในสายสังคมศาสตร์ และงานแนววิพากษ์วิจารณ์สังคม เช่น วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ หนังสือชวนอ่านวิจารณ์หนังสือต่างๆ มนุษย์ที่แท้ ของ ส. ศิวรักษ์ งานของจิตร ภูมิศักดิ์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ฯลฯ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ตลอดจนองค์ความรู้ต่างๆ ในสายสังคมศาสตร์ที่ได้รับจากการศึกษาในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ ทำให้พระไพศาล วิสาโล เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในสายสังคมศาสตร์โดยตรง

องค์ความรู้ในสายสังคมศาสตร์ได้รับการต่อยอดอยู่ตลอดเวลา ผ่านการทำงานด้านศาสนากับสังคม อาทิ แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ แนวคิดบริโภคนิยมในบทความศาสนาต่างๆ

การอธิบายหลักธรรมผ่านศิลปะ ฯลฯ ซึ่งพระไพศาล วิสาโล ศึกษาข่าวและบทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ผ่านหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

5.1.1.3 ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทางรัฐศาสตร์

เป็นองค์ความรู้สำคัญในสายสังคมศาสตร์ที่พระไพศาล วิสาโล เก็บเกี่ยวตลอดช่วงชีวิตการเป็นนักศึกษาและการทำงานเพื่อสังคม ในฐานะนักกรองคเพื่อสิทธิมนุษยชนและการนิรโทษกรรมนักโทษทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ พ.ศ. 2519 - พ.ศ. 2526 (พระไพศาล วิสาโล, 2553ก) โดยเป็นองค์ความรู้ที่พระไพศาล วิสาโล สนใจศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง เพราะมีความสนใจในสถานการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เช่น ศึกษากรณีศึกษา คิวบา เซ เกวารา สงครามกองโจรในประเทศจีน ฯลฯ จนกระทั่งมีโอกาสได้ทำงานในสายอสังหา และสันติวิธี โดยร่วมงานกับ ส. ศิวรักษ์ จึงทำพระไพศาล วิสาโล เริ่มศึกษางานในนี้ และพบว่า เป็นแนวทางทางการเมืองที่มีประโยชน์ เช่น The Politic of Non-violent Action ซึ่งเป็นงานของ จิน ชาร์ป นักคิดสายสันติวิธี ข้าพเจ้าทดลองความจริง ของมหาตมะ คานธี เหี้ยอธรรม (Les Miserable) ของวิกเตอร์ ฮูโก (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เป็นต้น

5.1.1.4 ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทางศาสนาและจิตวิญญาณ

การศึกษาองค์ความรู้ด้านจิตวิญญาณ นอกจากการทำงานในสายศาสนาผ่านเครือข่ายในมหาวิทยาลัย ยังมีจุดเริ่มต้นมาจากการอ่านงานของลัทธิเต๋าชื่อ เต๋า เต็ก เก็ง การศึกษากุศณมูรติ ร่วมกับงานในสายพุทธของท่านพุทธทาส (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ทำให้พระไพศาล วิสาโล ทราบว่าตนเองมีความสนใจในทางศาสนา องค์ความรู้ในสายศาสนาจึงเป็นองค์ความรู้ที่สะสมเรื่อยมาตั้งแต่ยังเป็นฆราวาส ผ่านการศึกษาผลงานในสายศาสนาที่สำคัญๆ หลายชิ้น เช่น พุทธธรรม ของ ป.อ. ปยุตโต ปาฐกถา ชุตพุทธธรรม หรือพุทธประวัติจากพระโอรสของท่านพุทธทาส ปาฏิหาริย์แห่งการตื่นอยู่เสมอ ของ ดิซ นัท ฮันท์ A Buddhist History of the West ของเดวิด ลอย (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เป็นต้น

องค์ความรู้ในสายศาสนาเป็นองค์ความรู้ที่พระไพศาล วิสาโล นำมาต่อยอดและใช้ในการสื่อสารเรื่อง “การเตรียมพร้อมรับความตายอย่างสงบ” ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากองค์ความรู้ในสายพุทธศาสนาโดยตรง เช่น จากหนังสือ The Tibetan Book of Living and Dying (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ซึ่งเป็นหนังสือว่าด้วยสภาวะความตายทางพุทธที่พระไพศาล วิสาโล เห็นว่าใช้ได้ผลจริง และนำมาแปลเป็นภาษาไทย

5.1.1.5 ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์เฉพาะเจาะจงอื่นๆ

พระไพศาล วิสาโล มีความรู้เฉพาะในด้านอื่นๆ ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และการศึกษาด้วยตัวท่านเอง (พระไพศาล วิสาโล, 2557) โดยเป็นองค์ความรู้ที่มาจากงานที่ท่านเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น ภาษาอังกฤษและภาษาอื่นๆ คติการใช้ชีวิต สำนวนของประเทศตะวันออกต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับระบบราชการ การแพทย์และสาธารณสุข (วิสาโล, 2556) ความรู้ในสายนิเทศศาสตร์ ว่าด้วยเรื่องบริบททางการสื่อสาร การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ฯลฯ ความรู้เรื่องสื่อใหม่และยุคสังคมสารสนเทศ การศึกษาไทย การศึกษาทางเลือก ไปจนถึงเรื่องสุรา สมุนไพร การตุนก เป็นต้น

5.1.2 “นวัตกรรมทางความรู้” ของพระไพศาล วิสาโล

องค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ทั้ง 5 ด้านข้างต้น สามารถสรุปได้ภายใต้คำจำกัดความว่า “นวัตกรรมทางความรู้” อันเป็นความรู้ใหม่ ที่เกิดจากการหลอมรวมองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่แล้วในแต่ละส่วนเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งจากการวิเคราะห์หัตถกรรมสื่อและสาร พบว่าท่านใช้ “นวัตกรรมทางความรู้” โดยเฉพาะการผสมผสานความเป็นทางโลกและทางธรรมเข้าไว้ด้วยกัน เช่น

1) จิตวิญญาณและวิทยาศาสตร์เป็นเรื่องเดียวกัน พระไพศาล วิสาโล เป็นพระนักวิชาการยุคใหม่ที่ศึกษาความรู้ทางโลกมาก จึงมีทัศนคติและกระบวนการเปิดรับความรู้ที่เปิดกว้าง ผลงานวิจัยและงานเขียนของพระไพศาล วิสาโล ในยุคหลังๆ (หลังจากบวชได้ 10 ปี) จึงให้ความสำคัญทั้งองค์ความรู้ในสายวิทยาศาสตร์ (ความรู้ทางโลกที่พิสูจน์ได้) และองค์ความรู้ด้านจิตวิญญาณ โดยใช้การอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างองค์ความรู้ทั้ง 2 ฝ่าย ทำให้งานของพระไพศาล วิสาโล มีเนื้อหาที่น่าสนใจ และมีน้ำหนักเป็นที่น่าเชื่อถือในหมู่นักการศึกษา โดยเฉพาะการแสดงให้เห็นว่าวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันไม่ได้ปฏิเสธองค์ความรู้ทางจิตวิญญาณเหมือนในอดีต เช่น วิธีการเตรียมผู้ป่วยให้ตายอย่างสงบ ซึ่งเป็นวิธีการทางพุทธ แต่กลับได้รับการยอมรับในวงการแพทย์ทั่วโลก (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ฯลฯ

2) ศาสนากับการเมือง พระไพศาล วิสาโล ใช้องค์ความรู้ทางศาสนา เช่น พุทธวิธีการจัดการความขัดแย้ง ร่วมกับองค์ความรู้ในสายรัฐศาสตร์ว่าด้วยเรื่องของสันติวิธี ในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ในสังคม เช่น ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์และอุดมการณ์ทางการเมือง โดยเสนอทางออกที่อะลุ่มอล่วยและยึดเอาเรื่องความเหมาะสมกับ

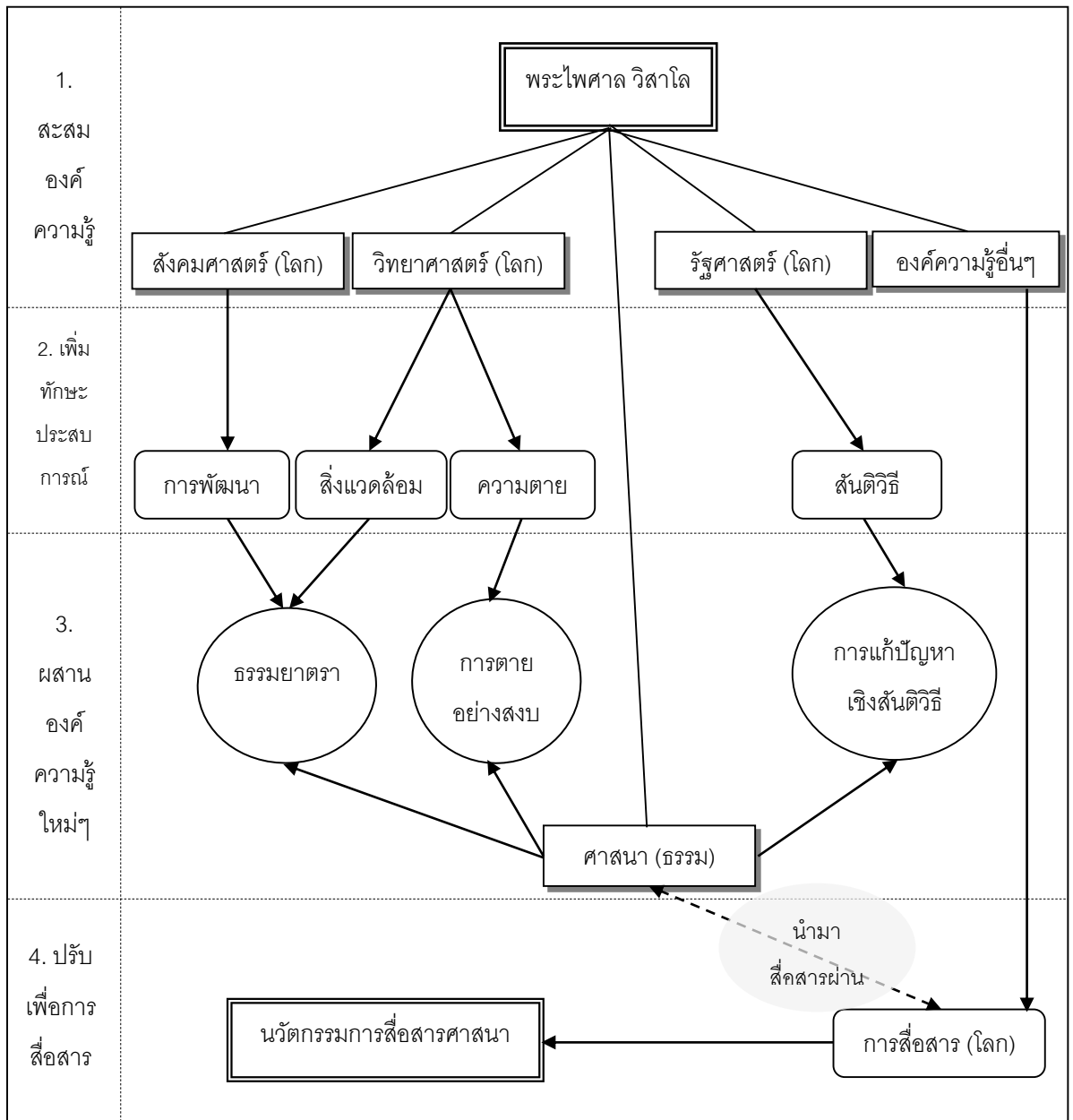
สถานการณ์เป็นที่ตั้ง ทำให้ผลงานและความคิดของพระไพศาล วิสาโล ได้รับการยอมรับจากผู้ทำงานเกี่ยวข้องกับการดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองไปจนถึงกลุ่มสื่อมวลชน

3) ศาสนากับการอนุรักษ์ การผสมผสานองค์ความรู้เพื่อให้เกิดประโยชน์ที่ชัดเจนประการหนึ่ง คือ การนำเอาความรู้เรื่องการอนุรักษ์มาใช้กับพิธีกรรมทางศาสนา โดยการสร้างกิจกรรมที่สะท้อนถึงจิตสำนึกการอนุรักษ์ (การเดินท่องไปตามธรรมชาติ การเรียนรู้เรื่องพันธุ์ไม้ สมุนไพร การตรวจสุขภาพ) และการเรียนรู้ธรรมชาติไปพร้อมๆ กัน (การพิจารณาก้าวเดิน อารมณ์ การพิจารณาความเป็นไปของธรรมชาติ) ซึ่งเป็นการผสมผสานองค์ความรู้ที่เห็นผลจริง เกิดการต่อยอดทั้งในส่วนของกิจกรรมและองค์ความรู้ใหม่ๆ

4) อื่นๆ: การรวมองค์ความรู้หลายๆ องค์ความรู้ การสื่อสารศาสนาผ่านสื่อต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล มีความชัดเจนในเรื่องของการผสมผสานองค์ความรู้ทางจิตวิญญาณ (ทางศาสนาหรือทางธรรม) เข้ากับองค์ความรู้ทางโลกอื่นๆ โดยผลการวิจัยในบทที่ 4 แสดงให้เห็นว่าในการสื่อสารแต่ละครั้ง พระไพศาล วิสาโล จะเลือกใช้ขององค์ความรู้หลายๆ องค์ความรู้ร่วมกัน เพื่อให้การสื่อสารมีมิติที่ครบถ้วนสมบูรณ์ เช่น การพูดถึงลัทธิบริโภคนิยม ภาวะโภชนาการของคนรุ่นใหม่ และหลักธรรมว่าด้วยความพอประมาณในบทความเดียว สารต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงประกอบไปด้วยองค์ความรู้ในสายวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศาสนา ปრაกฏอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและช่วยสนับสนุนเหตุผลระหว่างกันและกันด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้ต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการพัฒนาการสื่อสารศาสนา แสดงได้ดังภาพที่ 5.1

จากผลการวิเคราะห์ขององค์ความรู้เฉพาะของพระไพศาล วิสาโล ทำให้เห็นภาพรวมขององค์ความรู้สำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับกระบวนการและวิถีคิดในการสร้างสรรค์ผลงานการสื่อสารศาสนา นั่นคือ การสื่อสารศาสนาในทุกๆ มิติ (สืบสานพระพุทธศาสนา อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การสื่อสารเชิงสันติวิธี และการเตรียมความพร้อมสู่ความตายอย่างสงบ) มีพื้นฐานความคิดมาจากองค์ความรู้ร่วมชนิดเดียวกัน ได้แก่ “องค์ความรู้ทางศาสนาและจิตวิญญาณ” ซึ่งเป็นความรู้ในทางพระพุทธศาสนาหรือทางธรรม ผสมผสานกับองค์ความรู้ทางโลกอื่นๆ ทำให้ผู้วิจัยมีแนวทางในการวิเคราะห์กระบวนการและวิถีคิดของพระไพศาล วิสาโล ที่สำคัญในลำดับต่อไป โดยการแบ่งวิถีคิดออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่ วิถีคิดทางโลกและวิถีคิดทางธรรม

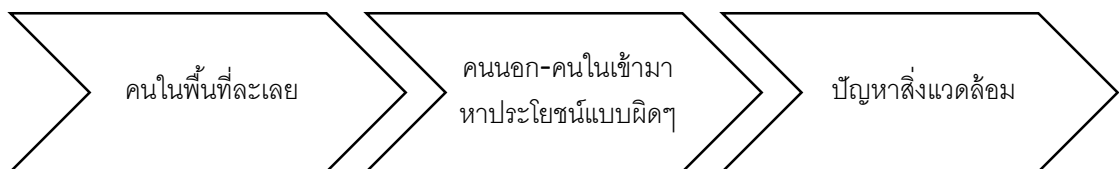
ภาพที่ 5.1 นวัตกรรมทางความรู้เพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล: ต้นตอและความสัมพันธ์ของทักษะ ประสบการณ์ และการผสมผสานองค์ความรู้

5.2 วิธีคิดทางธรรม: โยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ หรือ วิธีการแห่งปัญญา (ป. อ. ปยุตฺโต, 2542) เป็นวิธีคิดที่ถูกวิธีในทางพระพุทธศาสนา โดยการฝึกการใช้ความคิดอย่างมีระเบียบร่วมกับการคิดวิเคราะห์ มีทั้งสิ้น 10 วิธี (ดังรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 30) แต่จากการศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้ พบว่ามีเพียง 6 วิธี ในการวิเคราะห์ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล ที่มีต่อการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสารศาสนา ซึ่งประกอบไปด้วย 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย 2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ 3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ และ 6) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย

เป็นวิธีคิดที่พิจารณาปัญหาโดยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลสัมพันธ์กันมาเป็นทอดๆ โดยพบว่าพระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีการนี้ในการสร้างสรรคกิจกรรม “ธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว” เพื่อแก้ไขปัญหาลุ่มน้ำแล้งแล้ง ทั้งนี้เพราะพระไพศาล วิสาโล เห็นว่าปัญหาการบุกรุกทำลายป่าและปัญหาน้ำลำปะทาวเน่าเสีย มีสาเหตุที่แท้จริงมาจากการที่ชาวบ้านในพื้นที่ละเลยหรือไม่เห็นความสำคัญของการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ (ศูนย์ประสานงานโครงการธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว, 2557; ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวมที่ชาวบ้านในพื้นที่ทุกคนได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติผืนนี้ (รวมไปถึงประชาชนปลายทางน้ำในตัวจังหวัดชัยภูมิ) เมื่อทุกคนละเลย ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ เกิดการบุกรุกแผ้วถางของนายทุน การเผาป่าเพื่อล่าสัตว์ และปัญหาน้ำเน่าเสีย ฯลฯ ซึ่งส่งผลเสียกลับมายังประชาชนในพื้นที่ ดังภาพที่ 5.2 เหตุปัจจัยในการเกิดปัญหาลุ่มน้ำแล้งแล้งลุ่มน้ำลำปะทาว

ภาพที่ 5.2 เหตุปัจจัยในการเกิดปัญหาลุ่มน้ำแล้งแล้งลุ่มน้ำลำปะทาว

วิธีคิดเพื่อแก้ปัญหาของพระไพศาล วิสาโล จึงมุ่งหรือกำหนดกลยุทธ์มาที่การสื่อสารเพื่อปรับเปลี่ยนวิธีคิดและพฤติกรรมของชาวบ้านในพื้นที่ (ลูกศรแรก) เพราะถือเป็นต้นสายของปัญหาที่แท้จริง ตรงกับวิธีคิดทางธรรมเนียม “สืบสาวเหตุปัจจัย” ดังที่ได้อธิบายไปข้างต้น

5.2.2 วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ

หรือที่เรียกว่า “การคิดวิเคราะห์” เป็นวิธีคิดโดยพื้นฐานในการคิดแก้ไขปัญหาโดยทั่วไป ทั้งนี้สามารถพบได้ในผลงานของพระไพศาล วิสาโล อาทิ ในการสื่อสารศาสนาไปยังกลุ่มเป้าหมาย พระไพศาล วิสาโล จะทำการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายของสื่อแต่ละประเภทที่ท่านทำการสื่อสาร (พระไพศาล วิสาโล, 2557) ทั้งนี้ เห็นได้จากวิธีการนำเสนอ (ทั้งในส่วนของนวัตกรรมสื่อ และนวัตกรรมสาร) ที่มีการเลือกประเด็นและภาษาในการสื่อสารให้เหมาะสมกับลักษณะของสื่อ เช่น การใช้นามปากกาในนิตยสาร Kids & Family และอิมเมจ ซึ่งเป็นสื่อมีการใช้กรณีศึกษาและภาษาที่สื่ออารมณ์ต่างๆ อยู่มาก ในขณะที่การเลือกประเด็นในหนังสือพิมพ์จะเป็นเหตุการณ์สำคัญๆ และใช้ภาษาในลักษณะวิชาการมากกว่า เป็นต้น ดังตารางที่ 5.1 ตัวอย่างการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบของพระไพศาล วิสาโล ในสื่อสิ่งพิมพ์

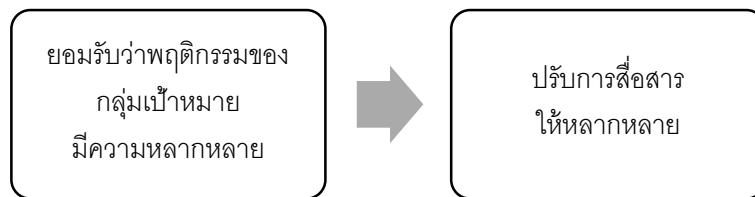
ตารางที่ 5.1 ตัวอย่างการคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบของพระไพศาล วิสาโล ในสื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์	ประเด็น	ภาษา
หนังสือพิมพ์	เหตุการณ์สำคัญ ข่าวที่น่าสนใจ	เป็นทางการ และมีความเป็นวิชาการ
นิตยสาร	เรื่องราวในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับผู้หญิง	ไม่เป็นทางการ ใช้ภาษาที่สื่ออารมณ์/เห็นใจ

5.2.3 วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์

เป็นวิธีคิดที่มองทุกอย่างตามความเป็นจริง พบว่าพระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีคิดนี้ในการกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสาร โดยผ่านกระบวนการคิด 2 ขั้นตอนคือ 1) รู้เท่าทันและยอมรับความจริง และ 2) การแก้ไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เห็นได้จากการที่พระไพศาล วิสาโล หันมาใช้สื่อสมัยใหม่ (ทั้งสื่อมวลชนและสื่อใหม่) ในการสื่อสารศาสนา โดยพิจารณาถึงพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบัน ว่ามีความหลากหลายในการเสพสื่อประเภทต่างๆ (พระไพศาล วิสาโล, 2557; ชมรมกัลยาณธรรม, 2556)

การที่พระไพศาล วิสาโล จะสื่อสารศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย จึงจำเป็นที่จะต้องยอมรับหรือทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นจริง จากนั้นจึงหาวิธีการแก้ไข นั่นหมายถึง การกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสารที่มุ่งใช้สื่อที่หลากหลาย และเข้าถึงตัวกลุ่มเป้าหมาย ดังภาพที่ 5.3 การคิดแบบสามัญลักษณ์ของพระไพศาล วิสาโล

ภาพที่ 5.3 การคิดแบบสามัญลักษณ์ของพระไพศาล วิสาโล

5.2.4 วิธีคิดแบบอริยสัจจ์

เป็นวิธีคิดเพื่อแก้ปัญหาในทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะการคิดตามเหตุ ผลของเหตุ และการคิดที่ตรงจุด สามารถยกตัวอย่าง โดยอธิบายเหตุผลที่พระไพศาล วิสาโล กำหนดรูปแบบการสื่อสารศาสนาในประเด็น “ความตายอย่างสงบ” ดังต่อไปนี้

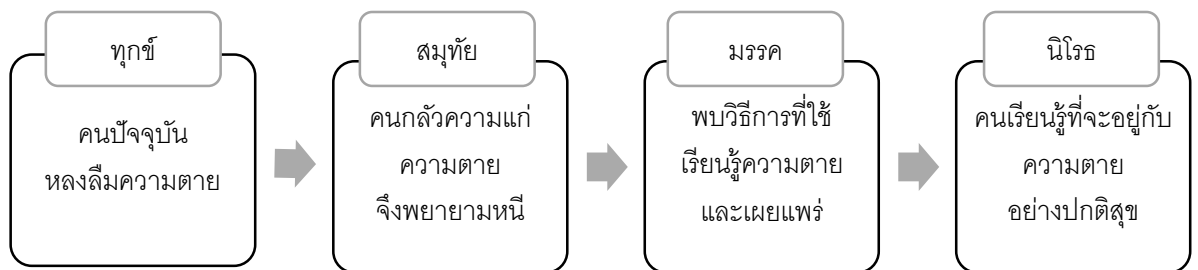
1) ทุภข์ (ปัญหา) พระไพศาล วิสาโล พบว่าคนในปัจจุบันมักหลงลืมความตาย และท่านเองก็มีประสบการณ์ที่คนใกล้ตัวตาย (พระไพศาล วิสาโล, 2554)

2) สมุทัย (สาเหตุ) สาเหตุที่คนหลงลืมความตาย เพราะมีความยึดมั่นในอัตตา (ตัวตน) อยากอยู่เป็นอมตะตลอดไป จึงหลีกเลี่ยงที่จะเข้าหาหรือทำความรู้จักกับความตาย แม้กระทั่งสังคมปัจจุบันก็ทำให้ความตายเป็นเรื่องไกลตัว เช่น อยู่ไกลกัน จึงไม่ได้สัมผัสเวลาที่คนใกล้ตัวจะตาย กอปรกับคนปัจจุบันบูชาลัทธิบริโภคนิยมจึงใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์เข้าช่วย

3) นิโรธ (ผลลัพธ์จากการแก้ปัญหา) พระไพศาล วิสาโล ต้องการให้ประชาชนตระหนักถึงความตาย ในแง่ที่ว่าความตายเป็น “ความจริงแท้ของชีวิต” (พระไพศาล วิสาโล, 2554) ที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ทางออกที่ดีที่สุด คือการเรียนรู้ถึงธรรมชาติของความตาย ผูกอยู่กับความตาย และเมื่อความตายมาถึงตนหรือคนใกล้ตัว ก็สามารถจัดการความตายตามแนวทางพระพุทธศาสนา (ตายดี) ได้ ผลคือ ทำให้มนุษย์ขวนขวายกระทำในสิ่งที่ยัง ผัดผ่อน ปล่อยวางในสิ่งที่ชอบยึดติด และเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีในปัจจุบัน

4) มรรค (วิธีการแก้ปัญหา) พระไพศาล วิสาโล ศึกษาเรื่องความตายในมิติต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม มีโอกาสได้ศึกษางานสำคัญของทิเบต ว่าด้วยวิธีปฏิบัติเพื่อถึงความตายดีตามแนวพระพุทธศาสนา (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556; พระไพศาล วิสาโล, 2554) พระไพศาล วิสาโล ลงมือปฏิบัติตามแนวพุทธและเห็นว่าได้ผลดี จึงกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารโดยเน้นสื่อสารเรื่องการเตรียมพร้อมรับความตายอย่างสงบ ผ่านการจัดอบรมและเผยแพร่ในสื่อต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนในยุคปัจจุบัน

ความสัมพันธ์ของการคิดแบบอริยสังข์ แสดงดังภาพที่ 5.4 การคิดแบบอริยสังข์ เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความตายของพระไพศาล วิสาโล

ภาพที่ 5.4 การคิดแบบอริยสังข์เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความตายของพระไพศาล วิสาโล

5.2.5 วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

เป็นวิธีการคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย โดยการพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ก่อนการตัดสินใจลงมือทำ พระไพศาล วิสาโล มีวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ค่อนข้างเด่นชัด คือ ในการกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารศาสนา จะมีการกำหนดหลักการสำคัญทางการสื่อสารใน 4 มิติ ได้แก่ 1) เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา 2) เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) เพื่อธรรมาภิบาลการสื่อสารเชิงสันติวิธี และ 4) เพื่อเตรียมรับความตายอย่างสงบ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการ

ทำประโยชน์เพื่อสังคมและการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) โลกธรรม อันได้แก่ ความยินดีทางโลก เช่น ลาภสักการะ ชื่อเสียง หรือความสำเร็จทางโลก ใดๆ ไม่ได้อยู่ในความมุ่งหมายดังกล่าวเลย

เมื่อพระไพศาล วิสาโล ได้ตั้งหลักการและเป้าหมายไว้ชัดเจนดีแล้ว จึงได้ลงมือปฏิบัติตามกลยุทธ์ทางการสื่อสารนั้น ผลที่เกิดจากการสื่อสาร แม้จะประกอบไปด้วยชื่อเสียง ลาภสักการะ รางวัล หรือการยอมรับชื่นชมจากสถาบันสังคมต่างๆ ก็ไม่ได้รู้สึกหวั่นไหว แต่กลับมองว่าเป็นอุปสรรคในการทำงาน (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ทั้งนี้เพราะท่านได้ยึดปฏิบัติตามอรรถธรรมสัมพันธไว้อย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้ การคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธยังเชื่อ ในอิทธิพลของครูบาอาจารย์ หรือ บุคคลต้นแบบทางความคิด ซึ่งพระไพศาล วิสาโล ก็มีอยู่อย่างครบถ้วน เช่น ได้รับคำแนะนำจาก ส. ศิวรักษ์ ไม่ให้ลาสิกขา รวมทั้งแนะนำงานเพื่อสังคมต่างๆ ที่ยังพึงกระทำได้ในฐานะพระสงฆ์ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) เรียนรู้งานและวัตรปฏิบัติที่ดีงาม ตลอดจนคำสอนที่ลึกซึ้งจากหลวงพ่อดำเขียน สุวณฺโณ ท่านพุทธทาส และ ป.อ. ปยุตฺโต เป็นต้น

5.2.6 วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก

เป็นวิธีคิดที่พิจารณา 3 องค์ประกอบ คือ 1) ส่วนดีหรือคุณค่า 2) ส่วนเสียหรือข้อบกพร่อง และ 3) ทางออกหรือการหลุดพ้นจากปัญหา ลักษณะการพิจารณาด້วยกับวิธีคิดในข้อก่อนๆ ดังที่พระไพศาล วิสาโล เคยกล่าวถึงทั้งข้อดีและข้อเสียของการทำงานเพื่อสังคมเอาไว้ในหนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ว่า การทำงานในปัจจุบันก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของสังคมและพระพุทธศาสนา ในขณะที่ข้อเสียก็คือการได้โลกธรรม ซึ่งควรจะเป็นข้อดีของปุถุชนทั่วไป แต่สำหรับพระสงฆ์ที่มีเป้าหมายเพื่อละละกิเลส โลกธรรมจึงกลายเป็นข้อเสียข้อสำคัญ ในขณะที่ข้อ 3) ทางออกหรือการหลุดพ้นจากปัญหา ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการพิจารณาถึงความจริงทั้ง 2 ด้านแล้ว ก็สามารถวางสิ่งที่พิจารณานั้นลงได้ เช่น พิจารณาถึงข้อดีข้อเสียของการนอนกลางวัน เมื่อพิจารณาทั้งข้อดีข้อเสียครบแล้ว ก็ต้องสามารถละการนอนกลางวัน (ไม่ทำ) ได้ด้วย เหมือนกับเป็นการหลุดพ้นจากวังวนของกิเลส

ทั้งนี้ การพิจารณาเพื่อกำหนดกลยุทธ์การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ปรากฏให้เห็นเพียงมุมมองในข้อ 1) และ 2) เท่านั้น โดยพระไพศาล วิสาโล เคยกล่าวไว้ว่าจะทำงานเพื่อสังคมต่อไปเรื่อยๆ จนกว่าจะทำไม่ไหว (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า การพิจารณาเพื่อที่จะวางแผนการทำงาน กับการพิจารณาเพื่อที่จะวางกิเลส เป็นคนละเรื่องกัน ขั้นตอนที่ 3) ของวิธีคิดนี้จึงยังไม่ถูกนำมาใช้ แต่อย่างน้อยก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระไพศาล วิสาโล ได้มีการพิจารณาตามวิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก

นอกจากจะสามารถนำเอาวิธีคิดแบบ “โยนิโสมนสิการ” มาใช้ในการวิเคราะห์วิธีคิดเบื้องต้น อันเป็นที่มาของนวัตกรรมทางการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาแล้ว ยังสามารถนำเอาวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการมาใช้ในการวิเคราะห์ “สาร” ที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการสื่อสารกับกลุ่มเป้าหมาย ปรากฏผลดังต่อไปนี้

1) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ พบในงานเขียนของพระไพศาล วิสาโล เช่น บทความเกี่ยวกับธรรมะในชีวิตประจำวันในนิตยสาร โดยพระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีการอธิบายถึงความจริงในเรื่องต่างๆ จากนั้นจึงถามเพื่อให้ผู้อ่านยอมรับความจริงนั้นๆ ก่อนจะเสนอแนะวิธีปรับความคิดหรือการหาทางแก้ไขปัญหา เช่น กล่าวถึงความจริงที่ว่าคนเรามักจะให้ความสนใจคนที่ทำไม่ดีกับตนและละเลยคนที่ปฏิบัติดีด้วย (รินใจ, 2548) เป็นต้น

2) วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก มักจะพบในงานเขียนที่เป็นลักษณะของการตอบคำถาม เช่น การตอบปัญหาธรรมในหนังสือพิมพ์ โดยพระไพศาล วิสาโล จะพูดถึงเรื่องต่างๆ ทั้งในมิติบวกและลบ จากนั้นจึงให้ผู้อ่านทำการตัดสินใจ เช่น ในประเด็นบริโภคนิยม (พระไพศาล วิสาโล, 2557) จะพูดถึงความสุขที่ได้รับจากการมีและการเสพ และพูดถึงความไม่พอเพราะตกเป็นทาสของกิเลส จากนั้นจึงถามผู้อ่านว่าความสุขที่ตนได้รับนั้น สามารถคุ้มไม่ให้ตกเป็นทาสได้หรือไม่ หรือจะพยายามลดละเลี้ยงและแสวงหาความสุขสงบซึ่งเป็นสุขที่แท้จริง

3) วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นการพิจารณาเพื่อสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เห็นได้ในงานที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค สุขภาพหรือภาวะโภชนาการ โดยการอธิบายถึงวิธีการพิจารณาแบบพุทธ ที่ให้คุณค่าวัตถุต่างๆ ที่แก่น ไม่ใช่โดยต้นเหตุ เช่น อาหารมีคุณค่าแท้เพื่อช่วยให้อิ่มท้อง มีพลังงานในการทำกิจวัตรประจำวัน ฯลฯ และมีคุณค่าเทียมเพื่อตอบสนองกิเลสโดยคุณค่าของอาหารขึ้นอยู่กับวัตถุดิบ ราคา หรือรสชาติ เป็นต้น

4) วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรม (ปลุกเร้ากุศล) เป็นวิธีคิดที่พระไพศาล วิสาโล ใช้เพื่อปรับประสบการณ์ของผู้รับสารให้เป็นไปในทางกุศล โดยการสื่อสารเพื่อสร้างทัศนคติเชิงบวกต่อประเด็นต่างๆ เช่น ผู้คนมักมองความตายเป็นเรื่องของการผลัดพริกสูญเสียดวงศรัทมา มอง เหี่ยวเฉา (พระไพศาล วิสาโล, 2554) ก็พยายามปรับมุมมองใหม่ ให้มองความตายอย่างเป็นมิตร เพราะในเมื่อเป็นความจริงที่ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงได้ ก็ควรจะใช้เวลาเรียนรู้ความตาย และฝึกอยู่กับความตายอย่างรู้เท่าทัน เช่น การเตรียมสติหรือจิตสุดท้ายก่อนตายให้เป็นกุศล อันจะส่งผลต่อชีวิตในภพหน้าที่มีแต่ความสุข เป็นต้น

5) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน เห็นอย่างชัดเจนในการสื่อสารผ่านกิจกรรมธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว เพราะเป็นกิจกรรมที่เน้นการเจริญสติในชีวิตประจำวัน ผ่านการเดิน

เข้าไปยังสถานที่ต่างๆ วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับปัจจุบันขณะ ไม่พะวงกับอดีตที่ผ่านมาเมื่อครู่หรืออนาคตที่กำลังจะมาถึง เพื่อเป็นการฝึกผู้รับสารให้อยู่กับตนเอง และปล่อยวางจากภาระทางกายใจต่างๆ ที่สะสมเอาไว้

เมื่อพิจารณาความเป็น “นวัตกรรมสาร” โดยใช้วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ จะเห็นได้ว่าพระไพศาล วิสาโล มีการพิจารณาและเลือกวิธีการใช้สารที่หลากหลายมาก แต่ที่ผู้วิจัยไม่ได้นำไปรวมไว้ในบทที่ 4 เรื่องนวัตกรรมการสื่อสาร (รูปแบบการสื่อสาร) ศาสนาของพระไพศาล วิสาโล เป็นเพราะว่าการใช้สารตามวิธีของโยนิโสมนสิการ แม้จะเป็นวิธีการที่ดี แต่ก็ถือเป็นวิธีการดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบการสื่อสารในบทที่ 4

ทั้งนี้ หากวิเคราะห์ระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล ในการกำหนดรูปแบบการสื่อสารศาสนา เฉพาะในส่วนของ **วิธีคิดทางธรรม** พบว่าวิธีคิดตามแบบโยนิโสมนสิการข้างต้นสามารถสรุปรวมให้อยู่ในวิธีคิดแบบอริยสังข์ได้ทั้งหมด คือ

1) **คิดถึง “ทุกข์”** พระไพศาล วิสาโล พบประเด็นการเอาวัดเอาเปรียบจากชาติมหาอำนาจผ่านการอ่านงานเชิงสังคมต่างๆ และได้สัมผัสกับความเดือดร้อนของกลุ่มนักศึกษาและผู้ที่ยื่นออกมาเรียกร้องทางการเมืองในช่วงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 หลังจากนั้น ยังได้พบกับความทุกข์ยากของผู้คนในชนบทในขณะที่ออกไปทำงานอาสาสมัคร และได้ประสบกับความสูญเสียซึ่งเกิดขึ้นกับผู้คนใกล้ตัว ฯลฯ ความทุกข์หรือปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นทุกข์ทั้งภายนอกและภายในที่พระไพศาล วิสาโล ได้ประสบมาตลอดชีวิต

2) **พิจารณา “สมุทัย”** พระไพศาล วิสาโล พิจารณาเหตุหรือที่มาของทุกข์ทั้งหลาย เช่น พบว่าวิธีการบริหารบ้านเมืองของคนบางกลุ่มไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การที่ผู้คนมากมายต้องล้มตายหรือถูกกักขัง ก็เป็นเพราะการใช้กำลังความรุนแรงเข้าต่อสู้กัน ความเดือดร้อนของผู้คนในต่างจังหวัดมาจากการขาดโอกาสและความไม่รู้ หรือความโศกเศร้าเมื่อต้องสูญเสียคนอันเป็นที่รักเป็นความทุกข์ที่เกิดจากความไม่เข้าใจในเรื่องของความตายดีพอ ฯลฯ

3) **ตั้งเป้าหมาย “นิโรธ”** พระไพศาล วิสาโล จึงตั้งเป้าหมายเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ข้างต้น โดยการกำหนดเป็นกลยุทธ์ทางการสื่อสาร มีเป้าหมายสำคัญๆ ทั้งสิ้น 4 ประการ คือ เป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเริ่มจากธรรมชาติที่อยู่ใกล้ตัวและมีผลกระทบต่อผู้คนในวงกว้าง รณรงค์ให้ความรู้และนำเสนอวิธีการเชิงสันติวิธีต่างๆ ที่มีประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม สื่อสารทำความเข้าใจและเตรียมความพร้อมประชาชนให้พร้อมรับมือกับความตายอย่างสงบ และมีเป้าหมายสูงสุดคือการฟื้นฟูสืบสานพระพุทธศาสนา

4) พัฒนา “มรรค” พระไพศาล วิสาโล พัฒนาวิธีในการแก้ไขปัญหา โดยใช้ นวัตกรรมสื่อและสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินตามรูปแบบทางการสื่อสารที่วางไว้ มีทั้ง การสื่อสารองค์ความรู้ เนื้อหา และวิธีการสำคัญต่างๆ ไปยังกลุ่มเป้าหมาย ผ่านสื่อหลากหลาย ประเภท ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติจริงในรูปแบบของการอบรม/สัมมนา และการจัดกิจกรรมเพื่อ พระพุทธศาสนา สันติวิธี และสิ่งแวดล้อม ดังแสดงในภาพที่ 5.5 วิธีคิดทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล ในการกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสาร

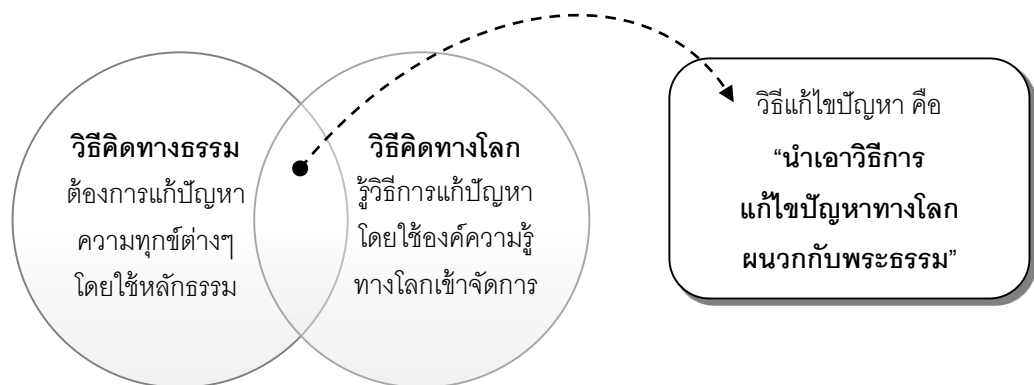

ภาพที่ 5.5 วิธีคิดทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล ในการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร

5.3 วิธีคิดทางโลก: แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์

การวิเคราะห์ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล ที่มีต่อการกำหนดรูปแบบการสื่อสารศาสนา ในส่วนของ “วิธีคิดทางธรรม” เป็นวิธีคิดหลักของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา กระบวนการคิดจึงมีกรอบในการพิจารณาที่ชัดเจน ในขณะที่การวิเคราะห์ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฤชุน หรือ “วิธีคิดทางโลก” จะมีลักษณะของความเป็นระบบคิดที่มีขอบเขตกว้างและไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวใดๆ โดยผลการวิจัยในส่วนนี้ ได้วิเคราะห์ถึงมุมมองและวิธีคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004) แบบปฤชุน ของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งวิเคราะห์ผ่านบทสัมภาษณ์ ถาม-ตอบ ที่ปรากฏอยู่ในแหล่งข้อมูลประเภทเอกสาร แหล่งข้อมูลประเภทดิจิทัล และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

จากผลการวิจัยในข้อที่ 5.2 ซึ่งกล่าวถึงวิธีคิดสำคัญในทางพุทธศาสนา ที่มีผลต่อการกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสารของพระไพศาล วิสาโล พบว่า “มรรค” หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา เป็นการใช้นวัตกรรมสื่อและสารต่างๆ เพื่อสื่อสารไปยังกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ ความเป็นนวัตกรรมนั้นเป็นเรื่องของความแปลกใหม่ ซึ่งต้องมีการพัฒนาปรับปรุงวิธีการให้แตกต่างออกมาจากวิธีการดั้งเดิมทางศาสนา เช่น การเทศน์ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ ฯลฯ มาสู่การใช้สื่อสมัยใหม่ในการสื่อสารศาสนา การใช้นวัตกรรมสื่อและสารเหล่านี้เอง ที่เป็นตัวพิสูจน์ให้เห็นว่าพระไพศาล วิสาโล ใช้องค์ความรู้ และวิธีคิดอื่นนอกเหนือจากระบบความคิดทางธรรม ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมด้วย ดังภาพที่ 5.6 ความเกี่ยวพันระหว่างวิธีคิดทางโลกและทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล

ภาพที่ 5.6 ความเกี่ยวพันระหว่างวิธีคิดทางโลกและทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล

5.3.1 “ความคิดวิพากษ์” กับการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

ความคิดแบบวิพากษ์ หรือ Critical Thinking (Runco, 1999) เป็นความคิดที่มีลักษณะของความคิดแนวตั้ง (Vertical Thinking) ซึ่งมีลักษณะของการคิดวิเคราะห์ การคิดแบบประเมินผล (Evaluation) การโต้แย้งถึงจุดอ่อนจุดแข็ง การตัดสินเรื่องของคุณจริงและความถูกต้อง ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่พบได้ในระบบความคิดแบบทางธรรม (ข้อ 5.2) สะท้อนให้เห็นว่าพระไพศาล วิสาโล เป็นนักคิดที่ใช้ความคิดแบบวิพากษ์ (ทั้งระบบความคิดทางธรรมและทางโลก) เป็นหลักในการแก้ไขปัญหาหรือการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร

ทั้งนี้ ความคิดแบบวิพากษ์ เป็นความคิดโดยพื้นฐานของมนุษย์ทุกคน (Runco, 1999) เพราะเป็นวิธีคิดที่ผูกติดอยู่กับการศึกษา พระไพศาล วิสาโล เป็นพระรูปหนึ่งที่มีโอกาสได้ศึกษาในสายสามัญ คือ ศึกษาจนจบระดับปริญญาตรี ทำให้เป็นผู้ที่ได้ฝึกคิดตามวิธีคิดแบบวิพากษ์มาตั้งแต่วัยเด็ก โดยเฉพาะการตัดสินใจว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด การให้คุณค่ากับทางเลือกของชีวิต เช่น พระไพศาล วิสาโล วิเคราะห์ความเป็นไปในสังคม และพบว่าเรื่องการเมืองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ ท่านจึงตัดสินใจจากองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ เลือกศึกษาต่อในสายประวัติศาสตร์ แทนที่จะศึกษาต่อในสายวิศวกรรมศาสตร์ ฯลฯ ความคิดแบบวิพากษ์ยังมีความจำเป็น และถูกนำมาใช้อย่างต่อเนื่องในเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ของชีวิต เช่น การตัดสินใจอดอาหารประท้วง การทำงานในสายศาสนาเพื่อสังคม การตัดสินใจบวช หรือการตัดสินใจบวชต่อเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ฯลฯ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ความคิดต่างๆ ข้างต้น ล้วนแต่เป็นประเด็นที่มาจากการคิดวิเคราะห์ และการประเมินผล ซึ่งเป็นกระบวนการตัดสินใจที่เด็ดขาด

ในส่วนของการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร ความคิดแบบวิพากษ์ มีความสำคัญอยู่ 2 ส่วนได้แก่

ส่วนที่ 1: การคิดแบบวิพากษ์ผูกอยู่กับความคิดทางธรรม ซึ่งช่วยให้พระไพศาล วิสาโล มองเห็นปัญหา คือ ทุกข์ในอริยสัจจ์ และตัดสินใจที่จะลงมือช่วยเหลือสังคมด้วยวิธีการทางศาสนา ซึ่งพระไพศาล วิสาโล ต้องมองว่าการสื่อสารศาสนาที่ได้ลงมือทำ เป็นเรื่องที่ถูกต้องหรืออยู่ฝ่ายกุศล ทั้งนี้เพราะความคิดแบบวิพากษ์ตรงกับวิถีคิดทางพุทธในประเด็นที่ว่า ต้องมีการพิจารณาและประเมินสิ่งที่จะทำ ว่าเป็นเรื่องที่ดีและถูกต้องตามบรรทัดฐานของสังคม

ส่วนที่ 2: การคิดแบบวิพากษ์ช่วยให้ความคิดสร้างสรรค์เป็นรูปเป็นร่าง ทั้งนี้เพราะพระไพศาล วิสาโล ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร และความคิดสร้างสรรค์ต่างๆ จะถูกเลือกใช้หรือไม่ จำเป็นต้องใช้ความคิดแบบวิพากษ์เป็นตัวตัดสิน

ผลงานนวัตกรรมสื่อและสารต่างๆ ที่ปรากฏออกมา จึงต้องผ่านกระบวนการทั้งแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ก่อนเสมอ

5.3.2 “ความคิดสร้างสรรค์” กับการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล

การพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้กระบวนการหรือความคิดที่แปลกใหม่ร่วมกับองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นนวัตกรรมหรือทางออกใหม่ๆ ที่เหมาะสมกับบริบททางการสื่อสารที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ วิธีคิดที่แปลกใหม่ของพระไพศาล วิสาโล ย่อมมีที่มาจากการความคิดสร้างสรรค์ซึ่งพบได้ในผลงานต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) วิธีคิดของพระไพศาล วิสาโล ที่หันมาใช้สื่อสมัยใหม่ในการสื่อสารศาสนา ถือว่าเป็นความคิดสร้างสรรค์ประเภทหนึ่ง ตามมุมมองของ De Bono (1990, 1992) ซึ่งมีนิยามที่มุ่งพิจารณาผลลัพธ์ของความคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ ว่าเกิดประโยชน์ (ผลเชิงบวก) ต่อองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่หรือไม่ อันจะเห็นว่า การที่พระไพศาล วิสาโล นำเอาความรู้ทางศาสนามาใช้กับองค์ความรู้ทางโลก คือ การใช้สื่อสมัยใหม่ในการสื่อสารศาสนา เป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดให้ออกจากกรอบความคิดเดิมๆ ของพระสงฆ์ ซึ่งมีสื่อประเพณีต่างๆ ในการสื่อสารศาสนาอยู่แล้ว การนำเอาองค์ความรู้ทางโลกมาประยุกต์กับทางธรรม จึงทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ที่มีประโยชน์

หนทางในการเข้าถึงความคิดสร้างสรรค์ของ De Bono (1992) เป็นวิธีการคิดนอกกรอบและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เรียกว่า “การคิดแนวข้าง” (Lateral Thinking) ซึ่งมีกรอบในการพิจารณาคำว่าๆ อยู่ 7 ประการ และสามารถเทียบกับความคิดของพระไพศาล วิสาโล ได้ดังตารางที่ 5.2 การเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล กับวิธีคิดแนวข้าง

ตารางที่ 5.2 การเปรียบเทียบความคิดสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล กับวิธีคิดแนวข้าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	วิธีคิดแนวข้าง	วิธีคิดของพระไพศาล วิสาโล
1. ความต่อเนื่อง	ไม่ต่อเนื่อง	วิธีคิดเป็นกระบวนการต่อเนื่อง จากปัญหาสู่วิธีการแก้ไข
2. แบบแผนความคิด	เปลี่ยนโครงสร้าง แบบแผนใหม่	มีวิธีคิด 2 ลักษณะ คือ คงแบบแผนเดิม เช่น การสืบสานพระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ และเปลี่ยนแบบแผนใหม่ เช่น ใช้ข้อมูลทางโลกในการดึงให้คนสนใจธรรมะ
3. ทิศทาง	หลายทิศทางและ สร้างสรรค์	หลายทิศทาง 1) คิดโดยใช้ตนเองเป็นหลัก เช่น ในการใช้สื่อหนังสือเล่ม จะเลือกจากเรื่องราวที่ตนเองอยากจะนำเสนอ 2) คิดโดยใช้สังคมเป็นหลัก เช่น แก้จากปัญหาที่มีอยู่ในสังคม แก้ปัญหาตามการร้องขอจากบุคคล สถาบัน หน่วยงานต่างๆ โดยใช้วิธีการที่สร้างสรรค์ (ผลลัพธ์ดี)
4. ความแน่นอน	เกิดผลไม่แน่นอน	เป็นวิธีคิดที่ต้องการผลลัพธ์ที่แน่นอนของผลลัพธ์
5. เป็นผลมาจาก	ความกว้างของ ความรู้	ใช้ทั้งความกว้างและความลึกของความรู้ เพราะใช้ความรู้ลึกซึ้งในทางธรรม เข้ากับความรู้อื่นที่หลากหลายในทางโลก
6. การถูกจำกัด ขอบเขตโดย ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	ไม่มีข้อจำกัด	วิธีคิดยังมีความจำกัด คือ ต้องเป็นวิธีคิดที่ไร้กุศล ไม่สามารถใช้ความคิดสร้างสรรค์ที่สนับสนุนกิเลสต่างๆ ได้
7. สะดวกต่อ วิธีการใหม่ๆ	สนับสนุน	ไม่สนับสนุน ทั้งนี้เพราะการใช้นวัตกรรมต่างๆ เป็นการประยุกต์จากองค์ความรู้ที่มีอยู่ ไม่ใช่ความคิดที่แปลกใหม่แบบที่ไม่เคยมีใครทำมาก่อน เนื่องจากยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของสมณสาธูป

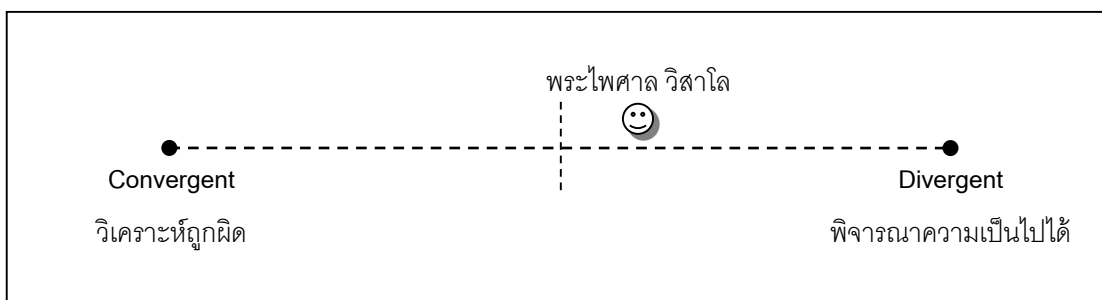
จากตารางที่ 5.2 ทำให้เห็นว่าความคิดสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล มีลักษณะร่วมบางประการกับความคิดแนวข้าง (Lateral Thinking) ของ De Bono (1992) และมีลักษณะบางประการที่ยังเป็นวิธีคิดแบบแนวตั้ง (Vertical Thinking) ซึ่งเป็นลักษณะของความคิดแบบวิพากษ์ ทั้งนี้เพราะ ความคิดแนวข้างของ De Bono เป็นความคิดที่หลุดออกจากกรอบมาก ไม่เหมาะสมกับลักษณะของความเป็นสงฆ์ซึ่งมีข้อจำกัดทางความคิดบางประการ แม้พระไพศาล วิสาโล ได้เคยระบุไว้ว่า ตนเองเป็นผู้ที่มีความคิดในแบบฆราวาสสูง (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) คือ ยังคงใช้วิธีคิดแบบคนทั่วไปในการมองโลก ทำให้เข้าใจสังคมได้หลายแง่มุม เช่น ปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาทางการเมือง ปัญหาความมัวหมองในวงการศาสนาทั้งไทยและต่างประเทศ ฯลฯ เวลาที่ใช้ความคิดก็จะคิดทั้งในมุมที่ตนเองเป็นฆราวาสและเป็นพระ เพราะมุมมองความคิดทั้ง 2 ลักษณะ จะช่วยสะท้อนบทบาทของพระไพศาล วิสาโล ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม เช่น เมื่อทำงานก็ทำงานในฐานะพระนักพัฒนา มีทีมงาน มีพุทธศาสนิกชนให้ความเคารพเลื่อมใส แต่ในเวลาทั่วไป เช่น เมื่อขึ้นรถเมล์ ก็ต้องใช้ความคิดแบบคนธรรมดา เพราะทุกคนต่างก็เร่งรีบแย่งกันขึ้นรถ น้อยคนที่คิดจะหลีกเลี่ยงให้พระได้ขึ้นรถก่อน เมื่อได้คิดและมีความเข้าใจในแบบฆราวาส ท่านจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องขุ่นเคืองผู้อื่น หรือเกิดความรู้สึกแปลกใจใดๆ ที่คนทั่วไปปฏิบัติกับพระเช่นนั้น ฯลฯ วิธีคิดในระบบคู่กันเช่นนี้ ทำให้พระไพศาล วิสาโล เข้าใจความคิดของคนธรรมดาสามัญ การสื่อสารศาสนาของท่านจึงหลีกเลี่ยงการยกเรื่องหลักธรรมชั้นสูง อันจะทำให้เข้าใจไม่ถึง หรือไม่ตรงจริตและความคิดของกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นปุถุชนทั่วไป

วิธีคิดดังที่กล่าวเป็นลักษณะของความคิดสร้างสรรค์ประการหนึ่ง เพราะผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการสื่อสาร คือ เป็นการสื่อสารที่เข้าใจความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แม้ว่าจะไม่เป็นวิธีคิดแนวข้าง (สร้างสรรค์) โดยสมบูรณ์ก็ตามนิยามของ De Bono ก็ตาม

2) ความคิดสร้างสรรค์ตามแนวคิดของ Runco (1999, 2004) มีลักษณะที่เปิดกว้าง ไม่ตายตัว คือ ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ลักษณะของความคิดสร้างสรรค์อย่างเดียว แต่มีลักษณะของความคิดโน้มเอียงไปใน 2 แนวทางซึ่งอยู่ตรงกันข้าม คือ วิธีคิดแบบ Convergent (Con) และแบบ Divergent (Di) โดยความคิดแบบ Con เป็นการพิจารณาความถูกต้อง ผลลัพธ์ของความคิดดังกล่าวจึงต้องออกมาเป็นเพียงหนึ่งเดียว (วิพากษ์) ซึ่งตรงกันข้ามกับความคิดแบบ Di (สร้างสรรค์)

พระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีคิดทั้ง 2 ด้าน ในการกำหนดกลยุทธ์ทางการสื่อสาร คือ ใช้ความคิดแบบ Con กับองค์ความรู้ทางธรรม คือ พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการหลุดพ้น การสื่อสารศาสนาของท่าน แม้จะยังไม่ได้มุ่งสื่อสารในประเด็นนี้ แต่ก็มีความต้องการให้พุทธศาสนิกชนน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนต่างๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยท่านเคารพใน

หลักการและสื่อสารโดยไม่บิดเบือนองค์ความรู้เหล่านี้ ในขณะที่เดียวกัน พระไพศาล วิสาโล ใช้ความคิดแบบ Di ในการพัฒนาการสื่อสารศาสนา ผ่านการใช้นวัตกรรมสื่อและสารใหม่ๆ โดยผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า หากพระไพศาล วิสาโล เห็นว่าการสื่อสารโดยประเพณีเป็นการสื่อสารที่เหมาะสมอยู่แล้วในสังคมไทยปัจจุบัน เช่น สามารถนำมาใช้สื่อสารประเด็นสำคัญต่างๆ ทั้ง 4 มิติได้อย่างมีประสิทธิภาพ พระไพศาล วิสาโล จะต้องใช้วิธีคิดแบบ Con เพียงอย่างเดียวในการตัดสินใจเมื่อทำการสื่อสาร คือ วิธีการดั้งเดิมถูกต้องและดี ไม่จำเป็นต้องใช้การสื่อสารรูปแบบอื่นๆ แต่เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงกลับพบว่า พระไพศาล วิสาโล ยอมรับในคุณค่าของสื่อสมัยใหม่ ในฐานะเครื่องมือที่ช่วยให้การสื่อสารศาสนามีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ท่านจึงตัดสินใจ ใช้วิธีการสื่อสารทั้งแบบดั้งเดิมและสมัยใหม่ร่วมกันในการสื่อสารศาสนา ขึ้นอยู่กับบริบทและกลุ่มเป้าหมาย อันเป็นวิธีการของ Di ที่เรียกว่า “การประเมินค่า”

ภาพที่ 5.7 ลักษณะความโน้มเอียงทางความคิดของพระไพศาล วิสาโล

การที่ผู้วิจัยกำหนดให้พระไพศาล วิสาโล มีวิธีการใช้ความคิดไปในทาง Divergent หรือลักษณะของความคิดสร้างสรรค์มากกว่า เนื่องจากเมื่อพิจารณานวัตกรรมสื่อและสาร (ในบทที่ 4) พบว่าพระไพศาล วิสาโล ใช้นวัตกรรมสื่อ โดยการผสมองค์ความรู้ทางโลกและทางธรรมเข้ากับการสื่อสารทางโลก ร่วมกับการใช้นวัตกรรมสาร มีผลงานเพียงไม่กี่ชิ้นเท่านั้นที่กล่าวถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาล้วนๆ เช่น ในการศึกษาผลงานของท่านมากกว่า 400 ชิ้น พบงานที่กล่าวถึงหลักการล้วนๆ ไม่เกิน 10 ชิ้น ซึ่งเป็นลักษณะของการอธิบายศัพท์ในทางพระพุทธศาสนา เช่น บทความ “อย่างไรเรียกว่าสังฆทาน” (พระไพศาล วิสาโล, 2552) ฯลฯ สารในผลงานส่วนใหญ่จะมีลักษณะของความเป็นนวัตกรรม คือ การหลอมรวมองค์ความรู้ต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ผลงานที่ออกมาจึงมีความแปลกใหม่และเกิดประโยชน์ยิ่งขึ้น และการที่พระไพศาล วิสาโล ได้

พิจารณาคคุณค่าของวิธีการใหม่ๆ ก่อนลงมือทำ เป็นลักษณะวิธีคิดแบบ Divergent ซึ่งจะแตกต่างกับวิธีคิดแบบ Convergent ที่ผลการพิจารณาต้องออกมาเป็นกฎหรือผิดด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

3) ความคิดสร้างสรรค์ที่มาจากความยืดหยุ่นทางความคิด (Runco, 1999, 2004) เป็นวิธีคิดที่ต้องผสานการคิดแบบสร้างสรรค์และแบบวิพากษ์ร่วมกัน คือ ใช้วิธีคิดแบบสร้างสรรค์ในการพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ และใช้วิธีคิดแบบวิพากษ์มาตัดสินเลือกนวัตกรรมที่มีความเหมาะสม ความคิดสร้างสรรค์ในลักษณะนี้ เช่น

(1) วิธีการตอบปัญหาธรรม อาทิ การตอบคำถามในงาน “ความหมายทางพระพุทธศาสนา กับคุณค่าทางวิทยาศาสตร์” (jessadad, 2556) ซึ่งเป็นงานเสวนาที่พระไพศาล วิสาโล ต้องตอบปัญหาธรรมให้เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อคำถามมีความหลากหลายและไม่สามารถคาดเดาได้ จึงจำเป็นต้องใช้ทั้งไหวพริบและองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งประกอบกัน (วิธีแบบสร้างสรรค์) เพื่อให้คำตอบอธิบายอย่างถูกต้องตามหลักพุทธและเชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์อย่างกลมกลืน (วิธีแบบวิพากษ์) หรือในตัวอย่างการตอบคำถาม เมื่อท่านถูกมองว่าเป็นพระเอ็นจีโอ (NGO) ธารรงค์เรื่องลุ่มน้ำลำปะทาว อันเกินมาจากหน้าที่ของสงฆ์พึงปฏิบัติ

ปามีใช่เป็นแค่ต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารเท่านั้น หากยังเป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาก็ว่าได้ ดังจะเห็นได้ว่าพุทธประวัติสัมพันธ์กับป่าโดยตลอด จบจนสุดท้ายก็ปรินิพพานใต้ต้นไม้ . . . กล่าวได้ว่าถ้าพระพุทธองค์ไม่ได้มาบำเพ็ญเพียรในป่าก็คงยากที่จะเห็นธรรม เพราะอะไร เพราะธรรมะกับธรรมชาติเป็นเรื่องเดียวกัน เมื่อเราเพ่งพิจารณาธรรมชาติภายนอกอย่างลึกซึ้ง เราก็เห็นธรรมชาติภายใน คือเห็นธรรม (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 91)

การตอบคำถามข้างต้น แสดงให้เห็นถึงวิธีการโยงประเด็นการอนุรักษ์ป่าซึ่งเป็นเรื่องทางโลกเข้ากับการแสดงออกทางศาสนา ในฐานะที่ป่าเป็นสัญลักษณ์ในการสำเร็จธรรมของพระพุทธเจ้า โดยสะท้อนว่า การรักษาป่าแท้จริงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เช่นกัน ในฐานะที่พระสงฆ์ทำหน้าที่บำรุงสืบต่อพระพุทธศาสนา ไม่ใช่หน้าที่ของเอ็นจีโอเพียงกลุ่มเดียว การตอบในลักษณะนี้ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการโยงประเด็นทางพุทธ คือ การสำเร็จสัมโพธิญาณในป่า ให้เข้ากับการทำหน้าที่นักอนุรักษ์ ซึ่งจริงๆ แล้วยากที่จะดึงมาเกี่ยวข้องกัน

(2) การมีความคิดที่เปิดกว้าง พระไพศาล วิสาโล กล่าวว่าตนเองเป็นพระที่มี 2 โลก คือ ไม่รู้สึกถึงความแตกต่างระหว่างโลกสงฆ์และฆราวาส (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) แสดงให้เห็นถึงวิถีคิดที่ซ่อนอยู่ภายใต้การสื่อสารภายใน (Intrapersonal Communication) คือ ในขณะที่สังคมไทยโดยพื้นฐานยกให้ “พระสงฆ์” เป็นสถานะที่สูงกว่าสถานะทางสังคมอื่นๆ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549) พระไพศาล วิสาโล กลับมองว่าสถานะทั้ง 2 (พระ และ ฆราวาส) ไม่ได้มีความแตกต่างกัน และท่านเลือกที่จะใช้สถานะสงฆ์หรือฆราวาส ในการใช้ความคิดแบบวิพากษ์ ผนวกกับความคิดแบบสร้างสรรค์ในบริบทต่างๆ กัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการสื่อสาร

(3) ความเป็นพระเมืองมาอยู่ป่า (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) พระไพศาล วิสาโล เชื่อว่าการอาศัยอยู่ในเมืองหรืออยู่ในป่า (หมายถึง ในชนบทของประเทศไทย) **ไม่มีอิทธิพลด้านลบใดๆ ต่อการสื่อสารศาสนา** อันจะเห็นได้จากการที่พระไพศาล วิสาโล เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต ซึ่งเป็นวัดป่าห่างไกลในจังหวัดชัยภูมิ แต่กลับมีผลงานเป็นเป็นที่รู้จักทั่วไปของคนในเมือง และกลุ่มผู้มีการศึกษา ทั้งนี้ พระไพศาล วิสาโล มีวิถีคิดเบื้องหลังว่า พระทุกรูป (ไม่ว่าจะพระในเมืองหรือพระในชนบท) ต่างก็ทำงานหนัก เพียงแต่พระไพศาล วิสาโล โชคดีกว่าพระสงฆ์รูปอื่นๆ ตรงที่ผลงานหรือภารกิจต่างๆ ที่ทำ มีความเกี่ยวข้องกับคนเมืองเป็นส่วนใหญ่ ฯลฯ ซึ่งการคิดเช่นนี้เป็นรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ที่สะท้อนว่าตัวท่านเองไม่ได้มีความสามารถมากกว่าคนอื่น เพียงแต่มีโอกาสในการทำงานที่ดี จึงต้องพัฒนาการทำงาน (นวัตกรรมต่างๆ) อยู่เสมอ

(4) ความคิดที่ว่า “ความรู้ไม่มีวันพอ” พระไพศาล วิสาโล เชื่อว่าพระสงฆ์จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้มากทั้งทางโลกและทางธรรม ความสนใจของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อการสื่อสารศาสนาไปยังพุทธศาสนิกชน เช่น หากพระไม่สนใจความเป็นไปในสังคมมากพอ จะทำให้พระแนะนำผู้อื่นได้ลำบาก เพราะเรื่องที่แนะนำมีแต่เรื่องที่เป็นนามธรรม (ธรรมะล้วนๆ) ทั้งที่ในสถานการณ์จริงยังมีปัจจัยอื่นเกี่ยวข้องอยู่ เช่น สังคมที่อยู่เป็นอย่างไร พระนักปฏิบัติจึงต้องสามารถแก้ปัญหาที่ต้นเหตุพร้อมๆ กับให้คำแนะนำที่ปฏิบัติได้จริง (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ความคิดสร้างสรรค์ในส่วนนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญประการหนึ่ง ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล คือ ยังคงศึกษาองค์ความรู้ทางโลก (ต่อเนื่องจากสมัยฆราวาส) และพิจารณาเลือกความรู้ที่มีประโยชน์จริงๆ มาใช้ในทางธรรม

(5) การสื่อสารแบบถอดบทเรียน พระไพศาล วิสาโล เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมสูง (วิพากษ์สูง) แต่ในการทำงานจริง พระไพศาล วิสาโล จะไม่เน้นทฤษฎี แต่จะใช้วิธีการถอดบทเรียน โดยพิจารณาคุณค่าของความรู้ที่มาจากการศึกษาเรื่องเล่า ประวัติศาสตร์

ร่วมกับการพูดคุยกับบุคคลที่มีประสบการณ์ตรง ก่อนจะประยุกต์ความรู้ที่ได้มานั้น มาใช้ในการสื่อสารศาสนาอีกต่อหนึ่ง เช่น พระไพศาล วิสาโล เห็นระบบการสื่อสารของสงฆ์ที่เป็นแบบบนลงล่าง (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) พบว่าเป็นวิธีการที่ไม่มีประสิทธิภาพ (วิพากษ์) จึงพัฒนาวิธีการสื่อสารใหม่ๆ (สร้างสรรค์) และเลือกวิธีการเหล่านั้นมาใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

(6) ความคิดสร้างสรรค์ที่มาจากอิทธิพลทางความคิด ของ Amabile & Grysiewicz ปี 1989 (Runco, 2004) พระไพศาล วิสาโล มีแบบอย่างในการดำเนินชีวิตมาจากบุคคลและหนังสือ ส่วนหนึ่งเพราะท่านเป็นผู้ที่อ่านและฟังมาก อย่างในประวัติที่อธิบายว่า ในอดีตท่านใช้วิธีอ่านแล้วขีดเส้นไว้ แต่ระยะหลังที่อ่านมากจนลืมนั้น ก็ต้องมีการจดบันทึกในคอมพิวเตอร์ โดยใส่ความคิดเห็นของตนลงไปกันลืมนั้น (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) หนังสือที่มีอิทธิพลจุดประกายความคิดสร้างสรรค์ เช่น จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ (The Turning Point) ของฟริตจอฟ คาปรา เป็นหนังสือที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล มีความสนใจในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมิติวิทยาศาสตร์และจิตวิญญาณ ประตูละสังขารใหม่ (The Tibetan Book of Living and Dying) ซึ่งเป็นที่มาของประเด็นการตายอย่างสงบซึ่งประยุกต์มาใช้ในวงการแพทย์ ฯลฯ ไปจนถึงอิทธิพลจากบุคคล เช่น มารดา ว่าด้วยเรื่องของการใช้ชีวิตในยุควัตถุนิยม ท่านพุทธทาส หลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ หลวงปู่ชา หลวงปู่ดูลย์ หลวงปู่เทียน ฯลฯ ในเรื่องความคิดสร้างสรรค์ในการสื่อสาร คือการใช้สารที่เรียบง่ายและไม่ใช้คำบาลี เพราะจะช่วยให้ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายกว่า เป็นต้น

4) สาเหตุของการใช้ความคิดสร้างสรรค์ (De Bono, 1992) มี 2 สาเหตุ คือ ก) จากสถานการณ์บีบคั้น เช่น ประสบปัญหา/วิกฤต ความขัดแย้ง ซึ่งวิธีการเดิมๆ ใช้ไม่เป็นผล และ ข) ไม่ได้เกิดจากสถานการณ์บีบคั้น แต่เป็นการคิดเพื่อเพิ่มโอกาสและความได้เปรียบ จากวิธีคิดของพระไพศาล วิสาโล พบว่ามีลักษณะของสาเหตุ ก) คือ พระไพศาล วิสาโล เข้าใจว่าสังคมมีความเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมของผู้คนก็เปลี่ยนแปลง ปัญหาสังคมต่างๆ ที่มีความรุนแรงยิ่งขึ้น ท่านจึงพัฒนาวิธีการสื่อสารศาสนาใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อตอบสนองต่อความบีบคั้นเหล่านั้น ทั้งนี้ ทฤษฎีของ De Bono กล่าวไว้ว่า สาเหตุ ก) จะเกิดขึ้นเมื่อวิธีการเดิมๆ ที่ใช้อยู่ไม่ได้ผล ซึ่งไม่ตรงกับบริบทของพระไพศาล วิสาโล มากนัก เพราะวิธีการเดิมอันหมายถึง “สื่อดั้งเดิมทางศาสนา” ก็ยังใช้งานได้ดีอยู่ เพียงแต่ต้องเลือกใช้ภายใต้บริบททางการสื่อสารที่แตกต่างกัน ความคิดสร้างสรรค์ของพระไพศาล วิสาโล จึงเกิดขึ้นภายใต้สาเหตุ ข) ด้วย เพราะนวัตกรรมการสื่อสารบางประเภท มาจากความต้องการสร้างสรรควิธีการใหม่ๆ ด้วยตัวท่านเอง เช่น สื่อใหม่ อย่าง Facebook

พระไพศาล วิสาโล ใช้วิธีคิดแบบสร้างสรรค์ผ่านการตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ และเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต โดยอาศัยความเปิดกว้างทางความคิด ความเสมอกันระหว่างโลกฆราวาสและโลกสงฆ์ และการที่เป็นผู้ไม่ตัดสินอะไรโดยอคติ ฯลฯ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ อย่างวิธีคิดที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสาร มาจากคำถามพื้นฐานสำคัญที่ว่า **“พระสงฆ์จะต้องอยู่ตำแหน่งใดในปัจจุบันจึงจะมีประโยชน์อย่างเต็มที่”** (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 112) และสิ่งที่ท่านตอบตนเองก็คือ พระจะต้องมีคุณธรรมภายในโดยเฉพาะความเรียบง่ายสมถะ (อิทธิพลจากมารดา) มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะ (ความสามารถทางการสื่อสารศาสนา) และมีความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อสังคมสมัยใหม่ ว่าไม่ได้เป็นเหมือนสังคมหมู่บ้านในอดีตอีกต่อไปแล้ว และคำตอบเรื่องความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะ เป็นจุดเริ่มต้นของนวัตกรรมทางการสื่อสารศาสนา โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนานวัตกรรมให้เกิดผลสำเร็จ

5.3.3 “นวัตกรรมในระดับวิธีคิด” ของพระไพศาล วิสาโล

จากผลการศึกษาในส่วนของ “ระบบความคิดทางธรรม” และ “ระบบความคิดทางโลก” (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) ทำให้เห็นระบบความคิดในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนา ที่มีลักษณะของ **“นวัตกรรมทางวิธีคิด”** เนื่องจากระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล เป็นระบบความคิดที่มีความแตกต่างจากระบบความคิดของพระสงฆ์โดยทั่วไป คือ การที่ท่านใช้ **ระบบความคิดทางธรรมร่วมกับระบบความคิดทางโลก** ในการพัฒนารูปแบบการสื่อสารศาสนา โดยที่ระบบความคิดไม่ว่าจะเป็นการคิดแบบวิพากษ์ (ทั้งในระบบคิดทางธรรมและการคิดวิพากษ์แบบปุถุชน) และการคิดสร้างสรรค์ จะผ่านกระบวนการพิจารณาและเลือกนำมาใช้ตามแต่ความเหมาะสมของบริบทและ**สถานการณ์การสื่อสารศาสนา**ที่แตกต่างกัน

การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ต่อชาวบ้านรอบๆ วัดป่าสุคะโต ที่อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ จะเป็นลักษณะของการสื่อสารตามประเพณี (Buddhist Traditional Media) ตามลักษณะการสื่อสารโดยพื้นฐานของชาวบ้านในพื้นที่ ที่เน้นเรื่องของความศรัทธา ขนบธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนาดั้งเดิม และเรื่องของความขลังความศักดิ์สิทธิ์ ในขณะเดียวกันกลุ่มเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ในพื้นที่ พระไพศาล วิสาโล กลับหันมาใช้ระบบความคิดทางโลก โดยการผนวกกิจกรรมเชิงอนุรักษ์เข้าไปในพิธีกรรมการเจริญสติและปัญญาในทางศาสนา โดยสร้างกิจกรรม **“ธรรมยาตราลุ่มน้ำละปะทาว”** เพื่อให้กิจกรรมมีความน่าสนใจและเข้าถึงกลุ่ม

คนรุ่นใหม่ในพื้นที่ โดยการให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีส่วนสำคัญในการจัดกิจกรรม หรือในการสื่อสารศาสนากับคนรุ่นใหม่ที่อยู่อาศัยอยู่ในเมือง เช่น กรุงเทพฯ หัวเมืองใหญ่ ตลอดจนประชากรเน็ตชาวไทย (Thai Netizen) ในสังคมออนไลน์ พระไพศาล วิสาโล ก็มีการปรับรูปแบบการสื่อสารศาสนา โดยนำเอาระบบคิดทางโลกมาใช้ในการพัฒนานวัตกรรมสื่อและสาร ซึ่งต้องการความเป็นทางโลกมากยิ่งขึ้น เช่น การใช้ Facebook (เป็น Modern Contemporary Media: New Media) ในการสื่อสารกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา โดยท่านต้องสื่อสารผ่านเนื้อหาที่มีความเป็นทางโลก (ข่าว เหตุการณ์สำคัญ งานวิจัยระดับโลก ฯลฯ) แหล่งข้อมูลที่ใช้ก็ต้องเป็นแหล่งข้อมูลระดับชาติหรือนานาชาติที่น่าเชื่อถือ มีการผูกโยงประเด็นในสาร (Message) โดยนำเรื่องราวที่กลุ่มเป้าหมายดังกล่าวมีความสนใจ มาสื่อสารร่วมกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดยที่ท่านต้องใช้การร้อยถอบความหมายซึ่งแต่เดิมเป็นการอธิบายเนื้อหาโดยคำบาลี ให้กลายเป็นคำธรรมดาสามัญที่อยู่ในระดับเดียวกับที่กลุ่มเป้าหมายใช้ในการสื่อสาร เป็นต้น

จากตัวอย่างการประยุกต์ใช้ “ระบบความคิดทางโลก” ร่วมกับ “ระบบความคิดทางธรรม” ในการพัฒนารูปแบบการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ข้างต้น ทำให้เห็นว่า พระไพศาล วิสาโล มีการประยุกต์ใช้ระบบความคิดทางโลกในการสื่อสารศาสนา โดยถือเป็นระบบความคิดหลักอีกระบบหนึ่งที่มีความสำคัญและทำให้การสื่อสารศาสนาประสบความสำเร็จ ในฐานะที่ท่านได้เปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารศาสนาดั้งเดิม ซึ่งคนในยุคปัจจุบันมองว่าไม่น่าสนใจ ให้กลายเป็นการสื่อสารในชีวิตประจำวันที่เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่มีความแตกต่างกันได้ ทำให้เห็นว่า “**นวัตกรรมทางวิถีคิด**” เป็นระบบความคิดที่มีความสำคัญในการพัฒนาการสื่อสารศาสนาในยุคปัจจุบัน

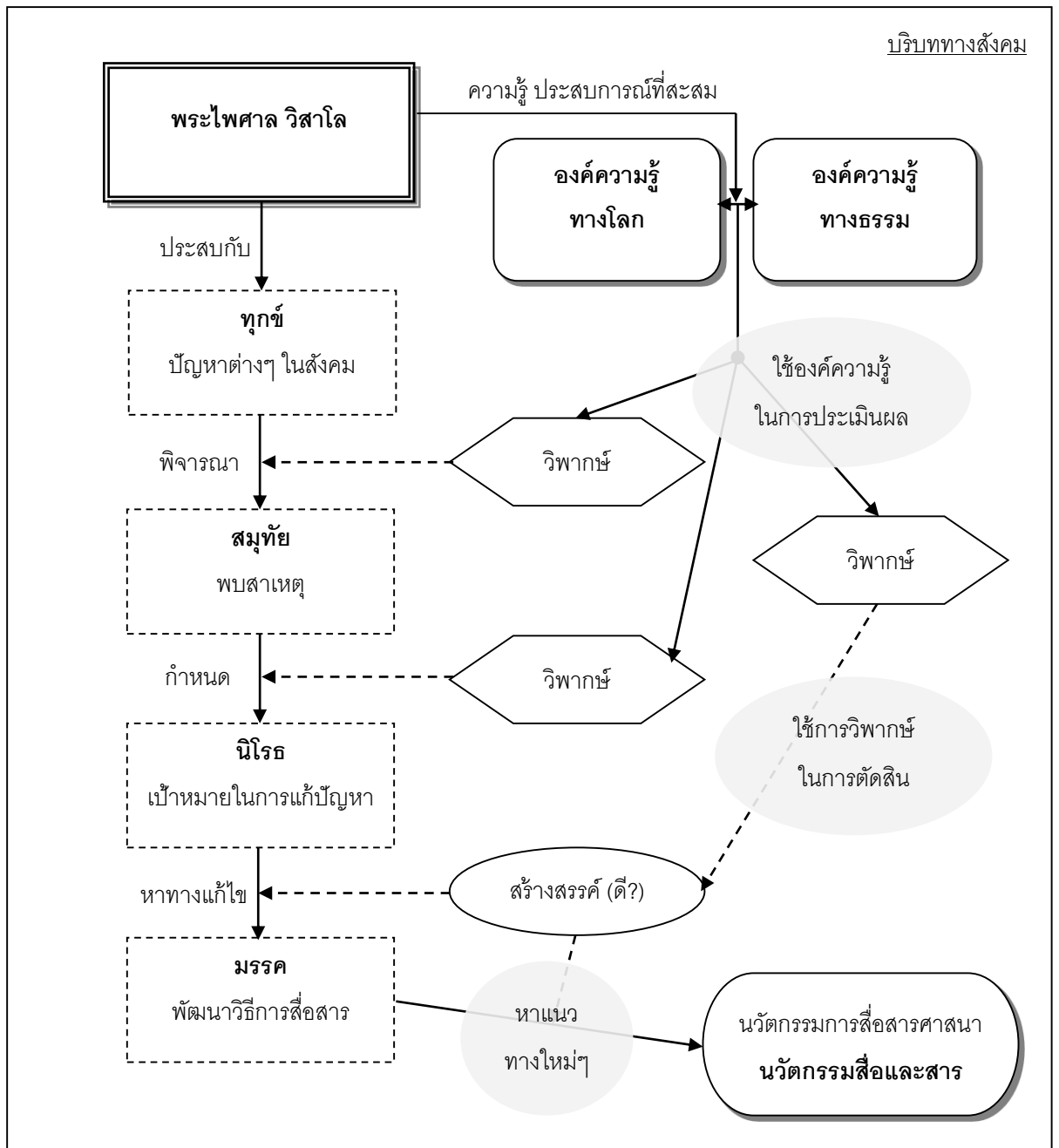
เพื่อตอบคำถามที่ว่า ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา (การคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) แบบปฤชุน มีอยู่ในพระไพศาล วิสาโล หรือไม่ ถ้ามี ระบบความคิดดังกล่าว ส่งผลถึงรูปแบบการสื่อสารที่ท่านสร้างขึ้นอย่างไร? สามารถตอบได้ว่า มี และสามารถอธิบายสรุปได้ดังต่อไปนี้

จากผลการวิจัยในบทที่ 5 ทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ องค์ความรู้ การใช้ความคิดทั้งแบบวิพากษ์ (ทั้งโลกและธรรม) และการใช้ความคิดแบบสร้างสรรค์ โดยแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าวที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดรูปแบบทางการสื่อสารศาสนา เพราะการที่พระไพศาล วิสาโล ขาดองค์ประกอบสำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 ประการดังกล่าวไป นวัตกรรมสื่อและสารในบทที่ 4 คงไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เช่น เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ดีและตัดสินใจได้อย่างเฉียบขาด แต่กลับเป็นผู้ที่ไม่มีองค์ความรู้พื้นฐานใดๆ เลยในเรื่องที่จะทำการสื่อสาร การสื่อสารที่เกิดขึ้นดังกล่าวอาจจะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเป็นการสื่อสารที่มีแต่โครงเปล่าๆ (สื่อ) แต่ไม่มีเนื้อหา/ความรู้ (สาร) ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญกว่า

ในขณะเดียวกัน หากพระไพศาล วิสาโล เป็นผู้ที่มีความสามารถในการตัดสินใจสูง และมีความรู้ในเรื่องที่ต้องการสื่อสารดีเยี่ยม การสื่อสารที่ออกมา ก็อาจจะเป็นลักษณะของการสื่อสารตามประเพณีดั้งเดิม ขาดความแปลกใหม่และความน่าสนใจ ทั้งนี้เพราะไม่มีวิธีคิดแบบสร้างสรรค์เป็นฐานในการพัฒนานวัตกรรมใหม่ๆ

สำหรับพระไพศาล วิสาโล **องค์ความรู้เฉพาะ** จึงมีหน้าที่สำคัญในการเป็นกรอบให้ความรู้ใหม่ๆ เกิดการต่อยอด โดยใช้**ความคิดแบบสร้างสรรค์** เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาวัตถุ ความคิด และกระบวนการใหม่ๆ ภายใต้การพิจารณาของ**ความคิดแบบวิพากษ์** ว่าความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น จะไม่ซ้ำกับองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิม เป็นความรู้ที่มีประโยชน์ คุ่มค่า เห็นผลจริงในทางปฏิบัติ และมีความถูกต้องตามทำนองคลองธรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนา

ความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ระหว่างปัจจัยสำคัญทั้ง 3 ประการ คือ องค์ความรู้ การคิดแบบวิพากษ์ และการคิดแบบสร้างสรรค์ ปรากฏดังภาพที่ 5.8

ภาพที่ 5.8 ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ความรู้เฉพาะ วิธีคิดทางธรรม: โยนิโสมนสิการ และวิธีคิดทางโลก: แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์ ของพระไพศาล วิสาโล

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมทางวิถีคิดเพื่อการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” ได้ทำการวิจัยและแบ่งผลการศึกษาออกเป็น 2 บท ได้แก่ บทที่ 4 นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา และ บทที่ 5 ระบบความคิดเชิงจิตวิทยา โดยสามารถ 1) สรุปผลการศึกษา 2) อภิปรายผล และให้ 3) ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้หรือเพื่อการวิจัยในอนาคต ได้ดังต่อไปนี้

6.1 สรุปผลการศึกษา

การศึกษา นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล พบว่าพระไพศาล วิสาโล มีเป้าหมายสำคัญในการสื่อสารศาสนาทั้งสิ้น 4 มิติ ได้แก่

- 1) เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา
- 2) เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 3) เพื่อพัฒนาการสื่อสารเชิงสันติวิธี
- 4) เพื่อเตรียมพุทธศาสนิกชนให้พร้อมรับความตายอย่างสงบ

พระไพศาล วิสาโล ตั้งเป้าหมายทางการสื่อสารเหล่านี้ โดยได้รับอิทธิพลจาก (1) การสื่อสารขาเข้า (2) การสื่อสารภายใน (3) การพิจารณาไตร่ตรอง ไปจนถึง (4) การสื่อสารขาออก อันได้แก่ การสื่อสารศาสนาใน 4 มิติ ผ่านนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา ซึ่งตรงกับหลักการศึกษานักปราชญ์ หรือ “สุจิตฺติ” (อุปกิตติลปสาร, พระยา, 2546) คือ

6.1.1 การสื่อสารขาเข้า (สุ)

หมายถึง ประสบการณ์ การศึกษาหาความรู้ และต้นทุนทางสังคมต่างๆ ที่พระไพศาล วิสาโล ได้สะสมเรื่อยมาตลอดชีวิต เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก การศึกษาจนถึงระดับมหาวิทยาลัย การทำงานในช่วงชีวิตที่ยังเป็นฆราวาส มาจนถึงชีวิตในร่มกาสาวพัสตร์ในปัจจุบัน โดยเป็นกระบวนการที่

พระไพศาล วิสาโล เลือกรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ตามความสนใจ เช่น ศึกษาความรู้ในสายวิทยาศาสตร์ในห้องสมุดในขณะที่ยังศึกษาอยู่ที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เนื่องจากมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอยู่ในเกณฑ์ที่ดีมาก และมีความตั้งใจที่จะศึกษาต่อในสายวิศวกรรมศาสตร์ จนถึงการศึกษาค้นคว้าความรู้ในสายสังคมศาสตร์และรัฐศาสตร์ หลังจากได้อ่านงานเขียนของ ส. ศิวรักษ์ หรือวารสารสังคมศาสตร์ปริทรรศน์ และค้นพบว่าตนเองมีความสนใจในเรื่องของสังคมและบ้านเมือง ก่อนจะเลือกศึกษาในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และทำกิจกรรมด้านศาสนาเพื่อสังคม เพื่อเสริมความรู้และความสนใจในด้านนี้ เป็นต้น

การสื่อสารขาเข้าของพระไพศาล วิสาโล ที่เกิดขึ้นเรื่อยมาตั้งแต่ในอดีต (ดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ข้างต้น) ก่อให้เกิดเป็น **“องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง”** (Kilgour, 2006) ซึ่งเป็นความรู้เฉพาะตัวของพระไพศาล วิสาโล และเป็นองค์ความรู้พื้นฐานที่มีผลต่อระบบความคิดในการทำงาน และการสื่อสารของท่าน มีทั้งสิ้น 5 กลุ่มความรู้ คือ

- 1) ความรู้ทางวิทยาศาสตร์
- 2) ความรู้ทางสังคมศาสตร์
- 3) ความรู้ทางรัฐศาสตร์
- 4) ความรู้ทางศาสนาและจิตวิญญาณ
- 5) องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจงอื่นๆ เช่น ภาษาอังกฤษ นิเทศศาสตร์ ฯลฯ

องค์ความรู้ทั้ง 5 ประการเหล่านี้เอง ที่สะท้อนถึงประสิทธิภาพของการสื่อสารขาเข้าของพระไพศาล วิสาโล และเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต ตลอดจนก่อให้เกิดนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาซึ่งเป็นที่มาของการศึกษาวิจัย

6.1.2 การสื่อสารภายใน (จี)

หมายถึง กระบวนการสื่อสารชั้นแรกของพระไพศาล วิสาโล เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับมาจากการสื่อสารขาเข้า โดยเป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายในเพื่อเตรียมความพร้อมพระไพศาล วิสาโล สำหรับการสื่อสารในระดับอื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ พระไพศาล วิสาโล นำเอาองค์ความรู้ต่างๆ ที่ได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตช่วงต่างๆ มาพิจารณาใคร่ครวญ มีการผสมผสาน และต่อยอดองค์ความรู้ จนเกิดเป็น **“นวัตกรรมทางความรู้”** หรือความรู้ใหม่ๆ ที่มีประโยชน์ต่อตัวพระไพศาล วิสาโล และต่อสังคมและคนรอบข้าง อาทิ

- 1) การเชื่อมโยงความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้ากับศาสนาและจิตวิญญาณ โดยสื่อสารให้พุทธศาสนิกชนทราบว่า พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ได้รับการยอมรับและพิสูจน์ได้

2) การเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านศาสนากับการเมือง โดยทำให้การเมืองเป็นเรื่องของสิทธิพลเมือง การเรียกร้อง สื่อสาร และแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

3) การเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านศาสนากับการอนุรักษ์ โดยแสดงให้เห็นว่า การอนุรักษ์และการปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินไปพร้อมๆ กันได้อย่างกลมกลืน

4) การเชื่อมโยงองค์ความรู้หลายๆ องค์ความรู้ เข้ากับองค์ความรู้ด้านศาสนา โดยพยายามสื่อสารศาสนาผ่านเรื่องราวและประเด็นที่น่าสนใจ เพื่อให้เข้ากับความต้องการข้อมูลข่าวสารของพุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน เช่น การให้ความรู้เรื่องความตาย โดยโยงความรู้ทางการแพทย์ เข้ากับเรื่องลัทธิบริโศคนิยม และความตายอย่างสงบของพระพุทธศาสนา ฯลฯ

ประเด็นสำคัญของการสื่อสารภายใน คือ การที่พระไพศาล วิสาโล ผสมผสานองค์ความรู้ระหว่างองค์ความรู้ทางโลกและทางธรรมอย่างกลมกลืน หรือ **Hybridization** (Chernus, 2013; ทศนีย์ เจณวิถีสุข และคณะ, 2549; กาญจนา แก้วเทพ, 2554) เพราะทำให้การสื่อสารศาสนาเปลี่ยนจากเรื่องราวของความเคร่งขรึม น่าเบื่อหน่าย มาเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันที่น่าสนใจ และจับต้องได้มากขึ้น

6.1.3 การพิจารณาไตร่ตรอง (ป)

การพิจารณาไตร่ตรองแท้จริงแล้วเป็นขั้นตอนต่อเนื่องจาก “การสื่อสารภายใน” ในข้อที่ 6.1.2 โดยเป็นขั้นตอนที่พระไพศาล วิสาโล พิจารณาให้คุณค่ากับองค์ความรู้ และความคิดต่างๆ ที่ตนเองมี โดยเฉพาะการตัดสินใจในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชีวิต ซึ่งการพิจารณาข้อมูลข่าวสารและความรู้ต่างๆ นี้เอง ที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล มองเห็นปัญหาทั้งของตนเอง เช่น ไม่สามารถจัดการกับความรู้สึกรู้สึกของตนเองที่มีต่อการทำงานได้ จึงตัดสินใจบวชเพื่อหาวิธีการจัดการกับปัญหาตลอดจนต้องการลดความฟุ้งซ่านทางความคิด ฯลฯ และปัญหาของสังคม อันได้แก่ 1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา 2) ปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาแหล่งน้ำสำคัญในจังหวัดชัยภูมิเน่าเสีย 3) ปัญหาความขัดแย้งที่ลงเอยด้วยความรุนแรงและความสูญเสีย มาจากการใช้อำนาจโดยมิชอบ ตลอดจนการใช้กำลังและอารมณ์เข้าตัดสิน และ 4) อิทธิพลของลัทธิบริโศคนิยมทำให้ผู้คนพยายามวิงหนีความตาย มองความตายเป็นเรื่องไกลตัว เกิดความทุกข์ร้อนเศร้าโศกใจเมื่อต้องนึกถึงความตาย

ปัญหาสังคมทั้ง 4 ประการดังกล่าว เป็นปัญหาที่พระไพศาล วิสาโล พบว่าปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน และได้พิจารณาแล้วว่า เป็นปัญหาที่มีความสำคัญสมควรแก่การดูแลแก้ไข ท่านจึงได้พยายามพิจารณาไตร่ตรอง หาวิธีการแก้ไขปัญหาที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้องค์ความรู้

ต่างๆ ที่ตนเองมี จนกระทั่งตัดสินใจที่จะใช้ “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา” เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยสังคมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งนวัตกรรมการสื่อสารดังกล่าวเกิดขึ้นได้ เพราะผ่านระบบความคิดต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมของพระไพศาล วิสาโล คือ

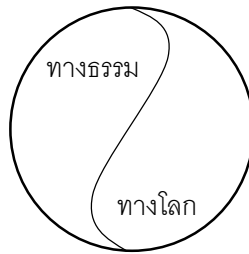
1) ระบบความคิดทางธรรม พระไพศาล วิสาโล ใช้ระบบคิดทางธรรม “โยนิโสมนสิการ” (ป. อ. ปยุตฺโต, 2542) เป็นระบบความคิดหลักในการแก้ไขปัญหาตามแนวทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นระบบคิดที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล ได้มองเห็นปัญหาต่างๆ ในสังคม ทำการพิจารณาจนพบสาเหตุ และมีความต้องการที่จะหาทางแก้ไขปัญหา โดยตัดสินใจเลือก “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนา” เป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาสังคมต่างๆ ทั้งนี้ ระบบความคิดทางธรรม “โยนิโสมนสิการ” เป็นระบบความคิดที่ว่าด้วยเรื่องของความถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ความถูกต้องของประเด็นต่างๆ และมีเป้าหมายสำคัญเพื่อการตัดสินใจปัญหา จึงมีลักษณะของความเป็น “ความคิดแบบวิพากษ์” โดยสมบูรณ์

2) ระบบความคิดทางโลก พระไพศาล วิสาโล ใช้ระบบความคิดทางโลก (แบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์) (De Bono, 1990, 1992; Runco, 1999, 2004) มาตั้งแต่อ่อนบวชเป็นพระ โดยเฉพาะ “การคิดแบบวิพากษ์” ซึ่งถือเป็นระบบความคิดหลักของมนุษย์ โดยเป็นระบบคิดว่าด้วยเรื่องของการประเมินค่า การตัดสินใจผิด และการตัดสินใจ พระไพศาล วิสาโล ที่ศึกษาในระบบการศึกษาแบบสามัญจนถึงระดับปริญญาตรี จึงมีความคุ้นเคยกับระบบความคิดนี้ เพราะเป็นระบบว่าด้วยเรื่องของเหตุและผล และถูกนำมาใช้ร่วมกับระบบความคิดทางธรรม ในการพิจารณาปัญหา ตลอดจนตัดสินใจแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่างๆ และ “การคิดแบบสร้างสรรค์” เป็นระบบความคิดที่พระไพศาล วิสาโล นำมาใช้เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาคือ โดยท่านได้พิจารณาเห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมและพฤติกรรมของผู้คน ซึ่งการสื่อสารศาสนาแบบดั้งเดิมแต่เพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหานั้น โดยพยายามพัฒนารูปแบบการสื่อสารศาสนาใหม่ๆ ที่เห็นว่าจะมีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมและผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป

การใช้ระบบความคิดทางโลกและทางธรรมควบคู่กัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล พบนวัตกรรมการสื่อสารศาสนาที่เหมาะสมต่อการแก้ไขปัญหามิติสำคัญทั้ง 4 มิติ โดยเลือกใช้ “นวัตกรรมสื่อ” และ “นวัตกรรมสาร” ประเภทต่างๆ ให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์ตามความเหมาะสม จนทำให้การสื่อสารศาสนาประสบความสำเร็จ

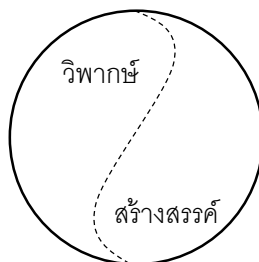
แม้ว่าผลการศึกษาจะพบ “การคิดแบบสร้างสรรค์” ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล แต่เมื่อพิจารณาในภาพรวมจะพบว่า “การคิดแบบวิพากษ์” ยังคงเป็นระบบความคิดสายหลักของพระไพศาล วิสาโล ในการคิดเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เพราะ

1) ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนา พระไพศาล วิสาโล ใช้ “ระบบความคิดทางโลก” และ “ระบบความคิดทางธรรม” ควบคู่กัน ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า ท่านมองความเป็นพระและความเป็นฆราวาสเท่าๆ กัน (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ระบบความคิดทางธรรมซึ่งเป็นระบบความคิดสายหลักครึ่งหนึ่ง เป็นระบบความคิดที่มีลักษณะของ “การคิดแบบวิพากษ์”

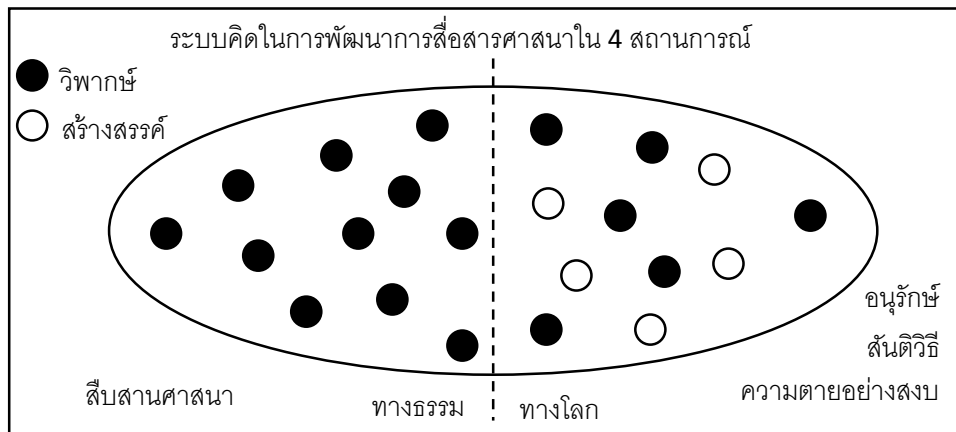
ภาพที่ 6.1 ระบบความคิดทั้งหมดของพระไพศาล วิสาโล

2) ระบบความคิดทางโลก ประกอบไปด้วย “การคิดแบบวิพากษ์” และ “การคิดแบบสร้างสรรค์” ซึ่งการคิดแบบวิพากษ์เป็นระบบความคิดสายหลักของพระไพศาล วิสาโล ในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ มาตั้งแต่สมัยยังเป็นฆราวาส รวมถึงการตัดสินใจร่วมกับระบบความคิดทางธรรมในการเลือกนวัตกรรมและตัดสินใจความถูกต้องตามหลักศาสนา ส่วนการคิดแบบสร้างสรรค์เป็นระบบความคิดที่พบได้ในการพัฒนานวัตกรรมทางการสื่อสารใหม่ๆ “การคิดแบบวิพากษ์” และ “การคิดแบบสร้างสรรค์” จึงเป็นระบบความคิดที่ถูกใช้ควบคู่กัน แต่อาจถูกนำมาใช้มากขึ้นน้อยต่างกันตามแต่บริบทของสถานการณ์ สถานที่ หรือกลุ่มเป้าหมายทางการสื่อสาร

ภาพที่ 6.2 การแบ่งระบบความคิดทางโลกของพระไพศาล วิสาโล

3) เมื่อพิจารณาโดยรวม ระบบความคิดทางโลก และ ระบบความคิดทางธรรม ซึ่งเป็นระบบคิดที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารศาสนาร่วมกัน จะพบว่า “การคิดแบบวิพากษ์” มีสัดส่วนมากกว่า “การคิดแบบสร้างสรรค์” ทั้งนี้เพราะ ระบบความคิดหลักอย่าง “ระบบความคิดทางธรรม” ก็เป็นระบบความคิดแบบวิพากษ์ครึ่งหนึ่งอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาร่วมกับ “ระบบความคิดทางโลก” ซึ่งใช้ทั้ง “การคิดแบบวิพากษ์” และ “การคิดแบบสร้างสรรค์” ร่วมกัน จะทำให้เห็นได้ชัดเจนขึ้นว่า “การคิดแบบแบบวิพากษ์” มีแนวโน้มที่จะมีสัดส่วนมากกว่า “ระบบคิดแบบสร้างสรรค์” อธิบายได้ดังภาพที่ 6.3

ภาพที่ 6.3 สรุปลักษณะระหว่างความคิดแบบวิพากษ์และแบบสร้างสรรค์

ทั้งนี้ สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่าง **องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง** **ความคิดวิพากษ์** และ **ความคิดสร้างสรรค์** ได้ว่า องค์ความรู้ที่เฉพาะเจาะจง เป็นพื้นฐานความรู้และความคิดรูปแบบต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล โดยเฉพาะการทำหน้าที่เป็นกรอบให้ความรู้ใหม่ๆ เกิดการต่อยอด โดยพระไพศาล วิสาโล ใช้ความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนานวัตกรรมสื่อและสารต่างๆ ขึ้นมา ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมรูปแบบต่างๆ และใช้ **ความคิดวิพากษ์** เป็นความคิดสุดท้ายในการตัดสินใจและให้คุณค่าต่อกิจกรรมการสื่อสารต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยระบบความคิดทางธรรม (วิพากษ์) พิจารณาถึงความถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สมควรแก่สมณสาธูปของพระสงฆ์ สิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ไม่ได้มีการบิดเบือนแก่นธรรมะ และเป็นไปในทางกุศล ในขณะที่การคิดวิพากษ์แบบปุถุชน พิจารณาว่านวัตกรรมที่เกิดขึ้นจะไม่ซ้ำกับของเดิมที่มีอยู่ เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เห็นผลจริงในทางปฏิบัติ คุ่มค่ากับการลงทุน และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและถูกต้องตามบรรทัดฐานของสังคม

6.1.4 การสื่อสารขาออก (ล)

หมายถึง วิธีการนำเสนอองค์ความรู้ ความคิด และสิ่งที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาใคร่ครวญ โดยปกติวัดจากคุณค่าที่เกิดขึ้นจากงานเขียน เพราะเป็นการบันทึกความรู้ความคิดต่างๆ ที่ผ่านกระบวนการคิดทั้ง 3 กระบวนการ (ส-จ-ป) ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นถึงประสิทธิภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ซึ่งในกรณีของพระไพศาล วิสาโล หมายถึง ผลงานการสื่อสารศาสนาต่างๆ ทั้ง “สื่อ” และ “สาร” ซึ่งท่านได้เขียนหรือบรรยาย (พูด) ไว้ในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผลงานที่สะท้อนถึงประสิทธิภาพในการสื่อสารขาเข้า การสื่อสารภายใน และการพิจารณาไตร่ตรองของพระไพศาล วิสาโล โดยสามารถจำแนกผลงานนวัตกรรมการสื่อสารศาสนา ออกเป็น “นวัตกรรมสื่อ” และ “นวัตกรรมสาร” ดังนี้

1) “นวัตกรรมสื่อ” ของพระไพศาล วิสาโล แบ่งเป็น

(1) สื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ “ธรรมยาตราลุ่มน้ำปะทาว” ซึ่งเป็นการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเข้ากับองค์ความรู้เรื่องการอนุรักษ์

(2) สื่อสมัยใหม่ ประกอบไปด้วย ก) สื่อโทรทัศน์ ผ่านการให้สัมภาษณ์ในรายการข่าวและรายการสารวันเท่งต่างๆ ข) สื่อสิ่งพิมพ์ ประกอบไปด้วย การสื่อสารศาสนาผ่านหนังสือเล่ม คอลัมน์และบทความในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร และวารสาร ค) สื่อกิจกรรม โดยประยุกต์จากการเทศน์ มาเป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ การบรรยาย และการสนทนาธรรมในประเด็นทางสังคมต่างๆ และ ง) สื่อใหม่ โดยการใช้เว็บไซต์และเครือข่ายสังคมออนไลน์ ในการเข้าถึงพุทธศาสนิกชนยุคใหม่

(3) สื่ออื่นๆ นอกเหนือจากสื่อใน 2 กลุ่มแรก เช่น การใช้เครือข่ายการสื่อสาร โดยสร้างความร่วมมือกับหน่วยงาน มูลนิธิ เครือข่ายต่างๆ มากมาย ในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละครั้ง หรือการใช้ผลงานวิชาการ โดยการทำวิจัยที่เชื่อมโยงระหว่างศาสนาและประเด็นทางสังคมต่างๆ ทำให้ข้อมูลในการสื่อสารศาสนามีความน่าเชื่อถือ

ทั้งนี้พระไพศาล วิสาโล ใช้สื่อประเภทต่างๆ ในลักษณะของการพัฒนาทั้งวัตรปฏิบัติ กระบวนการ และวิถีคิด โดยผูกประเด็นที่ต้องการสื่อสารให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสื่อแต่ละประเภท มีการใช้สื่อประเภทต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกัน ท่านก็ได้ทอดทิ้งสื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งการประยุกต์ใช้อ่างธรรมยาตรา หรือยังคงรูปแบบดั้งเดิม เช่น การประกอบพิธีทางศาสนาในวันสำคัญทางศาสนา ขึ้นอยู่กับบริบท สถานการณ์ และกลุ่มเป้าหมาย

2) “นวัตกรรมการ” ของพระไพศาล วิสาโล

(1) การเล่าเรื่อง โดยใช้ประเด็นที่ทันเหตุการณ์ น่าสนใจ และเป็นกรณีศึกษาที่ผู้รับสารเข้าใจได้ง่ายและเข้าใจในทิศทางเดียวกัน

(2) การผสมผสานเรื่องทางโลกและทางธรรม โดยการยกเหตุการณ์ปัจจุบันขึ้นมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวทางธรรมเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น

(3) การอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ โดยยกงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ศาสนากลายเป็นประเด็นที่น่าสนใจ

(4) การใช้อารมณ์ขัน โดยมักนำเสนอเรื่องราวที่สะท้อนความรู้สึกของผู้รับสารด้วยอารมณ์ขัน ทำให้ประเด็นที่สื่อสารไม่ทำร้ายความรู้สึกของผู้รับสารมากเกินไป

(5) การดึงอารมณ์ พบมากในการบรรยาย โดนใช้อารมณ์จริงจังกับใจความสำคัญที่ต้องการสื่อสาร และดึงกลับมาเป็นปกติอย่างรวดเร็ว เพื่อไม่ให้ผู้รับสารอยู่ในอารมณ์เศร้าหมองหรือเคร่งเครียดซึ่งจะปิดกั้นการรับข้อมูลข่าวสาร

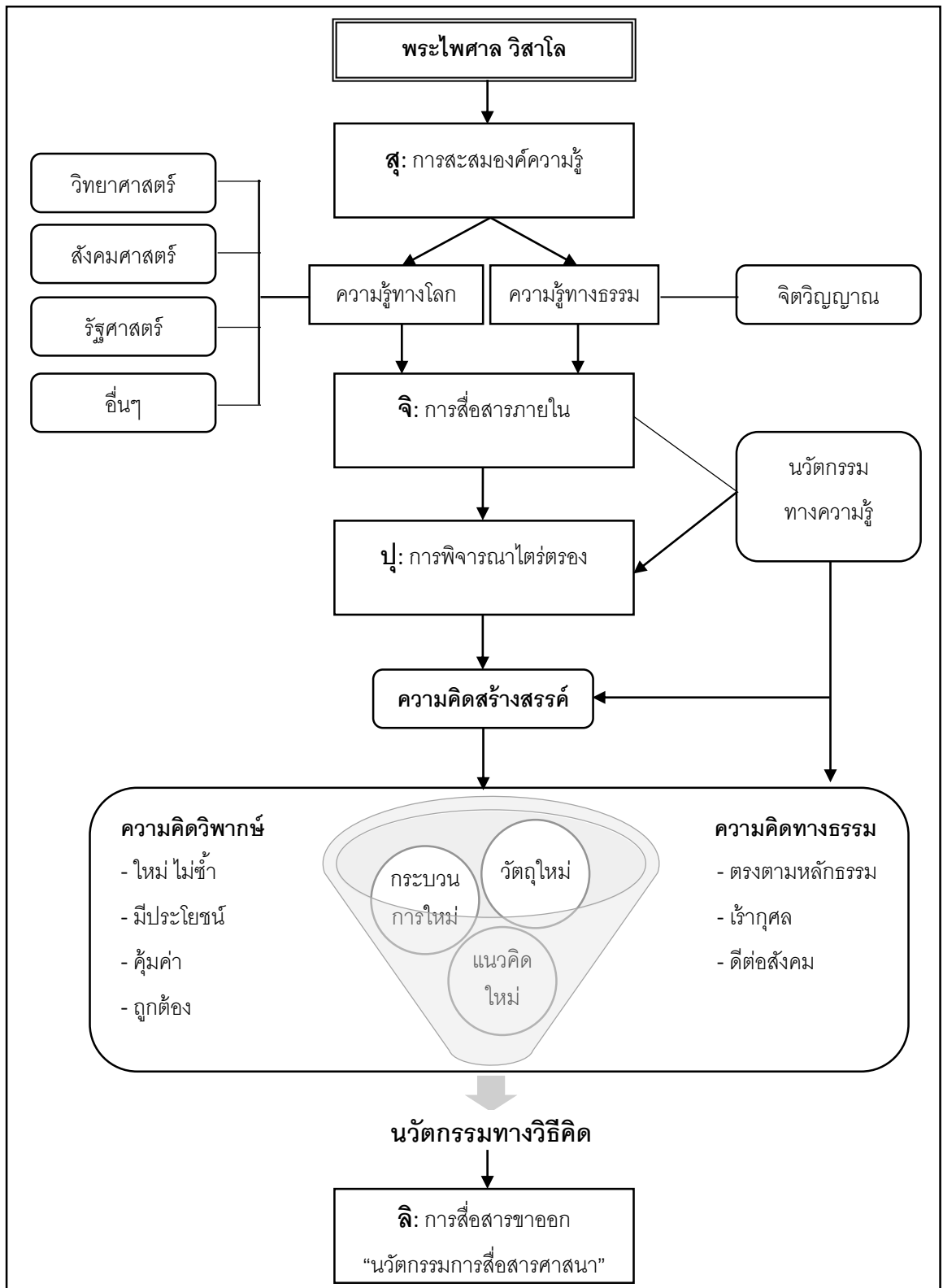
(6) การรื้อถอนเพื่อสร้างความหมายใหม่ เป็นกลวิธีในการสื่อสารที่นำเอาหลักธรรมที่ซับซ้อนเข้าใจยาก มาอธิบายใหม่โดยใช้ตัวอย่างและภาษาที่เรียบง่าย

(7) ความใกล้ชิด เนื่องจากพระไพศาล วิสาโล จะเป็นผู้กำหนดประเด็นในการสื่อสารศาสนาด้วยตนเอง เมื่อมีการสื่อสารศาสนาผ่านสื่อต่างๆ เช่น ในการบรรยายธรรม ซึ่งท่านจะพิจารณาเลือกประเด็นจากการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ผู้รับสารเกิดความรู้สึกว่าเป็นประเด็นที่สื่อสารมีความใกล้ชิด มีความสำคัญ และให้ความสนใจติดตาม

(8) ภาษาที่สะท้อนความถ่อมตัว มาจากวิถีคิดของพระไพศาล วิสาโล ที่มองว่าทุกอย่างมีความเท่าเทียมกัน แม้แต่ความเป็น “สงฆ์” ก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากสถานะทางสังคมอื่นๆ การสื่อสารศาสนาของท่าน จึงมักจะแสดงให้เห็นความถ่อมตัวและความไม่ยินดีในโลกธรรม (สุข ลาภ ยศ สรรเสริญ) ต่างๆ

(9) สารภาษาอังกฤษ เป็นการสื่อสารศาสนาในมิติสำคัญทั้ง 4 มิติ เพียงแต่ปรับมาใช้สารภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าถึงพุทธศาสนิกชนกลุ่มใหม่ๆ

ผลการศึกษาในบทที่ 4 และ 5 สามารถสรุปอย่างกระชับ ให้อยู่ในรูปการศึกษาของนักปราชญ์ หรือ “สุจิตุลา” ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งสามารถสรุปความสัมพันธ์ของแต่ละกระบวนการ ได้ดังภาพที่ 6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผลการวิจัยในบทที่ 4 และบทที่ 5

ภาพที่ 6.4 ความสัมพันธ์ระหว่างผลการวิจัยในบทที่ 4 นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล และบทที่ 5 ระบบความคิดเชิงจิตวิทยาของพระไพศาล วิสาโล

จากการประมวลผลการวิจัยข้างต้น สามารถสรุป “คุณลักษณะสำคัญของพระไพศาล วิสาโล” ซึ่งสามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาการสื่อสารศาสนา ได้ดังต่อไปนี้

1) มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป กล่าวคือ เป็นพระสงฆ์ที่มีลักษณะของนักกิจกรรมเพื่อสังคม ทั้งๆ ที่พระไพศาล วิสาโล เป็นพระที่สังกัดฝ่ายวิปัสสนาธุระ (อรัญวาสีหรือพระป่า) (ปิ่น บุตรี, 2555) ซึ่งมีลักษณะของวัตรปฏิบัติโดยทั่วไปในการปลีกวิเวกหรือใช้เวลาส่วนใหญ่ในการปฏิบัติธรรม เพื่อเจริญสติ-สมาธิ-ปัญญา ตามการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพระในฝ่ายที่จะไม่มายุ่งเกี่ยวกับเรื่องราวทางโลกมากนัก หรือเมื่อเปรียบเทียบกับพระในฝ่ายคณฤช (คามวาสีหรือพระบ้าน) ที่อาศัยอยู่วัดและใช้เวลาในการปฏิบัติศาสนกิจและศึกษาพระธรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับปุถุชนเมื่อมีประเพณีและศาสนพิธี หรือการระดมเงินบริจาคเพื่อการพัฒนาวัดในมิติต่างๆ ฯลฯ จะเห็นได้ว่าพระไพศาล วิสาโล มีลักษณะที่อยู่กึ่งกลางของพระสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย คือ เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของปุถุชน แต่จะเน้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาสังคม โดยการประยุกต์ความเป็นทางโลกและธรรมในการแก้ปัญหา และในขณะเดียวกัน ก็ยังคงวัตรปฏิบัติในฐานะพระป่า คือ การแบ่งเวลาอย่างเป็นระบบในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ทั้งนี้ รูปแบบของพระสงฆ์ที่เข้ามาช่วยเหลือสังคมส่วนรวมเป็นหลัก เป็นลักษณะสำคัญของพระสงฆ์ในนิคายมหายาน ในขณะที่พระสงฆ์ในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่จะอยู่ในนิกายเถรวาท ซึ่งมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาตนเอง (การถึงซึ่งความหลุดพ้น) จึงจะทำหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมซึ่งเป็นเป้าหมายที่อยู่รองลงมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2556) แต่พระไพศาล วิสาโล กลับเน้นการช่วยเหลือสังคมเป็นเป้าหมายหลัก เพราะท่านได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากท่านพุทธทาส (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) ซึ่งเป็นพระอาจารย์ที่ศึกษาและมีความรู้ลึกซึ้งในนิคายมหายาน โดยท่านพุทธทาสเป็นต้นแบบของพระสงฆ์ที่เน้นศาสนาเพื่อสังคมในประเทศไทย

2) มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากพระสงฆ์นักสื่อสารศาสนายุคใหม่รูปอื่นๆ (ศึกษาคุณลักษณะข้อนี้อย่างละเอียด ได้ในส่วนของอภิปรายผล: การเปรียบเทียบกรณีศึกษา) โดยแสดงให้เห็นว่า แม้ในหมู่พระสงฆ์ที่เป็นนวัตกรรม (Innovator) พระไพศาล วิสาโล ก็ยังมีรูปแบบการสื่อสารอันได้แก่ “นวัตกรรมสื่อ” และ “นวัตกรรมสาร” ที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ

3) บทบาทที่หลากหลายของพระไพศาล วิสาโล โดยมีลักษณะพื้นฐานต่างๆ ดังนี้ คือ

(1) เป็นพระสงฆ์ที่เน้นเรื่องราวทางโลก จากผลการวิจัยทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า พระไพศาล วิสาโล ยังคงมีเป้าหมายสำคัญในการสืบสานพระพุทธศาสนา แต่กลวิธีในการสื่อสารศาสนาในยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องนำเอาศาสนาซึ่งเป็นเรื่องในทางธรรม มาผูกไว้กับเรื่องราวทาง

โลก ในฐานะที่พุทธศาสนิกชนในปัจจุบัน ให้ความสนใจกับเรื่องราวทางโลกที่มีความเกี่ยวข้องกับตนเองเป็นหลัก ข่าวสารในสังคมไทยและต่างประเทศ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละปี ไปจนถึงความคืบหน้าในวงการวิชาการ ความก้าวหน้าทางสังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ งานวิจัยที่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ล้วนแล้วแต่เป็นประเด็นทางโลกที่พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบัน ให้ความสนใจ การที่พระไพศาล วิสาโล สื่อสารศาสนาโดยอิงกับเรื่องราวและกิจกรรมทางโลก เป็นการพัฒนาการสื่อสารเพื่อให้เข้าถึงสังคมยุคใหม่ และตอบโจทย์ในหลายๆ สถานการณ์

(2) เป็นพระสงฆ์ที่คิดแบบฆราวาส พระไพศาล วิสาโล มีแนวคิดที่ยอมรับในความเท่าเทียมของสถานะต่างๆ ในสังคม ท่านจึงยกให้ฆราวาสและสงฆ์มีความเท่าเทียมกันในการพัฒนาการสื่อสารศาสนา ผลดีของการคิดแบบฆราวาส คือ ช่วยให้พระไพศาล วิสาโล เข้าใจความคิดและความต้องการที่แท้จริงของพุทธศาสนิกชน ในฐานะที่พระพุทธรูปเป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตประจำวันของผู้คน การสื่อสารศาสนาของท่านจึงเน้นการสื่อสารที่ตรงกับความต้องการของปุถุชน เช่น การสื่อสารโดยใช้ภาษาที่เรียบง่าย การยกตัวอย่างที่ตรงกับความรู้ ความสนใจของพุทธศาสนิกชน การอธิบายหลักธรรมโดยยกเรื่องราวทางโลกเทียบกับเรื่องราวในพระไตรปิฎก การสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่ (เช่น สื่อมวลชน สื่อใหม่) อันเป็นสื่อที่เข้าถึงผู้คนทั่วไป การพยายามตอบคำถามหรือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

(3) เป็นพระสงฆ์ที่มีความเป็นสื่อมวลชน พระไพศาล วิสาโล ใช้การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่จะทำการสื่อสารศาสนา เช่น ชาวบ้านในชนบท กลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ในชุมชน คนรุ่นใหม่ที่อยู่อาศัยอยู่ในสังคมเมือง คนที่เข้าถึงสื่อใหม่ (New Media) หรือกลุ่มผู้มีการศึกษา ฯลฯ การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมาย ทำให้พระไพศาล วิสาโล เข้าใจถึงพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การเปิดรับข่าวสาร ฯลฯ และทำให้พระไพศาล วิสาโล สามารถเลือกใช้สื่อและสารประเภทต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในงานวิจัย เช่น การใช้นามปากกาในการสื่อสารผ่านนิตยสารผู้หญิง ภาษาและเรื่องราวที่ใช้ สะท้อนถึงความสามารถในการเป็นนักสื่อสารมวลชนได้เป็นอย่างดี

(4) เป็นพระสงฆ์ที่มีความเป็นตะวันตก พระไพศาล วิสาโล มีความเป็นตะวันตกจากอิทธิพลของระบบการศึกษา (ตั้งแต่โรงเรียนอัสสัมชัญซึ่งเป็นโรงเรียนคริสต์ มาจนถึงการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย) โดยความเป็นตะวันตก หมายถึง องค์ความรู้ต่างๆ ที่พระไพศาล วิสาโล ใช้ในการพัฒนาการสื่อสารศาสนาและใช้ในการสื่อสารศาสนา ความเป็นตะวันตกของพระไพศาล วิสาโล จึงสะท้อนถึงวิถีคิดในการแก้ไขปัญหา (เอาความรู้ทางวิชาการมาแก้ไขปัญหาสังคม) มุมมองที่ท่านมีต่อตนเองในฐานะพระสงฆ์ มุมมองที่ท่านมีต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งช่วยให้

สถาบันศาสนาเกิดการสื่อสารศาสนารูปแบบใหม่ๆ ที่มีความทันสมัยและมีความเป็นสากล เช่น การใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ และการใช้สารภาษาอังกฤษ เป็นต้น

(5) เป็นพระสงฆ์นักวิชาการ บทบาทความเป็นนักวิชาการ เป็นบทบาทที่โดดเด่นมากของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระสงฆ์ที่หยิบเอาข้อมูลทางวิชาการต่างๆ มาใช้ในการสื่อสารศาสนา หรือการทำนงมือทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือการหาวิถีทางในการแก้ไขปัญหาสังคม ฯลฯ การสื่อสารศาสนาที่มีความเป็นวิชาการ และการนำเสนอเรื่องราวทางวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ได้ ช่วยทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ได้เน้นแต่เรื่องของความศรัทธา แต่เป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันที่พิสูจน์และจับต้องได้ ตรงกับกลุ่มเป้าหมายของพระไพศาล วิสาโล (คนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา) ซึ่งเป็นกลุ่มที่เน้นการศึกษาข้อมูลเชิงลึกมากกว่าการเชื่อในประเด็นต่างๆ เพียงเพราะความศรัทธา

(6) เป็นพระสงฆ์ที่มีความคิดสร้างสรรค์ จุดเด่นประการสุดท้ายที่พบในงานวิจัยครั้งนี้ คือ การที่พระไพศาล วิสาโล ใช้การคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาการสื่อสารศาสนา ดังจะเห็นได้จากรูปแบบการสื่อสารศาสนาทั้ง “สื่อ” และ “สาร” ที่มีความแปลกใหม่ แตกต่างอย่างมากจากรูปแบบการสื่อสารของพระพุทธศาสนาดั้งเดิม รวมทั้งการสื่อสารศาสนาบางอย่างยังมีความโดดเด่นแตกต่างจากพระสงฆ์นักสื่อสารศาสนาที่อยู่ในยุคเดียวกัน การใช้ความคิดสร้างสรรค์ เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่เน้นการสร้างสรรควิธีการใหม่ๆ เพื่อพัฒนา/ปรับปรุงวิธีการเดิมๆ ที่เริ่มจะใช้ไม่ได้ผลในบริบทและสถานการณ์ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล ที่ประสบความสำเร็จมีปัจจัยสำคัญประการหนึ่งมาจากการคิดสร้างสรรค์นี้เอง

ทั้งนี้ สามารถอธิบายได้ว่าการสื่อสารศาสนาในยุคก่อน อย่างการสื่อสารศาสนาในสมัยพุทธกาล บริบทของสังคมวัฒนธรรมยังไม่มีแตกต่างเหมือนกับสังคมในปัจจุบัน อาทิ การที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ใช้รูปแบบการสื่อสารศาสนาเพียง 5 รูปแบบ (ดังปรากฏในบทที่ 4 หน้า 81) ผ่านการสื่อสารแบบต่อหน้า (Face-to-face Communication) ก็สามารถที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนในยุคนั้นเข้าถึงหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้ (พระพุทธเจ้าสามารถหยั่งรู้จิตของพุทธศาสนิกชน จึงสามารถยกข้อธรรมได้ตรงกับจิตของพุทธศาสนิกชนคนนั้นๆ) การสื่อสารในสมัยพุทธกาลจึงมีรูปแบบที่เรียบง่ายและมีประสิทธิผล ในขณะที่ปัจจุบัน พระสงฆ์โดยส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน อาทิ โครงสร้างทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (วัดไม่ได้เป็นศูนย์กลางของชุมชนเมืองอีกต่อไป) ปัญหาสังคมที่ทวีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปตามระบบของสังคม เช่น วิถีชีวิตในยุคของลัทธิวัตถุนิยม พฤติกรรมการเสพสื่อของคนในแต่ละรุ่น (เช่น Baby Boomer, Gen X, Gen Y) ไปจนถึง

รูปแบบการเปิดรับข่าวสารของคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา ที่มักพิจารณาข้อมูลข่าวสารต่างๆ อย่างละเอียด ก่อนจะตัดสินใจเชื่อในเรื่องต่างๆ ฯลฯ ความแตกต่างในสังคมไทยที่เกิดขึ้นเหล่านี้เอง ที่ทำให้พระสงฆ์ในฐานะ “สื่อบุคคล” ในพระพุทธศาสนา จำเป็นที่จะต้องปรับการสื่อสารศาสนาตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อให้การสื่อสารศาสนาสามารถเข้าถึงผู้คนได้ในทุกระดับ เช่น อายุ อาชีพ ภูมิฐานะ รายได้ การศึกษา พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ฯลฯ อันจะส่งผลให้พระพุทธศาสนา ยังคงเข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้โดยเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกับพระไพศาล วิสาโล ที่พยายามสื่อสารศาสนาไปยังกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา โดยการพัฒนา “นวัตกรรมทางวิถีคิด” และ “นวัตกรรมทางการสื่อสารศาสนา” รูปแบบต่างๆ อยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะท่านได้ตระหนักแล้วว่า การสื่อสารศาสนาแบบดั้งเดิม (Buddhist Traditional Media) เพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพอต่อการสื่อสารศาสนาในยุคปัจจุบันอีกต่อไป

6.2 อภิปรายผล

การอภิปรายผล แบ่งออกเป็น 2 ส่วนหลักๆ ได้แก่ 1) การเปรียบเทียบกรณีศึกษา และ 2) การอภิปรายผลการวิจัย

6.2.1 การเปรียบเทียบกรณีศึกษา

จากการศึกษางานวิจัยพระสงฆ์นักสื่อสารศาสนาทั้งสิ้น 7 ผลงาน (จิราพร เนติธาดา, 2542; ปุณยนุช ชุตินา, 2543; ทศนีย์ เจนวินีสุข และคณะ, 2549; ชลธิชา ชูชาติ, 2552; ฉวีมณฑิ์ สุขไพบูลย์, 2553; สิริลักษณ์ ศรีจินดา, 2553; อรปรียา วสุมพันธ์, 2553) ได้แก่การศึกษารูปแบบการสื่อสารศาสนาของ 1) หลวงพ่อชา สุภทฺโท 2) พระพยอม กัลยาโณ 3) พุทธทาสภิกขุ 4) พระมหาสมปอง ตาลปุตฺโต และ 5) ท่าน ว. วชิรเมธี พบความเหมือนและความแตกต่างในการใช้นวัตกรรม “สื่อ” และ “สาร” เมื่อเทียบกับผลงานของพระไพศาล วิสาโล ดังต่อไปนี้

1) นวัตกรรมสื่อ พบว่าการใช้สื่อประเภทต่างๆ ของพระไพศาล วิสาโล มีลักษณะคล้ายคลึงกับการใช้สื่อของ พระพยอม ท่านพุทธทาส พระมหาสมปอง และท่าน ว. วชิรเมธี โดยเฉพาะการใช้สื่อมวลชน (สื่อโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อกิจกรรม) และสื่อใหม่ แต่ยังมีลักษณะบางประการที่แตกต่างจากงานวิจัยชิ้นอื่นๆ เช่น

(1) การใช้สื่อดั้งเดิมทางพระพุทธศาสนา โดยการประยุกต์สื่อพิธีกรรมเข้ากับองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ เกิดเป็นกิจกรรม “ธรรมยาตรา” ทำให้การปฏิบัติกิจกรรมทางโลกเป็นการ

ปฏิบัติธรรมไปพร้อมๆ กัน

(2) การใช้สื่อโทรทัศน์ในการให้สัมภาษณ์ จะมีความแตกต่างจาก พระสงฆ์รูปอื่นๆ เพราะในขณะที่พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ใช้รายการธรรมะที่เน้นความบันเทิง หรือท่าน ว. วัชรเมธี ที่ให้สัมภาษณ์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางโลกโดยทั่วไป เช่น ความรักของหนุ่มสาว ความโกรธ การใช้ชีวิตและการทำงาน ฯลฯ พระไพศาล วิสาโล จะให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อมวลชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง และเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับสถาบันทางสังคมต่างๆ เช่น การให้สัมภาษณ์เรื่องการประท้วง การชุมนุมของกลุ่ม กปปส. ความมัวหมองในสถาบันศาสนา เช่น กรณีพระยันตระ แม่ชีทศพร ฯลฯ ทำให้เห็นว่าพระไพศาล วิสาโล จะได้รับเลือกให้แสดงทัศนคติในประเด็นที่หนักและจริงจังมากกว่าพระสงฆ์รูปอื่นๆ

(3) การใช้สื่อสิ่งพิมพ์ โดยเฉพาะนิตยสารและวารสาร พระไพศาล วิสาโล จะใช้ “นามปากกา” ในการสื่อสารศาสนาในนิตยสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางโลกหลายๆ เช่น นิตยสาร อิมเมจ ซึ่งเป็นนิตยสารผู้หญิงฉบับหนึ่ง ฯลฯ เพราะต้องการหลีกเลี่ยงการปิดกั้นข้อมูลข่าวสารของกลุ่มผู้รับสาร

(4) การใช้สื่อใหม่ โดยเฉพาะ Facebook และ Twitter มีความแตกต่างตรงที่พระไพศาล วิสาโล เป็นผู้ริเริ่มให้มีการสื่อสารผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ด้วยตัวท่านเอง โดยท่านเป็นผู้จัดการ “สื่อ” และ “สาร” ต่างๆ ใน Facebook และ Twitter ด้วยตนเอง และจะใช้ภาษาสมัครช่วยดูแลในกรณีสุดวิสัย เช่น ไม่มีเวลาอัปเดตข้อมูลใน Page เป็นระยะเวลาหลายๆ

(5) การใช้สื่ออื่นๆ เช่น เครือข่ายการสื่อสาร และการใช้ผลงานวิชาการ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ไม่พบในงานวิจัยชิ้นอื่นเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ ผลงานวิชาการ เป็นสื่อประเภทหนึ่งที่มีความโดดเด่นแตกต่างอย่างมากจากพระสงฆ์รูปอื่นๆ

2) นวัตกรรมสาร พบว่ากลยุทธ์การใช้สารของพระไพศาล วิสาโล โดยส่วนใหญ่ มีลักษณะร่วมกับกลยุทธ์การใช้สารของพระสงฆ์รูปอื่นๆ เช่น การเล่าเรื่องโดยไม่ใช้ศัพท์บาลีในการสื่อสาร (ตรงกับหลวงพ่อบุชา สุภทโท) การผสมผสานเรื่องทางโลกและทางธรรม การรื้อถอนเพื่อสร้างความหมายใหม่ (ตรงกับพระพยอม กัลยาโณ) การใช้อารมณ์ขัน การดึงอารมณ์ และความใกล้ชิด (ตรงกับพระมหาสมปอง ตาลปุตโต และท่าน ว. วัชรเมธี) แต่ก็มีลักษณะบางประการที่แตกต่างจากผลการวิจัยชิ้นอื่นๆ เช่น

(1) การอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ เป็นลักษณะการใช้สารที่โดดเด่นมากของพระไพศาล วิสาโล และพบได้ในผลงานโดยส่วนใหญ่ของท่าน ซึ่งเป็นผลการวิจัยและข้อมูลทางวิชาการจากแหล่งข้อมูลต่างๆ จากทั้งในและต่างประเทศ

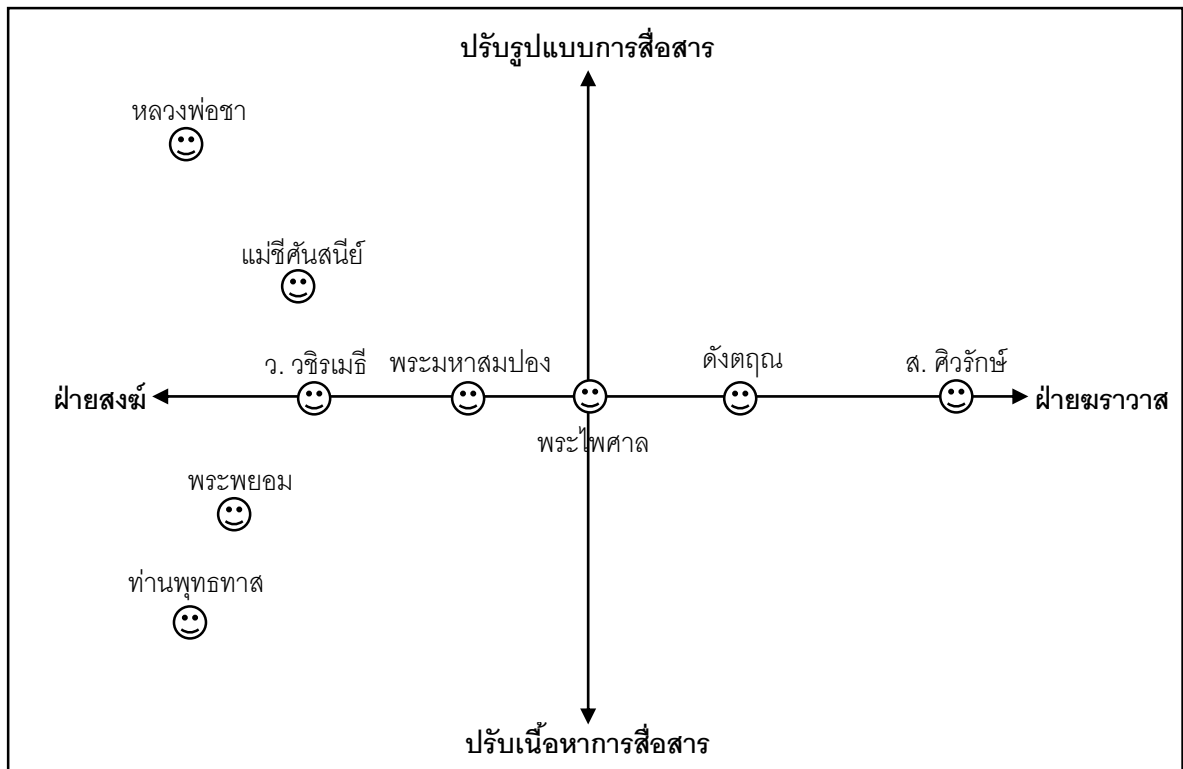
(2) ภาษาที่แสดงความถ่อมตัว เป็นรูปแบบทางภาษาอีกลักษณะหนึ่งที่ไม่พบในการวิจัยชิ้นอื่น โดยท่านมักสะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จทางโลกเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการใช้ชีวิต ในฐานะพระสงฆ์ เพราะการเป็นที่รู้จัก คำสรรเสริญเยินยอต่างๆ ส่งเสริมให้เกิดกิเลส ทำให้ไม่มีความส่วนตัว (ท่านมักเดินทางรูปเดียวโดยใช้รถโดยสารและไม่มีผู้ติดตามอุปัฏฐาก) (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) และส่งผลการปฏิบัติธรรม

(3) การใช้สารภาษาอังกฤษ เป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีข้อจำกัด เพราะผู้ที่ใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสารศาสนาได้ จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาด้านภาษามาเป็นอย่างดี ผลการวิจัยจึงพบว่า มีพระไพศาล วิสาโล เพียงรูปเดียว ที่ใช้กลยุทธ์สารประเภทนี้

(4) ในขณะที่พระสงฆ์บางรูป เช่น พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ใช้วิธีการเปลี่ยนแปลง “ผู้ส่งสาร” ในการสื่อสารศาสนา คือ เปลี่ยนภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ที่มีลักษณะทรงภูมิ สุขุมเรียบร้อย มาเป็นพระนักพูดในรายโทรทัศน์ ที่เน้นสารตลกขบขัน และการล้อเลียนเรื่องราวทางโลกต่างๆ พระไพศาล วิสาโล กลับเลือกใช้วิธีการเปลี่ยนแปลง “สาร” โดยการพัฒนาสารทางศาสนาให้มีมิติที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผ่านการผสมผสานเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม การสื่อสารที่เน้นเหตุการณ์รอบโลกที่น่าสนใจ และการใช้ข้อมูลทางวิชาการ ฯลฯ ความแตกต่างในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว น่าจะเป็นคำอธิบายประการหนึ่งว่า ทำไมพระมหาสมปอง ตาลปุตโต ได้รับทัศนคติเชิงลบจากกลุ่มผู้รับสาร (เพราะขัดกับภาพลักษณ์ความเป็นสงฆ์) ในขณะที่พระไพศาล วิสาโล สามารถสื่อสารศาสนาได้อย่างราบรื่น

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่อง “ความเป็นกิจของสงฆ์” ซึ่งในงานวิจัยชิ้นอื่นๆ ได้แก่ งานวิจัยที่ศึกษาพระมหาสมปอง ตาลปุตโต และท่าน ว. วัชรเมธี พบว่าพระสงฆ์ทั้ง 2 รูปได้รับทัศนคติในเชิงลบจากกลุ่มผู้รับสารในการเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางโลก ซึ่งจากผลการวิจัยของพระไพศาล วิสาโล พบว่าท่านได้วางระบบความคิดไว้แต่แรกแล้วว่า อะไรที่ทำแล้วเกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม (ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางโลกหรือทางธรรม) ล้วนแต่เป็นกิจของสงฆ์ทั้งสิ้น และด้วยระบบความคิดเช่นนี้เองที่ทำให้พระไพศาล วิสาโล วางรูปแบบการสื่อสาร และกิจกรรมต่างๆ ในลักษณะความร่วมมือขององค์กร มูลนิธิ และเครือข่ายเพื่อสังคมต่างๆ ผลงานการสื่อสารศาสนาของท่าน จึงปรากฏเป้าหมายที่จะทำเพื่อสังคมอย่างชัดเจน ช่วยลดความกังขาของผู้คนในสังคมที่มีต่อการปฏิบัติกิจกรรมของพระไพศาล วิสาโล ที่มาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางโลก

การศึกษารณีศึกษาในผลการวิจัยต่างๆ ข้างต้น แม้จะเป็นการเปรียบเทียบอย่างกว้างๆ แต่ก็ทำให้เห็นลักษณะเด่นหลายประการของพระไพศาล วิสาโล ในฐานะพระนักสื่อสารศาสนา ซึ่งสามารถอธิบายเปรียบเทียบโดยใช้วิธีการกำหนดตำแหน่ง (Positioning) ได้ดังภาพที่ 6.5

ภาพที่ 6.5 การกำหนดตำแหน่งของนักสื่อสารศาสนาตามรูปแบบและเนื้อหาในการสื่อสาร

6.2.2 อภิปรายผลการวิจัย

“พระสงฆ์” เป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมีหน้าที่ภายในในการศึกษาหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนการบริหารดูแลความสงบเรียบร้อยภายในสถาบันศาสนา ฯลฯ และมีหน้าที่ภายนอกในการเผยแผ่พระธรรม เพื่อรักษาความศรัทธาในหมู่พุทธศาสนิกชน ตลอดจนการสร้างศรัทธาใหม่ๆ ในหมู่มนุษย์รุ่นหลัง เพื่อให้พระพุทธศาสนา ยังคงมีพุทธบริษัท 4 ที่จะคอยสนับสนุนค้ำชูและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงสืบต่อไป

ทั้งนี้ พระสงฆ์ในฐานะนักสื่อสารศาสนายุคใหม่ มีแนวทางสำคัญในการสื่อสารศาสนาให้ประสบความสำเร็จ ดังต่อไปนี้

1) ก่อนการสื่อสารศาสนา: สารดี

(1) พระสงฆ์จะต้องเตรียมตนเองให้พร้อมที่จะเป็น “ผู้ส่งสาร” ศาสนาที่ดี โดยการเตรียมองค์ความรู้ต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างลึกซึ้งและเหมาะสม ดังที่พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวไว้ใน หนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล” ว่า หากพระสงฆ์เป็นผู้ที่ไม่มีความสนใจในความเป็นไปของโลกปัจจุบันมากพอ ก็จะไม่สามารถสื่อสารอย่างเข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้ เพราะสิ่งที่พระสงฆ์รู้นั้นๆ สื่อสารจะมีแต่เรื่องราวที่เป็นนามธรรม ยากต่อการหยิบจับหรือทำความเข้าใจ (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556) พระสงฆ์ซึ่งรู้ว่าตนเองจะต้องทำการสื่อสารในประเด็นใด จึงควรเป็นผู้ที่มีความรู้และเข้าใจในประเด็นนั้นๆ อย่างถ่องแท้

(2) พระสงฆ์ต้องทำการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายที่จะทำการสื่อสาร เพื่อให้เข้าใจถึงพฤติกรรม การรับสาร และความสนใจของกลุ่มผู้รับสาร อันจะช่วยให้พระสงฆ์สามารถพัฒนาสารที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายนั้นๆ ได้

2) ระหว่างการสื่อสาร: สื่อดี

นอกจากสารที่ตรงกับความสนใจและพฤติกรรม การรับสารของกลุ่มเป้าหมาย พระสงฆ์ยังต้องพิจารณาเลือกใช้สื่อประเภทต่างๆ ตามบริบทของสังคม กลุ่มผู้รับสาร เวลา และสถานที่อย่างเหมาะสม ทั้งนี้ ด้วยความที่พระสงฆ์มีลักษณะของสื่อบุคคลที่มีประสิทธิภาพ (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) คือ ความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness) ความน่าเชื่อถือ (Credibility) และทักษะทางการสื่อสาร (Communication Skill) จึงมีความได้เปรียบอย่างมากในการสื่อสารกับพุทธศาสนิกชน ดังนั้น หากพระสงฆ์สามารถเลือกสื่อได้เหมาะกับบริบททางการสื่อสาร จะยิ่งช่วยสนับสนุนให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดียิ่งขึ้น

3) หลังการสื่อสาร: พัฒนาการสื่อสาร

พระสงฆ์นักสื่อสารศาสนายุคใหม่ เป็นพระสงฆ์ที่ใช้การสื่อสารแบบสองทางในการสื่อสารศาสนา โดยรับฟังความคิดเห็น และความต้องการต่างๆ จากพุทธศาสนิกชน (ในฐานะกลุ่มเป้าหมาย) เพื่อปรับปรุงการสื่อสารศาสนาที่กำลังจะเกิดขึ้น ให้มีความเหมาะสมและตรงกับความสนใจของกลุ่มผู้รับสารนั้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับใช้ “สื่อ” และ “สาร” ตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ พระสงฆ์ในปัจจุบัน ยังเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมกับภาคประชาชน เอกชน และภาครัฐ การที่พระสงฆ์มีความเปิดกว้างทางความคิด ไม่มีอคติต่อความเป็นฆราวาส และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นแบบเคารพในองค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม จะนำมาซึ่งองค์ความรู้และวิธีการสื่อสารใหม่ๆ ที่เป็นทางออกของปัญหาที่มี

ประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ ในการพัฒนาการสื่อสารเพื่อปรับปรุงการสื่อสารศาสนาให้มีประสิทธิภาพ อาจพิจารณาโดยใช้ “ตารางรูปแบบของความคิดสร้างสรรค์ที่ดี” ของ Sternberg & Lubart ปี 1996 ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ในการพิจารณาความคิดสร้างสรรค์ของ นวัตกรรมสื่อสารศาสนาของ พระไพศาล วิสาโล โดยมองวัตถุประสงค์ กระบวนการ และแนวคิดที่เกิดขึ้นใหม่ ว่ามีความคิดริเริ่ม และความเหมาะสมในฐานะพระสงฆ์และการสื่อสารศาสนาไม่น้อยเพียงใด (ดังภาพที่ 2.2 หน้า 49)

และแม้ว่าระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล จะมีได้แสดงให้เห็นถึงการใช้ความคิดสร้างสรรค์ที่มากมาย แต่ก็ช่วยสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนารูปแบบสื่อสารศาสนาที่ประสบความสำเร็จ จำเป็นจะต้องมีการเตรียมตัวที่ดี ทั้งการเตรียมความรู้ต่างๆ ให้พร้อมสำหรับการสื่อสาร และการฝึกใช้ความคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเอาระบบความคิดแบบปฏุชน (ทางโลก) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสื่อและสาร โดยนำเอา**ระบบความคิดแบบวิพากษ์** มาใช้ในการพิจารณาบริบททางสังคมตามความเป็นจริง และนำเอา**ระบบความคิดแบบสร้างสรรค์** มาช่วยพัฒนา/ปรับปรุงให้วิธีการสื่อสารศาสนามีรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้

การสื่อสารศาสนาของพระสงฆ์ยุคใหม่มีลักษณะของความเป็น “**ศาสนาเชิงรุก**” (Active Buddhism) (ฉวีมณฑล สุขไพฑูริย์, 2553) ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เข้าใจความต้องการของกลุ่มผู้รับสาร ประเด็นที่สื่อสารจึงปรับให้เป็นลักษณะของธรรมะในชีวิตประจำวัน โดยการผูกเรื่องราวทางโลกที่น่าสนใจและมีประโยชน์ต่างๆ เข้ากับองค์ความรู้ทางธรรม เพื่อให้การสื่อสารศาสนามีลักษณะที่ย่อยง่ายและเข้าถึงกลุ่มผู้รับสาร โดยตัดอุปสรรคเรื่องของเวลาและสถานที่ออกไป ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนส่วนหนึ่ง ยังคงเข้าถึงและให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้พระพุทธรูปศาสนายังคงมีพื้นที่และบทบาทไม่น้อยไปกว่าสถาบันทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย

6.3 ข้อเสนอแนะ

แบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้ และ 2) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

6.3.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

1) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นรูปแบบของการสื่อสารศาสนา ทั้งการใช้ “สื่อ” และ “สาร” ที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งพระสงฆ์ นักสื่อสาร องค์กร/หน่วยงาน และเครือข่ายเพื่อสังคม ต่างๆ ที่ต้องทำการสื่อสารศาสนาในยุคปัจจุบัน สามารถนำไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาการสื่อสารศาสนาที่มีประสิทธิภาพได้ อาทิ การใช้งานวิจัยเป็นสื่อในการสื่อสารศาสนา เข้ากับลักษณะการเปิดรับสารของกลุ่มผู้รับสารยุคใหม่ที่มีความรู้ (อรวรรณ ปิลาพันธ์โหวาท, 2552ก) เพราะเป็นกลุ่มคนที่พิจารณาความน่าเชื่อถือของสาร จากข้อมูลหลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏในสาร การสื่อสารศาสนาโดยใช้เรื่องทางจิตวิญญาณล้วนๆ อาจไม่เพียงพอต่อผู้รับสารกลุ่มนี้ เป็นต้น

2) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงการให้ “ระบบความคิด” ที่ส่งผลให้การสื่อสารศาสนาประสบความสำเร็จในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน พระสงฆ์ นักสื่อสาร องค์กร/หน่วยงาน ตลอดจนเครือข่ายเพื่อสังคมต่างๆ สามารถนำเอาระบบความคิดดังกล่าว ไปเป็นโครงสร้างในการพัฒนากระบวนการสร้างสรรค์วิธีการสื่อสารศาสนาของตนได้ เช่น นำเอาวิธีคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นวิธีคิดที่ไม่มีอยู่ในระบบความคิดทางธรรม มาใช้ในการพัฒนา/ปรับปรุงสื่อและสารให้มีความแปลกใหม่ ดึงดูดความสนใจ หรือการเปิดกว้างรับฟังความคิดเห็น การวิเคราะห์สถานการณ์และผู้รับสาร ฯลฯ ซึ่งจะมีส่วนสนับสนุนให้การสื่อสารศาสนาเข้าถึงและตรงกับความต้องการของพุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันมากยิ่งขึ้น ฯลฯ

3) ผลการวิจัยแสดง “รูปแบบการสื่อสารศาสนา” และ “ระบบความคิด” ที่มีลักษณะสรุปเป็นหมวดหมู่ชัดเจน ช่วยให้พระไพศาล วิสาโล และเครือข่ายการสื่อสารศาสนาในทุกภาคส่วน เข้าใจภาพรวมทางการสื่อสารศาสนาที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน อันจะทำให้พระไพศาล วิสาโล และทีมงานเข้าใจบทบาทการสื่อสารศาสนา ตลอดจนแนวทางการสื่อสารที่จะมีในอนาคต

6.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

การศึกษาเรื่อง “นวัตกรรมการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล” ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมุ่งศึกษากรณีศึกษาเพียงกรณีเดียว ทำให้ผลการวิจัยที่ออกมามีลักษณะของข้อมูลเชิงลึกมากกว่าข้อมูลในภาพกว้าง โดยเฉพาะเป็นการวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสื่อสารศาสนาของพระไพศาล วิสาโล เพียงรูปเดียว ผลการวิจัยที่ได้จึงยังจำกัดอยู่ในเรื่องของสื่อ สาร และระบบความคิดของพระไพศาล วิสาโล ซึ่งเป็นมุมมองภายในเพียงด้านเดียว

การวิจัยในอนาคต จึงควรให้ความสนใจในการศึกษาข้อมูลในภาพกว้าง ซึ่งสามารถกระทำได้ใน 4 ลักษณะ ได้แก่

1) การศึกษาทัศนคติและมุมมองของกลุ่มผู้รับสารที่มีต่อวิธีการสื่อสารของพระไพศาล วิสาโล เพื่อใช้ผลการวิจัยดังกล่าวในการตรวจสอบผลการวิจัยในครั้งนี้ ว่าระบบความคิดที่ท่านใช้ในพัฒนารูปแบบการสื่อสารศาสนานั้น เป็นวิธีการที่ประสบความสำเร็จหรือไม่

2) การศึกษาระบบความคิดของพระสงฆ์นักสื่อสารศาสนายุคใหม่รูปอื่นๆ เช่น พระมหาสมปอง ตาลปุตโต ท่าน ว. วชิรเมธี ป.อ. ปยุตโต ฯลฯ เพื่อให้ผลการวิจัยที่ได้ เป็นผลลัพธ์ที่มาจาก การถอดบทเรียนของพระสงฆ์ที่ประสบความสำเร็จหลายๆ รูป อันจะช่วยลดอคติ และเพิ่มความแม่นยำของข้อมูลให้สูงขึ้น

3) การศึกษาระบบความคิดของพระสงฆ์เปรียบเทียบกับระบบความคิดของฆราวาส เช่น ศึกษากระบวนการคิดและวิธีการแก้ไขปัญหาของพระไพศาล วิสาโล ที่มีต่อเหตุการณ์ความรุนแรงในสังคม โดยเปรียบเทียบกับระบบความคิดของคนทั่วไปที่มีต่อประเด็นเดียวกัน เพื่อให้เกิดการเปรียบเทียบถึงความเหมือนและความแตกต่างในการใช้ความคิด

4) ศึกษานิยามของคำว่า “ระบบความคิดทางธรรม” และ “ระบบความคิดทางโลก” (หรือปฏุชน) ที่สมบูรณ์ ทั้งนี้ เพื่อให้การศึกษาวิจัยเรื่องระบบความคิดในอนาคต มีนิยามในการศึกษาที่ละเอียดชัดเจน และสามารถนำไปใช้ในการศึกษากรณีศึกษาอื่นๆ ได้

ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่มีลักษณะครอบคลุมรอบด้าน สามารถใช้เป็นข้อมูลในการตรวจสอบผลการวิจัยที่เกิดขึ้นในงานวิจัยชิ้นนี้ หรือนำเอาผลวิจัยซึ่งเป็นมุมมองภายนอกไปใช้ในการพัฒนาการสื่อสารศาสนาในประเทศต่อไป

บรรณานุกรม

- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. 2554 (18 มกราคม). สมณะโพธิรักษ์ ยัน 'อาตมาเป็นนักบวชในพระพุทธรูปศาสนา'. **กรุงเทพธุรกิจ**. ค้นวันที่ 11 ตุลาคม 2556 จาก <http://www.bangkokbiznews.com/home/detail/politics/news-maker/20110118/372492/สมณะโพธิรักษ์-ยันอาตมาเป็นนักบวชในพระพุทธรูปศาสนา.html>.
- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. 2557 (9 มีนาคม). การเมือง และ ไลฟ์สไตล์. **กรุงเทพธุรกิจ**. ค้นวันที่ 9 มีนาคม 2557 จาก <http://www.bangkokbiznews.com/home/news/life-style/>.
- กองทุนศรีบูรพา. 2557. นักเขียนรางวัลศรีบูรพา. **กองทุนศรีบูรพา**. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557 จาก <http://www.sriburapha.net/>.
- กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เดลินิวส์. 2555 (17 พฤษภาคม). คนไทยใช้เน็ตแตะ 25 ล้านคนแล้ว. **เดลินิวส์**. ค้นวันที่ 11 ตุลาคม 2556 จาก <http://www.dailynews.co.th/Content/IT/3675/คนไทยใช้เน็ตแตะ 25 ล้านคนแล้ว>.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2549. **ได้ฝากฟ้าแห่งการศึกษาสู่อุบุคคลและเครือข่ายการสื่อสารภาพรวมจากงานวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กาญจนา แก้วเทพ. 2551. **การจัดการความรู้เบื้องต้นเรื่อง "การสื่อสารชุมชน"**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2554. **การสื่อสาร ศาสนา กีฬา**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2555. **การสื่อสารกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- กาญจนา แก้วเทพ. อาจารย์พิเศษสาขาวิชานวัตกรรมการสื่อสารเพื่อการพัฒนา คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2556 (18, 23 พฤศจิกายน). การสัมภาษณ์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2556ก (29 กันยายน). **การบรรยายครั้งที่ 4: คุณลักษณะของนวัตกรรม**

Attribute of Innovation (เอกสารประกอบการบรรยาย). กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. 2556ข (13 ตุลาคม). **การบรรยายครั้งที่ 6: นวัตกรรม การสื่อสาร**

และการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (เอกสารประกอบการบรรยาย). กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. 2549. **สื่อพื้นบ้านแข็งแรงแรง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง.**

กรุงเทพฯ: โครงการสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข.

กาญจนา แก้วเทพ และนิคม ชัยขุนพล. 2555. **คู่มือสื่อใหม่ศึกษา.** กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

คมชัดลึกออนไลน์. 2554 (28 เมษายน). **แก้กรรม...หรือสร้างกรรม?.** YouTube. ค้นวันที่

11 มีนาคม 2556 จาก <http://www.youtube.com/watch?v=BBjhCdmJBKE>

คมชัดลึกออนไลน์. 2557 (6 พฤษภาคม). **ศาสนา-พระเครื่อง. คมชัดลึก.** ค้นวันที่ 6 พฤษภาคม

2557 จาก <http://www.komchadluek.net/section/ศาสนา-พระเครื่อง.html>.

ครอบครัวเดียวกัน. 2554. **ครอบครัวเดียวกัน : พระไพศาล วิสาโล** (รายการโทรทัศน์).

องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย. ค้นวันที่

20 พฤศจิกายน 2556 จาก <http://program.thaipbs.or.th/usefulprogram/article41864.ece>.

เครือข่ายพุทธิกา. 2557. **แนะนำโครงการ. เฝ้ายุติความตายอย่างสงบ.** ค้นวันที่ 1 พฤษภาคม

2557 จาก <http://www.budnet.org/peacefuldeath/node>.

เครือข่ายลูก. 2557. **ไลฟ์สไตล์. Momypedia.** ค้นวันที่ 11 มกราคม 2557 จาก <http://www.momypedia.com/lifestyle/>.

จิราพร เนติธาดา. 2542. **วิธีการถ่ายทอดธรรมะของหลวงพ่อบุชา สุภัทโท.** วิทยานิพนธ์

นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจ้าหน้าที่สถาบันวิมุตตยาลัย. 2557. **พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. Facebook.** ค้นวันที่

1 พฤษภาคม 2557 จาก [https://www.facebook.com/v.vajiramedhi?](https://www.facebook.com/v.vajiramedhi?ref=ts&fref=ts)

[ref=ts&fref=ts](https://www.facebook.com/v.vajiramedhi?ref=ts&fref=ts).

ฉวีเมธย์ สุขไพบูลย์. 2553. **การประยุกต์แนวคิดการตลาดเพื่อสังคม ในการเผยแผ่ธรรมะ**

กรณีศึกษา: พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ฉวีวรรณ สุวรรณภา. 2556. พระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทย. **มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2556 จาก http://www.mcu.ac.th/site/articlecontent_desc.php?article_id=743&article_group_id=162.
- ชมรมกัลยาณธรรม. 2556. **๓ ทศวรรษ พระไพศาล วิสาโล**. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชลธิชา ชูชาติ. 2552. **กระบวนการสร้างสารของพระมหาสมปอง ตาลปุตโต ในรายการธรรมะเดลิเวอรี่**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทอสิวิดีโอ. 2555 (6 กุมภาพันธ์). **พระไพศาล วิสาโล วิดีโอที่ 1-9**. YouTube. ค้นวันที่ 30 พฤศจิกายน 2556 จาก <http://www.youtube.com/watch?v=D8m7u99eroc&list=PLA775ADA53E5BEA74&hd=1>.
- ทีวีบูรพา. 2557. 9 รางวัลแห่งความดี กับ คนค้นคน อวอร์ด ครั้งที่ 2. Kapook. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557 จาก <http://highlight.kapook.com/view/54672>.
- ทัศนีย์ เจริญวิเศษ และคณะ. 2549. **ได้ฝากฟ้าแห่งการศึกษาสื่อบุคคลและเครือข่ายการสื่อสาร ภาพรวมจากงานวิจัย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ธรรมะไทย. 2556. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. **ธรรมะไทย**. ค้นวันที่ 11 กันยายน 2556 จาก <http://www.dhammathai.org/thailand/thailand.php>.
- ป. อ. ปยุตโต. 2542. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปาริชาติ สถาปิตานนท์. 2545. ทฤษฎี "การแพร่กระจายนวัตกรรม" กับกระบวนการทัศน์เชิงทางเลือก. **วารสารนิเทศศาสตร์**. 20 (มกราคม): 81-94.
- ปิ่น บุตรี. 2555 (5 เมษายน). "พระป่วน" คนดำ "พระป่า" คนนับถือ. **ผู้จัดการออนไลน์**. ค้นวันที่ 27 มิถุนายน 2557 จาก <http://www.manager.co.th/travel/viewnews.aspx?NewsID=9550000042908>
- ปุ่นนุช ชูติมา. 2543. **ปรัชญาการสื่อสารในธรรมสารของพุทธทาสภิกขุ**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธศาสนากับวัฒนธรรม. 2556. วัฒนธรรมไทยด้านประเพณี. **บ้านจอมยุทธ**. ค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2556 จาก http://www.baanjomjut.com/library_2/buddhism_and_culture/index.html.

- พระไพศาล วิสาโล. 2552. **ทำสังฆทานอย่างไรให้ได้บุญ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สบายะ.
- พระไพศาล วิสาโล. 2553ก. **อุโฆษสาร ๒๕๕๓ อัสสัมชัญ ๑๒๕ ปี "ที่นี่มีประวัติศาสตร์"**.
กรุงเทพฯ: สมาคมอัสสัมชัญ.
- พระไพศาล วิสาโล. 2553ข (19 ธันวาคม). ยাত্রาบนทางธรรม. **มติชนรายวัน**: 8.
- พระไพศาล วิสาโล. 2554ก. **October 11: Sex Issue**. 2554. กรุงเทพฯ: openbooks.
- พระไพศาล วิสาโล. 2554ข. **กระเป๋าคอมพิวเตอร์ : เปิด-รีอ-ค้น คอมพิวเตอร์ของ 24 นักคิด
นักเขียน**. กรุงเทพฯ: GM Books.
- พระไพศาล วิสาโล. 2556ก. **อยู่ย้อนยุค ทศนะทวนกระแสบริโกคณิยม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อ
ผู้บริโภคร.
- พระไพศาล วิสาโล. 2556ข. ธรรมะข้างเตี้ยง. **พระไพศาล วิสาโล Phra Paisal Visalo**.
ค้นวันที่ 9 มีนาคม 2556 จาก http://www.visalo.org/article/D_dhamma_kangTieng.html.
- พระไพศาล วิสาโล. 2556ค. รากฐานของสันติวิธี. **พระไพศาล วิสาโล Phra Paisal Visalo**.
ค้นวันที่ 9 มีนาคม 2557 จาก http://www.visalo.org/article/P_Raktan.htm.
- พระไพศาล วิสาโล. **เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ**. 2557
(9-11 มกราคม, 14 พฤษภาคม). การสัมภาษณ์.
- พระไพศาล วิสาโล. 2557ก. เคารพกรรมมิอาจย้าย. **นิตยสารสารคดี**. 30 (เมษายน): 22.
- พระไพศาล วิสาโล. 2557ข (28 เมษายน). พระกต LIKE รูปผู้หญิงอาบตีไทม์. **คมชัดลึก**: 2.
- พระไพศาล วิสาโล. 2557ค. พระไพศาล วิสาโล - Phra Paisal Visalo. **Facebook**. ค้นวันที่
8 มีนาคม 2557 จาก <https://www.facebook.com/visalo?fref=ts>.
- พระไพศาล วิสาโล. 2557ง. พระไพศาล วิสาโล (@pvisalo). **Twitter**. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557
จาก <http://twitter.com/PVisalo>.
- พระไพศาล วิสาโล. 2557จ (30 มีนาคม). เมื่อตายแล้วเอาอะไรไปไม่ได้ เหตุใดจึงไม่ตัดดวง
ความสุขแบบบริโกคณิยม. **คมชัดลึก**: 8.
- โพสต์ทูเดย์ออนไลน์. 2557. สังคม-สังคมทั่วไป. **โพสต์ทูเดย์**. ค้นวันที่ 1 พฤษภาคม 2557
จาก <http://www.posttoday.com/สัง%20คม>.
- มติชนออนไลน์. 2557. บันเทิง-วัฒนธรรม. **มติชนรายวัน**. ค้นวันที่ 9 มีนาคม 2557
จาก <http://www.matichon.co.th/daily/>.

- มูลนิธิโกมล คีมทอง. 2557. สารโกมล. **โกมล คีมทอง**. ค้นวันที่ 4 พฤษภาคม 2557
จาก <http://www.komol.com/news.php>.
- รินใจ. 2548. ความดีที่ห้องสุขา. **นิตยสาร Kids & Family**. 48 (กันยายน): 15.
- ลำปะทาว. 2557. ลำปะทาวสายน้ำเพื่อชีวิต. **ลำปะทาว**. ค้นวันที่ 9 มีนาคม 2557
จาก <http://www.lampatao.org/lampatao/lampatao.html>.
- วิภา ตันฑุลพงษ์. 2554 (31 พฤษภาคม). หัวใจนักปราชญ์ : การอ่าน คิดวิเคราะห์ และการเขียน. **สร้างสังคมการเรียนรู้**. ค้นวันที่ 10 ธันวาคม 2556 จาก http://wipatan-tun-wi.blogspot.com/2011/05/blog-post_31.html.
- วิสาโล. 2556ก. ประวัติ. **พระไพศาล วิสาโล Phra Paisal Visalo**. ค้นวันที่ 20 กรกฎาคม 2556 จาก <http://www.visalo.org/profile/index.htm>.
- วิสาโล. 2556ข. หน้ารวมบทความ. **พระไพศาล วิสาโล Phra Paisal Visalo**. ค้นวันที่ 24 ธันวาคม 2556 จาก <http://www.visalo.org/article/index.htm>.
- ศูนย์ข้อมูลฉลาดซื้อ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. 2557. อยู่ย่อนยุค: ทัศนะทวนกระแสบริโภคนิยม. **ฉลาดซื้อ**. ค้นวันที่ 11 มกราคม 2557 จาก http://chaladsue.com/index.php/component/virtuemart/?page=shop.product_details&flypage=flypage-ask.tpl&category_id=13 &product_id=117.
- ศูนย์ประสานงานโครงการรณรงค์ลดการดื่มแอลกอฮอล์. 2557. ความเป็นมา. **ธรรมยาตราลุ่มน้ำลำปะทาว**. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557 จาก <http://lampatao.wordpress.com/>.
- สุขศาลา. 2557. หนังสือสุขศาลา. **สุขศาลา**. ค้นวันที่ 1 พฤษภาคม 2557 จาก <http://www.suksala.org/>.
- สถานีวิทยุ ม.อ. หาดใหญ่. 2556. เป็นสุขทุกขณะจิตชีวิตไม่ติดลบ - พระไพศาล วิสาโล. **YouTube**. ค้นวันที่ 30 พฤศจิกายน 2556 จาก <http://www.youtube.com/watch?v=0e2WTrg Jiuk&hd=1>.
- สิริลักษณ์ ศรีจินดา. 2553. การใช้วาทศิลป์ทางภาษาเพื่อการเผยแผ่ธรรมะของพระมหา **วุฒิชัยวิชิตเมธีผ่านสื่อมวลชน**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สวนเงินมีมา. 2557. สำนักพิมพ์. **สวนเงินมีมา**. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2557 จาก <http://www.suan-spirit.com/search.php?hform=SEARCH&keyword=พระไพศาล+วิสาโล&searchbtn=ค้น>.
- สามสกลิ่ง. 2548. หัวหมอก. **นิตยสารสาวิกา**. 18 (พฤษภาคม): 8.
- สารคดี. 2557. คอลัมน์. **สารคดี.คอม**. ค้นวันที่ 1 พฤษภาคม 2557 จาก <http://www.sarakadee.com/category/column/article/>.
- เสขิยธรรม. 2557. บทบาทของกลุ่มเสขิยธรรม. **เสขิยธรรม**. ค้นวันที่ 8 มีนาคม 2556 จาก http://www.sekhiyadhamma.net/index.php?option=com_content&view=article&id=3&catid=1&Itemid=3.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. 2555. **พุทธศาสนา : วรรณคดีและวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- เสถียรธรรมสถาน. 2557. ธรรมนิเทศ. **เสถียรธรรมสถาน ชุมชนแห่งศานติ**. ค้นวันที่ 30 มีนาคม 2557 จาก <http://www.sdsweb.org/sdsweb/index.php/2010-09-04-06-23-31/2011-01-07-12-30-34>.
- สำนักข่าวไทย. 2556. ทางออกการเมือง : พระไพศาล วิสาโล เตือนสติกลุ่มผู้ชุมนุมและรัฐบาล. **MCOT**. ค้นวันที่ 29 พฤศจิกายน 2556 จาก http://www.mcot.net/site/content?id=52987525150ba0920900001a#.U2tSf_I_uSp.
- หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. 2557. หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ : Buddhadasa Indapanno Archives. **Facebook**. ค้นวันที่ 1 พฤษภาคม 2557 จาก <https://www.facebook.com/buddhadasaarchives?fref=ts>.
- อัมรินทร์พรินดีแอนด์พับลิชซิ่ง. 2557. บทความน่าอ่าน. **Secret**. ค้นวันที่ 30 มีนาคม 2557 จาก <http://www.secret-thai.com/Article.aspx>.
- อรวรีย์ วสุมหันต์. 2553. **พุทธวิธีจัดการความขัดแย้งในทัศนะของพระไพศาล วิสาโล**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อรวรรณ ปิลาณฑน์โอวาท. 2552ก. **การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อรวรรณ ปิลาพันธ์ไวยาท. 2552ข. **หลักและปรัชญาของวาทวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. 2524. หัวใจนักปราชญ์. **หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดวรรณวิจักษณ์ (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5)**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- Bangkok Post Lifestyle. 2014. Lifestyle. **Bangkok Post**. Retrived March 8, 2014 from <http://www.bangkokpost.com/lifestyle/>.
- Boyd, D., & Ellison, N. 2008. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. **Journal of Computer-Mediated Communication**. 13 (2008): 210-230.
- Chernus, I. 2013. Summary of Peter Berger, The Sacred Canopy. **University of Colorado At Boulder**. Retrieved November 25, 2013 from <http://web.pdx.edu/~tothm/religion/Summary%20of%20Peter%20Berger,%20The%20Sacred%20Canopy.pdf>.
- De Bono, E. 1990. **Lateral Thinking: Creativity Step by Step**. Retrieved November 25, 2013 from <http://xa.yimg.com/kq/groups/20621977/303169082/name/Edward%2BDe%2BBono%2B-%2BLateral%2BThinking.pdf>.
- De Bono, E. 1992. **Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas**. New York: HarperCollins Publishers.
- Enos, J. 1962. Invention and Innovation in the Petroleum Refining Industry. **The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors**. n.d.: 299-322.
- Hernandez, J., & Varkey, P. 2008. Vertical Versus Lateral Thinking. **The Physician Executive**. 34 (3): 26-28.
- Jessadad. 2556 (12 ธันวาคม). ความหมายทางพระพุทธศาสนา กับคุณค่าทางวิทยาศาสตร์ โดยพระไพศาล วิสาโล. **YouTube**. ค้นวันที่ 11 มีนาคม 2557 จาก <http://www.youtube.com/watch?v=VIYSFR-dwyg>
- Kilgour, M. 2006. Improving The Creative Process: Analysis of The Effects of Divergent Thinking Techniques And Domain Specific Knowledge on Creativity. **International Journal of Bussiness and Society**. 7 (Febuary): 79-107.

- Lander, J. 2012. Invention or Innovation?. **Inventors' Digest**. 28 (February): 38-39.
Retrieved July 21, 2013 from <http://inventorsd.wpengine.com/past-issues>.
- The Nation. 2014. Politics. **The Nation**. Retrieved March 9, 2014 from <http://www.nationmultimedia.com/home/2010/08/22/politics/PM-Abhisit-must-be-brave-and-have-a-vision-Phra-Pa-30136346.html>.
- Peek, C., and Heinrich, R. 1995. Building a Collaborative Healthcare Organization: From Idea to Invention to Innovation. **Family Systems Medicine**. 13 (3-4): 327-342.
- Rogers, E. 1983. **Diffusion of Innovations**. 3rd ed. New York: The Free Press.
- Runco, M. 1999. **Encyclopedia of Creativity**. California: Academic Press.
- Runco, M. 2004. Creativity. **Annual Review Psychology**. 55 (2004): 657-687.
- Sasiphan Bilmanoch. 2007. The Role of New Communication Technologies in Influencing Socio-cultural Change or Value in Thailand. **Journal of Communication Arts**. 25 (March): 91-116.
- Shove, E., & Pantzar, M. 2005. Consumers, Producers and Practices: Understanding the Invention and Reinvention of Nordic Walking. **Journal of Consumer Culture**. 5 (1): 43-64.
- Somroutai Sapsomboon & Kornchanok Raksaseri. 2557. Politics. **The Nation**. Retrieved March 9, 2014 from <http://www.nationmultimedia.com/home/2010/08/23/politics/Abhisit-must-be-brave-and-have-a-vision-to-bring-a-30136383.html>.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ประวัติและผลงานของพระไพศาล วิสาโล

หนังสือ “๓ ทศวรรษ พระไพศาล” (ชมรมกัลยาณธรรม, 2556: 213-225) ได้กล่าวถึงประวัติของพระไพศาล วิสาโล ไว้ดังต่อไปนี้

พระไพศาล วิสาโล นามเดิม ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์ เป็นบุตรคนที่ 4 ของนายก็๊กี้ และนางกิมวา แซ่ฮ่วย เกิดเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2500 ที่โรงพยาบาลหัวเฉียว ภูมิลำเนาอยู่ที่ คลองมหานาค อำเภอป้อมปราบฯ กรุงเทพมหานคร

1. การศึกษา

2504-2505	การศึกษาระดับก่อนวัยเรียนที่โรงเรียนสตรีจุลนาค
2506-2517	การศึกษาระดับประถม และมัธยมศึกษาแผนกศิลป์ โรงเรียนอัสสัมชัญ
2518-2523	การศึกษาระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ระหว่างเรียนที่ธรรมศาสตร์ เคยเป็นสราณีयर ปาจารย์สาร และเป็นเจ้าหน้าที่กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคมตั้งแต่ปี 2519-2526 โดยมีบทบาทร่วมในแนวทางอหิงสาต่อเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จนเป็นเหตุให้ถูกล้อมปราบภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และถูกคุมขังในเรือนจำเป็นเวลา 3 วัน

อุปสมบทเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2516 ณ วัดทองนพคุณ กรุงเทพมหานคร เรียนกรรมฐานจากหลวงพ่อเทียนจิตตสุโก วัดสนามใน ก่อนไปจำพรรษาแรก ณ วัดป่าสุคะโตอำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ โดยศึกษาธรรมกับหลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณจนถึงปัจจุบัน

2. งานหนังสือ

1) งานเขียน พ.ศ. 2518-2555	จำนวน 150 เล่ม
2) งานเขียนร่วม พ.ศ. 2530-2554	จำนวน 24 เล่ม

3) งานแปล พ.ศ. 2544-2550	จำนวน 5 เล่ม
4) งานแปลร่วม พ.ศ. 2518-2535	จำนวน 4 เล่ม
5) งานบรรณาธิกรณ พ.ศ. 2529-2549	จำนวน 5 เล่ม
6) งานบรรณาธิกรณร่วม พ.ศ. 2521	จำนวน 2 เล่ม

3. ประวัติการทำงาน

2518-2519	สาราณียกร วารสารปาจารย์สาร
2519	จัดตั้งกลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม (อดีต)
2519-2516	เจ้าหน้าที่กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม
2530-2531	อนุกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
2534-ปัจจุบัน	ที่ปรึกษาชมรมเด็กรักกันรักกันธรรมชาติ จ.ชัยภูมิ
2535	กรรมการกลุ่มเสขิยธรรม
2538-2551	กรรมการสถาบันสันติศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น
2539-ปัจจุบัน	กรรมการมูลนิธิโกมลคีมทอง
2540-ปัจจุบัน	กรรมการมูลนิธิสุขภาพไทย
2542-ปัจจุบัน	ประธานเครือข่ายพุทธิกา
2543-ปัจจุบัน	ประธานโครงการธรรมยาตราเพื่อฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ กลุ่มน้ำ
ลำปะทาว จ.ชัยภูมิ
2543-2545	วิทยากรโครงการเสริมสร้างทักษะแก่ผู้ปฏิบัติต่อผู้ชุมนุมด้วยสันติวิธี
2546	กรรมการที่ปรึกษามูลนิธิโรงเรียนรุ่งอรุณ
2545-ปัจจุบัน	กรรมการที่ปรึกษาโรงเรียนวรรณสว่างจิต
2547-ปัจจุบัน	ที่ปรึกษาและวิทยากรจัดอบรมโครงการเผชิญความตายอย่างสงบ
เครือข่ายพุทธิกา
2547-2549	วิทยากรโครงการการจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในระบบ
การแพทย์และสาธารณสุข
2548-2549	กรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ
2548-2552	กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการสำนักงานกองทุนสนับสนุน
สร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
2550-ปัจจุบัน	กรรมการมูลนิธิส่งเสริมสันติวิถี

- 2549-2554 กรรมการสภาสถาบันอาศรมศิลป์
- 2551 กรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 2552-ปัจจุบัน ที่ปรึกษาโครงการส่งเสริมสุขภาพทางปัญญา เครือข่ายพุทธิกา
- 2552 กรรมการที่ปรึกษา International Network of Engaged Buddhists
- 2553-2554 กรรมการปฏิรูปที่มีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน
- 2553 กรรมการที่ปรึกษา Buddhist PeaceFellowship (USA)

4. การศึกษา งานวิชาการและงานวิจัย

- 2527 ปาฐกถาโกลดคิมทอง เรื่อง “แสวงหารากฐานของชีวิตในโลกแห่งกิจกรรม”
- 2537 งานวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์การบริโภคสุราในประเทศไทย” สนับสนุนโดยมูลนิธิ
สาธารณสุขแห่งชาติ
- 2537 ปาฐกถาปาจารย์สาร เรื่อง “ด้วยพลังแห่งปัญญาและความรัก”
- 2546 งานวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนาในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต”
- 2546 งานวิจัยเรื่อง “การจัดการความขัดแย้งด้วยสันติวิธีในระบบการแพทย์
และสาธารณสุข”
- 2547 ปาฐกถามูลนิธิ 14 ตุลา เรื่อง “เปิดหน้าต่าง สร้างสะพาน สมนานใจ: ทางออก
จากกักตักแห่งความรุนแรงในยุคทักษิณ”
- 2550 ปาฐกถาเรื่อง “ความหวังและปัญหาท้าทายแนวทางสันติวิธีในปัจจุบัน”
ในงานมหกรรมสันติวิธีภาคใต้ 31 ต.ค. 2550 จัดโดยคณะกรรมการอิสระเพื่อ
ความสมานฉันท์
- 2551 ปาฐกถานำในการประชุมประจำปีของสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เรื่อง “พุทธธรรม ศีลธรรม กับประชาธิปไตย”
- 2555 ปาฐกถาศาสตราจารย์อดุล วิเชียรเจริญ เรื่อง “ศิลปศาสตร์กับการพัฒนามนุษย์”
ในวาระ 50 ปีแห่งการก่อตั้งคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

5. ประกาศเกียรติคุณและรางวัล

- 2518 พุณภูมิพล
- 2543 รางวัลปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านสันติภาพ ในโอกาส
ฉลองครบร้อยปีชาตกาลนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสวันที่ 11 พฤษภาคม

- 2443 - 11 พฤษภาคม 2553 และในวาระที่องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ในปฏิทิน
การเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก (ค.ศ. 2000-2001)
- 2548 รางวัลชูเกียรติ อุทกะพันธ์ หนังสือดีเด่นสาขาศาสนาและปรัชญาเรื่อง
“พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต” จัดโดย บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- 2551 รางวัลคนดีนำทางแทนคุณแผ่นดิน คนดีนำทางจังหวัดชัยภูมิ ในโครงการ
แทนคุณแผ่นดินปี 2551 วันที่ 11 ธันวาคม 2551 โครงการเพื่อสนับสนุนคนดีนำ
ทางโดย หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก “ต้นแบบชีวิตที่สร้างแรงบันดาลใจให้คนไทย
ร่วมกันทำดีสืบไป”
- 2552 ประกาศเกียรติคุณ ผู้มีคุณูปการต่อกระทรวงสาธารณสุข ด้านการพัฒนาคุณธรรม
จริยธรรมในการประชุมวิชาการพัฒนาจริยธรรมกระทรวงสาธารณสุข ครั้งที่ 4
ประจำปี 2552 วันที่ 9 กันยายน 2552
- 2553 รางวัลศรีบูรพา ประจำปี 2553 จัดโดยสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย
- 2553 รางวัลเกียรติยศ รางวัลแด่ความดีงามของมวลมนุษยชาติ “พลังแห่งความดี” ในงาน
คนดีคนจน อวอร์ด ครั้งที่ 2 วันที่ 21 ธันวาคม 2553
- 2553 รางวัลนักเขียนอมตะ ประจำปี 2554 โดยมูลนิธิอมตะ
- 2553 ประกาศเกียรติคุณ ผู้ได้รับรางวัลพระธาตุพนมทองคำ ประจำปี 2553 ของ
มหาวิทยาลัยขอนแก่นและภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- 2554 ประกาศเกียรติคุณ ประจำปี 2554 ศิษย์เก่าดีเด่น และสร้างชื่อเสียงให้แก่
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในโอกาสครบรอบการสถาปนามหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ปีที่ 77 วันที่ 27 มิถุนายน 2554
- 2554 รางวัลประกาศเกียรติคุณพระราชทานของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้ทำ
คุณประโยชน์ด้านนันทนาการ ประเภท การอ่าน การเขียน การพูด จัดโดยสำนัก
นันทนาการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา กรมพลศึกษา
- 2554 เกียรติคุณการดำเนินงานดีเด่นด้านการควบคุมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์
วันงดดื่มสุราแห่งชาติ 2554 ณ วันที่ 11 กรกฎาคม 2554 โดย กระทรวง
สาธารณสุข
- 2554 รางวัลพุทธคุณูปการ ประเภทวีรชนเกียรติคุณ

- 2555 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- 2555 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาและศาสนา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

6. ระดับองค์กร เครือข่ายพุทธิกาที่พระไพศาล วิสาโล เป็นประธาน

- 2549 ประกาศเกียรติคุณแสดงว่าเครือข่ายพุทธิกาเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม เป็นผู้
ที่ทางรายการ “คนดีคู่สังคม” ขอยกย่องว่าเป็นบุคคลตัวอย่างที่บำเพ็ญบุญ
ประโยชน์ให้กับสังคมและส่วนรวมอย่างทุ่มเทโดยอุทิศทั้งกายและสติปัญญา ทาง
รายการออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ True ช่อง 07 ขอมอบเพื่อเป็นเกียรติสืบไป
วันที่ 27 มกราคม 2549
- 2550 ในโอกาสวันสังคมสงเคราะห์แห่งชาติและวันอาสาสมัครไทย ปีพุทธศักราช 2550
คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติและกระทรวงการพัฒนา
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ร่วมกับ สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยใน
พระบรมราชูปถัมภ์ ขอมอบโล่ประกาศเกียรติคุณให้ เครือข่ายพุทธิกาในฐานะ
องค์กรที่มีกิจกรรมทางสังคมดีเด่น ณ วันที่ 21 ตุลาคม 2550

ภาคผนวก ข

ตัวอย่างการสัมภาษณ์พระไพศาล วิสาโล ผ่านจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (e-mail)

ตัวอย่าง การสัมภาษณ์เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับผลงานการสื่อสารศาสนา (งานเขียน) ที่เป็น
ตัวแทนทางความคิดของพระไพศาล วิสาโล ในแต่ละยุค (9 มกราคม 2557)

ในโอกาสที่ผมจึงอยากรบกวนขอคำปรึกษาท่านพระไพศาลฯ เกี่ยวกับผลงานที่ผ่านมา โดยเฉพาะผลงาน "หนังสือ" ครับ โดยขอ
คำแนะนำว่า ในจำนวนผลงานการวิจัยที่ท่านได้ประพันธ์ขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีหนังสือเล่มใดบ้างที่เป็นตัวแทนความคิดของ
ท่านในยุคต่างๆ หรือเป็นหนังสือที่สะท้อนประเด็นสำคัญๆ ที่ท่านได้ผลักดันมาตลอดครับ เช่น

- หนังสือที่ท่านประพันธ์เป็นเล่มแรกๆ เมื่อยังเป็นพระบวชใหม่
- หนังสือที่ประพันธ์โดยใช้ประสบการณ์ทางโลกเป็นเหตุปัจจัยสำคัญ (การต่อสู้แบบอหิงสา เรื่องสันติภาพ การใช้ชีวิตตามทางสายกลาง ฯลฯ)
- หนังสือที่ประพันธ์ในยุคหลังๆ โดยใช้ประสบการณ์ทางธรรม
- หนังสือที่ประพันธ์เพื่อผลักดันประเด็นทางสังคมเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ
- อื่นๆ

ทั้งนี้ ผมจะใช้หนังสือตามคำแนะนำของท่านพระไพศาลฯ เป็นเล่มหลักๆ ในการวิเคราะห์งานวิจัยครับ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เข้าใจแก่นหรือ
ลึกซึ้งที่สุด นอกจากนี้ผมจะศึกษาประวัติของท่าน บทความต่างๆ งานให้สัมภาษณ์ งานบรรยายธรรม งานเสวนาวิชาการ ฯลฯ ประกอบ
เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้าน และหากข้อมูลเหล่านี้ยังไม่เพียงพอต่อการวิจัยหรือยังมีข้อสงสัย จะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกท่านพระไพศาลฯ
เป็นขั้นตอนสุดท้ายต่อไปครับ

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์ว่า เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการสื่อสารศาสนาของท่าน ตลอดจนแนวคิดในการเผยแผ่ศาสนาที่อยู่เบื้องหลัง เช่น
การคิดเชิงวิพากษ์/สร้างสรรค์ องค์ความรู้ การคิดแบบโยนิโสมนสิการ ฯลฯ เพื่อมุ่งพัฒนาหาจุดแข็ง/จุดอ่อนทางการสื่อสารศาสนาและ
ถอดเป็นต้นแบบสำคัญ ในการนำไปประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ศาสนาในกรณีอื่นๆ ต่อไปครับ

Phra Paisal Visalo
นักคิด/นักเขียน

แสดงรายละเอียด

CITIBANK TH

สินเชื่อบุคคล ชีดี

วงเงิน 5 เท่าของรายได้ ดอกเบี้ย
ถูกสุด 18% ต่อปี พิเศษสมัครผ่าน
ทางออนไลน์เท่านั้น

พระไพศาล วิสาโล ให้คำแนะนำในเบื้องต้น โดยการลิสต์รายชื่องานเขียนต่างๆ เรียงตาม
ปีส่งมาให้ผู้วิจัย โดยขอเวลาในการเลือกงานเขียนต่างๆ ก่อนที่จะให้คำตอบที่แน่นอน

Phra Paisal Visalo <psvisalo@gmail.com> 9 ม.ค. ☆

ถึง ฉันทน์

เจริญพร

อาตมาไม่ขัดข้องที่ดูแลจะศึกษางานของอาตมา รวมทั้งการจัดทำกลุ่มใน blackberry
สำหรับคำถามข้อแรกนั้น ต้องใช้เวลาในการตอบ อาตมาขอส่งบัญชีหนังสือที่ท่านล่าสุดมาให้คุณก่อน
คงตอบคำถามบางข้อของคุณได้

ธรรมและพร
พระไพศาล

Phra Paisal Visalo
นักคิด/นักเขียน

แสดงรายละเอียด

CITIBANK TH

สินเชื่อบุคคล ชีดี

วงเงิน 5 เท่าของรายได้ ดอกเบี้ย
ถูกสุด 18% ต่อปี พิเศษสมัครผ่าน
ทางออนไลน์เท่านั้น

บัญชีงานหนังสือ.doc

ตัวอย่าง การสัมภาษณ์โดยเริ่มจากประเด็นที่ยังสงสัย โดยเฉพาะข้อมูลเชิงลึกที่ไม่ปรากฏในแหล่งข้อมูลหลักในการวิจัย คือ ข้อมูลประเภทเอกสารและดิจิทัล (14 พฤษภาคม 2557)

สอบถามเพื่อประกอบงานวิจัย กล่องจดหมาย x NIDA (CD)/Thesis x

WASIN PRADITSILP <wasinpraditsilp999@gmail.com> 14 พ.ค. ☆

ถึง Phra

น้อมนมัสการ พระไพศาล วิสาโล

นมัสการพระอาจารย์ หลังจากที่ได้มา วิชา ประดิษฐ์ศิลป์ ได้ทำงานวิจัย ศึกษาการสื่อสารศาสนาของพระอาจารย์ พบข้อสงสัยที่ต้องขอความเมตตาจากพระอาจารย์ให้รายละเอียดเพิ่มเติม ดังนี้ครับ

1. จากการศึกษางานเขียนของพระอาจารย์ในสื่อหนังสือพิมพ์ พบว่าพระอาจารย์มีความรู้ในเรื่องกลยุทธ์การสื่อสารเป็นอย่างดี เช่น เขียนประเด็นที่ตรงกับเนื้อหาของ นสพ. แต่ละฉบับ การเขียนโดยใช้นามของเครือข่าย เช่น เครือข่ายพุทธิก้า เป็นการประชาสัมพันธ์พันธกิจของเครือข่ายไปในตัว -- พระอาจารย์เคยศึกษาคำว่ารู้ด้านนี้เทศาศาสตร์มาก่อน หรือเกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของพระอาจารย์ครับ
2. เวลาที่พระอาจารย์รับนิมนต์ไปบรรยายธรรมตามองค์กรต่างๆ เช่น ม.อ. โรงเรียนต่างๆ พระอาจารย์มีวิธีกำหนดประเด็นอย่างไรครับ ทางองค์กรเป็นผู้กำหนดมา หรือพระอาจารย์เลือกประเด็นด้วยตนเองโดยพิจารณาความเหมาะสม
3. การที่พระอาจารย์หันมาใช้สื่อสมัยใหม่ในการสื่อสาร เช่น เขียนหนังสือ ทางงานวิจัย ฯลฯ เป็นเพราะมีแนวคิดริเริ่มมาจากไหนครับ เช่น เห็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จของพระรูปอื่นๆ หรือเป็นความคิดริเริ่มด้วยตนเอง

รบกวนเวลาของพระอาจารย์ไพศาล ในการตอบคำถามเหล่านี้ด้วยครับ

นมัสการและอนุโมทนาในการทำความดีของท่าน

วดิน ระดิษฐ์ศิลป์
นศ.ป.โท นิเทศ นิด้า

พระไพศาล วิสาโล จะตอบคำถามกลับมาด้วยความรวดเร็วทุกครั้ง (ภายในวันเดียวกัน และภายใต้ระยะเวลาไม่กี่นาที) ด้วยข้อความที่สั้นกระชับ ฯลฯ

Phra Paisal Visalo <psvisa@gmail.com> 14 พ.ค. ☆

ถึง ฉันท

เจริญพร คุณวดิน

อาตมาไม่เคยศึกษาด้านนิเทศศาสตร์ทั้งในหรือนอกสถาบันการศึกษา แต่ใฝ่อาศัยประสบการณ์จากการอ่านและการเขียนเป็นหลัก

หัวข้อการบรรยาย ครั้งหนึ่งมาจากผู้จัด อีกครั้งหนึ่ง ผู้จัดขอให้อาตมาตั้งหัวข้อ โดยพิจารณาจากวัตถุประสงค์ของผู้จัดและลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย

อาตมาเขียนเพราะอยากเขียนมากกว่า เพราะมีประเด็นอยากสื่อสาร แต่ก็ได้รับอิทธิพลจากหลายท่านมาก โดยเฉพาะอ.สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ท่านอาจารย์พุทธทาส และเจ้าคุณพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)

ธรรมและพร
พระไพศาล

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล

นายวศิน ประดิษฐ์ศิลป์

ประวัติการศึกษา

นิเทศศาสตรบัณฑิต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2555

ประสบการณ์ทำงาน

(พ.ศ. 2555 - 2557)

นักประชาสัมพันธ์และรับจ้างอิสระ